

GRENSOVERSCHRIJDENDE COMMUNICATIE IN ZUID-LIMBURG

Een etnografisch onderzoek naar de keuze voor Lingua Receptiva en dialecten als communicatieve modi in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg.

Lonne Snijkers | 3478858
Masterscriptie

Universiteit Utrecht | Interculturele communicatie

Eerste begeleider | Dr. Jan D. ten Thije
Tweede begeleider | Prof. Dr. Leonie Cornips

Maart 2014

GRENDOVERSCHRIJDENDE COMMUNICATIE IN ZUID-LIMBURG

Een etnografisch onderzoek naar de keuze voor Lingua Receptiva en dialecten als communicatieve modi in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg.

Lonne Snijkers
Maart 2014

VOORWOORD

Een onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg. Het leek mij als geboren en getogen Limburger uit de Oostelijke mijnstreek, en student interculturele communicatie op het lijf geschreven. Ik vond het dan ook erg leuk toen dit onderzoek via Dr. Jan D. ten Thije en Prof. Dr. Leonie Cornips op mijn pad kwam. De ambities waren hoog en ik was erop gebrand om deze masterscriptie nog binnen het eerste jaar af te ronden. Veel data werd verzameld in de eerste maanden en alles verliep voorspoedig. Maar uiteindelijk bleek de tijd het toch te gaan winnen. Veel dagen in een (bijna) lege bibliotheek terwijl men buiten van het zomerweer genoot bleken net niet genoeg om de scriptie in een jaar af te krijgen. Omdat ik toch graag een goed eindresultaat wilde neerzetten werd besloten om er nog een paar weken aan vast te plakken. Vanwege een al lang geplande tijd in Australië in het najaar van 2013 werden deze paar weken uiteindelijk een paar maanden. Niet geheel volgens de planning maar eenmaal terug in Nederland is de scriptie begin 2014 dan toch afgerond. Uiteindelijk is de scriptie een groter project geworden dan ooit bedoeld, maar wel een ontzettend leuk en leerzaam project waarbij ik geen spijt heb van de extra tijd die ik erin heb gestoken om het tot een goed einde te brengen.

Ik wil als eerste mijn begeleiders bedanken. Dr. Jan ten Thije die het idee aandroeg voor deze scriptie, mij introduceerde bij Prof. Dr. Leonie Cornips en altijd klaarstond om mij feedback te geven, gesprekken te voeren en een hart onder de riem te steken, zelfs gedurende de zomervakantie. Dit alles heeft ervoor gezorgd dat er steeds nieuwe, betere ideeën ontstonden waardoor de scriptie uiteindelijk geworden is tot wat die nu is. Prof. Dr. Leonie Cornips die ontzettend enthousiast was over dit onderzoek, tijd heeft vrijgemaakt in haar drukke schema voor het geven van feedback en uitleg, met al haar energie contacten heeft aangeschreven, mij heeft ondersteund in het uitvoeren van mijn onderzoek, en tot slot bereid was om op te treden als tweede beoordelaar. Veel (kritische en constructieve) feedback maar ook heel veel betrokkenheid van beide heeft ervoor gezorgd dat het alleen maar beter werd en ik toch, zeker op het einde, weer achter mijn laptop kroop en ervoor ging om deze scriptie zo goed mogelijk af te ronden.

Anderen die ik graag wil bedanken zijn, als eerste Prof. Dr. Karlfried Knapp voor de nuttige tips en de bereidheid om te helpen waar mogelijk. Als tweede de medewerkers van de Provincie Limburg die me op sleeptouw hebben genomen bij conferenties, vergaderingen en bijeenkomsten en altijd openstonden voor vragen, in het bijzonder Hanna Smeets en Eric Lemmens voor alle moeite die ze hebben gedaan om me te helpen bij mijn onderzoek en me te introduceren bij collega's. Als derde mijn medestudenten, mede-scriptiegenoten en vriendinnen die me gedurende de scriptie geregeld opgebeurd hebben, energie hebben gegeven om door te gaan en keer op keer klaar stonden om feedback te geven of stukken te lezen. Tot slot mijn lieve ouders die me altijd hebben gesteund en op het laatst heel wat uurtjes hebben besteed aan het doorlezen en controleren van de scriptie.

Allen hartelijk bedankt! Ik ben trots op het eindresultaat en hoop dat iedereen de scriptie met veel plezier zal lezen.

Lonne Snijkers

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	8
1 INLEIDING	9
1.1 Focus	9
1.2 Doelstelling & relevantie	10
1.3 Vraagstelling	10
1.4 Indeling scriptie	10
2 GRENSOVERSCHRIJDENDE COMMUNICATIE IN ZUID-LIMBURG	12
2.1 Grensregio	12
2.2 Limburgse geschiedenis	12
2.3 Limburgse identiteit	15
2.4 Limburgs dialect	15
2.5 Relatie Nederlands – Duits	18
2.6 Europese integratie	18
2.7 Domeinen	19
3 THEORETISCH KADER	21
3.1 Communicatieve modi	21
3.2 Lingua Receptiva	22
3.3 Dialect	26
3.4 Overige modi	26
4 CORPUS & METHODE	29
4.1 Triangulatie	29
4.2 Stappenplan	31
4.3 Domeinen	32
4.4 Observaties	34
4.5 Etnografische interviews	38
4.6 Analyse	40
5 DATA	41
5.1 Gouvernementeale domein	41
5.2 Commerciële domein	52
6 RESULTATEN	69
6.1 Gouvernementeale domein	69
6.2 Commerciële domein	71
6.3 Keuzefactoren	73
7 CONCLUSIES	78
7.1 Communicatieve modi	78
7.2 Lingua Receptiva & Limburgs dialect	78
7.3 Eindconclusie	79
8 DISCUSSIE & TOEKOMSTIG ONDERZOEK	80

BIBLIOGRAFIE	81
FIGUREN & TABELLEN	87
BIJLAGEN	88
Observatiemodel	89

SAMENVATTING

Deze scriptie betreft een etnografisch onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg op de Nederlands-Duitse grens. Gespreksdeelnemers in grensoverschrijdende communicatie kunnen kiezen tussen bepaalde communicatieve modi, zoals (1) het spreken van de taal van de ander, (2) het spreken van een Lingua Franca; een taal welke voor beide gespreksdeelnemers niet de moedertaal is (bijvoorbeeld Engels), (3) het gebruik van code-wisseling (waarbij er door dezelfde spreker wordt gewisseld tussen verschillende talen), (4) het gebruik van Lingua Receptiva, ook wel bekend in het Nederlands als 'luistertaal' waarbij de sprekers gebruik maken van hun passieve vaardigheden en beiden een verschillende taal spreken die de andere gespreksdeelnemer begrijpt, of (5) het gebruik van een dialect dat aan beide kanten van de grens gesproken wordt. Lingua Receptiva en dialect als communicatieve modus staan centraal in deze scriptie. De factoren die de keuze voor een bepaalde communicatieve modus beïnvloeden en de relatie tussen Lingua Receptiva en dialect worden hierbij onderzocht. De hoofdvraag van het onderzoek is als volgt:

"Hoe functioneert het keuzeprocess betreffende Lingua Receptiva en dialecten in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg?"

Lingua Receptiva (LaRa) als recent fenomeen in onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie is een interessant en nieuw onderzoeksveld (Beerkens, 2010; Braunmüller, 2013; Rehbein et. al., 2011; ten Thije, 2013). Samen met de vitaliteit van de Limburgse dialecten (Cornelissen, 1995; Cornips, 2013; Driessen, 2005; Kroon & Vallen, 2004) - welke van oorsprong onderdeel zijn van een dialectcontinuüm dat de landsgrenzen overschrijdt - zijn deze twee communicatieve modi interessant en relevant voor onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg. Deze communicatieve modi in combinatie met het hedendaagse Europese perspectief van Zuid-Limburg dat in contrast staat met de samenwerking met de rest van Nederland – 'Holland' in de Limburgse volksmond – en de vele transnationale activiteiten op zowel economisch, sociaal en cultureel gebied en de unieke ligging en historie maakt deze grensregio tot een interessante casus (Euregio 2018, n.d; Knotter, 2008; Limburg 2012, n.d.).

Het onderzoek is uitgevoerd in twee domeinen: het gouvernementele domein welke overheidscommunicatie betreft tussen Nederlandse en Duitse gouvernementele instituties en het commerciële domein welke grensoverschrijdende klant-verkoper interactie betreft in Nederlandse en Duitse winkels in de grensregio. Het onderzoek resulteert in een weergave van de common ground – gedeelde kennis - welke de gespreksdeelnemers delen over de interactieregels in grensoverschrijdende communicatie (Koole & ten Thije, 2001). Modellen zijn ontwikkeld welke de factoren van invloed op de keuzes voor een bepaalde communicatieve modus, en hiermee de common ground, weergeven.

Geconcludeerd kan worden dat Lingua Receptiva zowel in het gouvernementele domein als het commerciële domein in Zuid-Limburg een rol speelt, al zijn er andere factoren van invloed op de keuze voor deze communicatieve modi. In het gouvernementele domein wordt LaRa gesproken wegens regelgeving over het spreken van de eigen taal, middels een top-down constellatie; er bestaan regels over het taalgebruik die het gebruik van de eigen taal voorschrijven. In het commerciële domein ontstaat het gebruik van LaRa op een spontane manier, in een bottom-up constellatie waarbij de afwezigheid van een actieve taalvaardigheid in de taal van de ander leidt tot het gebruik van LaRa. Dialect wordt niet toegepast als communicatieve modus 'taal van de ander' waarbij beide partijen dialect spreken. Dialect wordt wel gebruikt als vorm van LaRa. Lingua Receptiva en dialect concurreren dus niet met elkaar maar vullen elkaar aan, waarbij er sprake is van twee vormen van LaRa: Nederlands - Duits en dialect – Duits.

1 | INLEIDING

In het hedendaagse Europa lijkt de monolinguale natiestaat de norm, waarbij men uitgaat van een gelijkstelling tussen politieke grens, geografische grens en taalgrens (House & Rehbein, 2004; Beerkens, 2010). Deze situatie verandert echter. Onder de invloeden van migratie, globalisatie en internationalisering vinden meer interacties plaats tussen individuen, groepen en instanties met verschillende talige achtergronden (House & Rehbein, 2004). Meertalige communicatie en grensoverschrijdende communicatie behoort in steeds grotere mate tot de orde van de dag. Met name in grensregio's is sinds de oprichting van de Europese Unie de mogelijkheid van vrij verkeer met buurlanden en de meertalige grensoverschrijdende communicatie wederom toegenomen. De monolinguale natiestaat is namelijk niet altijd de norm geweest. In het begin van de twintigste eeuw was de relatie met de buurlanden veel opener. Vrij grensverkeer was aan de orde van de dag, veel Limburgers werkten over de grens als seizoensarbeiders of pendelaars, de Frank en de Mark werden gebruikt als betaalmiddel en de verbindingswegen met de rest van Nederland kwamen relatief laat tot stand in vergelijking met de regionale verbindingen over de grens. De eerste wereldoorlog zorgde voor verandering en maakte dat Limburg meer aansluiting zocht bij de rest van Nederland. De regionale identiteit van de Limburger convergeerde met de nationale identiteit van de Nederlander (Leerssen, 1995).

De hedendaagse mondialisering en meertalige grensoverschrijdende communicatie wordt gestimuleerd door de Europese Unie. Taalbehoud en taaldiversiteit is een belangrijk onderdeel van de Europese filosofie betreffende meertaligheid (Council of the European Union, 2008). Zo wordt er door de Europese Unie gesteld dat linguïstische en culturele diversiteit belangrijke aspecten zijn van de Europese identiteit: *“Linguistic and cultural diversity is part and parcel of the European identity; it is at once a shared heritage, a wealth, a challenge and an asset for Europe.”* (Council of the European Union, 2008, p. 2).

De Provincie Limburg geeft gehoor aan Brussel en met name Zuid-Limburg presenteert zich als een internationale regio met een duidelijk Europees perspectief. Zuid-Limburg als onderdeel van de Euregio Maas-Rijn gaat zelfs zover om zich “het centrum van Europa” te noemen (Limburg 2012, n.d.). In de aanloop van ‘Maastricht en Aachen culturele hoofdstad van Europa 2018’ wordt Zuid-Limburg door de Provincie Limburg gepresenteerd als een Europese regio, een provincie die economische, sociale en culturele belangen heeft aan de andere kant van de landsgrenzen. Met name de ligging en de historie van dit gebied worden hierbij genoemd als een belangrijke motivatie voor de grensoverschrijdende activiteiten. Dit Europese perspectief staat in contrast met de samenwerking met de rest van Nederland, ‘Holland’ in de Limburgse volksmond, welke veelal buiten beeld blijft in deze presentatie van Zuid-Limburg (Euregio 2018, n.d.; Knotter, 2008; Limburg 2012, n.d.).

Het bovengenoemde Europese perspectief en de vele transnationale activiteiten op zowel economisch, sociaal en cultureel gebied, in combinatie met de unieke ligging en historie van Zuid-Limburg maakt dit gebied tot een interessante casus voor etnografisch onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie.

1.1 FOCUS

Er bestaan verschillende communicatieve modi welke toegepast kunnen worden in grensoverschrijdende communicatie zoals (1) het gebruik van een Lingua Franca, een derde taal welke niet de moedertaal is van alle gespreksdeelnemers (House, 2003); (2) het gebruik van de taal van de ander, waarbij een gespreksdeelnemer zich aanpast en de taal van de ander (Beerkens, 2010; Zeevaert & ten Thije, 2007); (3) het gebruik van Lingua Receptiva, een communicatieve modus waarin alle gespreksdeelnemers een eigen taal spreken en gebruik maken van passieve taalvaardigheden in de taal van de ander (Bahtina & ten Thije, 2012; Rehbein, ten Thije & Verschik, 2011); (4) code-switching, waarbij de gespreksdeelnemers binnen of tussen zinnen wisselen van taal (Milroy & Muysken, 1995); (5) het gebruik van een dialect, een grensoverschrijdende talig middel dat gesproken wordt door alle gespreksdeelnemers (Cornelissen, 1995; Hout & van de Wijngaard, 2006).

De keuze voor het gebruik van Lingua Receptiva en dialect in grensoverschrijdende communicatie staat centraal in deze scriptie. Lingua Receptiva, bekend in het Nederlands als ‘luistertaal’ als recent fenomeen in onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie is een interessant onderzoeksveld (Beerkens, 2010; Braunmüller, 2013; Rehbein et. al., 2011; ten Thije, 2013). In combinatie met de vitaliteit van de Limburgse dialecten (Cornelissen, 1995; Cornips, 2013; Driessen, 2005) - welke van oorsprong onderdeel zijn van een dialectcontinuüm dat de landsgrenzen overschrijdt - zijn deze twee communicatieve modi interessant en relevant voor onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg.

1.2 DOELSTELLING & RELEVANTIE

Het doel van deze scriptie betreft onderzoek naar de keuze van bepaalde communicatieve modi in Zuid-Limburg als grensregio, Lingua Receptiva en dialect in het specifiek. Het onderzoek resulteert in een weergave van de common ground – gedeelde kennis - welke de gespreksdeelnemers delen over de interactieregels in grensoverschrijdende communicatie (Koole & ten Thije, 2001). De factoren die van invloed zijn op het maken van een keuze voor een bepaalde communicatieve modus worden in modellen weergegeven.

Dit onderzoek is in meerdere opzichten relevant. De vitaliteit van het Limburgs dialect maakt dit onderzoek een interessante aanvulling op reeds bestaand onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in grensregio's (Kroon & Vallen, 2004; Leijen, 2011). Daarbij is het onderzoeksveld met betrekking tot Lingua Receptiva zeer jong. Er bestaat nog weinig onderzoek naar het gebruik van Lingua Receptiva in grensregio's, met name onderzoek naar Nederlands-Duitse grensoverschrijdende communicatie (Beerkens, 2010; Rehbein et. al., 2011). Dit onderzoek is een goede aanvulling op recent onderzoek van onder andere Roos Beerkens (2010). Zij schreef een dissertatie over receptieve meertaligheid op de Nederlands-Duitse grens in de Euregio Enschede-Gronau. Uit haar onderzoek bleek receptieve meertaligheid een effectieve communicatiemodus te zijn in grensoverschrijdende interactie in de Euregio Enschede-Gronau.

Zoals eerder aangegeven geeft de Provincie Limburg als bestuurlijk orgaan gehoor aan de wens van Europa met betrekking tot internationale samenwerking en het behoud van talige en culturele diversiteit. Er bestaan verschillende initiatieven welke zich richten op de promotie van buurtalenonderwijs, Euregioscholen waarin de banden met scholen aan de Duitse zijde van de grens worden aangehaald, initiatieven voor het behoud en de promotie van het Limburgs dialect, en onderzoek naar taalcultuur in Limburg. Zo is in 2011 Prof. Dr. Leonie Cornips aangesteld als bijzonder hoogleraar taalcultuur Limburg aan de Universiteit van Maastricht. Zij schrijft ook iedere twee weken een column in het Limburgs Dagblad over taalcultuur in Limburg. Een andere inspanning voor het behoud van het Limburgs dialect betreft de officiële erkenning van het Limburgs dialect als streektaal in het Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden, deel II. De regering (op provinciaal niveau: Provincie Limburg) verplicht zich hierbij de streektaal te beschermen en te promoten volgens grondbeginselen en principes die op alle talen van toepassing zijn (Leijen, 2011). Deze scriptie draagt bij aan onderzoek naar de talige diversiteit in Zuid-Limburg, tevens in het kader van grensoverschrijdende communicatie en internationale samenwerking.

1.3 VRAAGSTELLING

Op basis van bovenstaande doelstelling is de volgende hoofdvraag opgesteld:

“Hoe functioneert het keuzeprocess betreffende Lingua Receptiva en dialecten in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg?”

Om tot een antwoord te komen op deze hoofdvraag is ook een aantal subvragen opgesteld:

1. *Welke verschillende communicatieve modi zijn er?*
2. *Welke communicatieve modi komen voor in grensoverschrijdende communicatie in het gouvernementele domein?*
3. *Welke communicatieve modi komen voor in grensoverschrijdende communicatie in het commerciële domein?*
4. *Welke factoren beïnvloeden de keuze van de spreker voor Lingua Receptiva?*
5. *Welke factoren beïnvloeden de keuze van de spreker voor dialect?*
6. *Op welke wijze concurreren Lingua Receptiva en dialect als communicatie modi met elkaar?*

1.4 INDELING SCRIPTIE

Het eerstvolgende hoofdstuk (twee) betreft de maatschappelijke context van dit onderzoek en beschrijft grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg. In dit hoofdstuk komt de historische ontwikkeling van Limburg aan bod en op welke wijze deze historische ontwikkelingen de identiteit en het taalgebruik van de Limburgers hebben beïnvloed. Tevens komen het concept van een grensregio, de Europese integratie van het gebied en de verschillende domeinen waarin grensoverschrijdende communicatie kan plaatsvinden aan bod. Hoofdstuk drie betreft het theoretisch kader van dit onderzoek. In dit hoofdstuk worden de verschillende communicatieve modi besproken welke van toepassing (kunnen) zijn in grensoverschrijdende communicatie in een grensregio. In hoofdstuk vier wordt de onderzoeksmethode en het corpus van dit onderzoek beschreven. In hoofdstuk vijf volgen de data en wordt beschreven hoe het keuzeprocess voor een bepaalde communicatieve

modus in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg plaatsvindt. In hoofdstuk zes komen de resultaten aan bod, hoofdstuk zeven betreft de conclusies van dit onderzoek en hoofdstuk acht de discussie en mogelijkheden voor toekomstig onderzoek.

2 | GRENSOVERSCHRIJDENDE COMMUNICATIE IN ZUID-LIMBURG

Dit hoofdstuk betreft de maatschappelijke context van dit onderzoek. Zuid-Limburg als grensregio en casus van dit onderzoek wordt nader onder de loep genomen. Zo worden de historische ontwikkelingen in (Zuid) Limburg, de constructie van de identiteit van 'de Limburger' en de invloed op de taalontwikkeling in het gebied besproken. Tevens wordt het concept van de grensregio besproken en wordt de Europese integratie van Zuid-Limburg bekeken. Tot slot komen mogelijke domeinen aan bod waarin grensoverschrijdende communicatie plaats kan vinden in Zuid-Limburg.

2.1 GRENSREGIO

In een grensregio is er vaak sprake van grensoverschrijdende communicatie en activiteit. Een fenomeen dat verklaard kan worden aan de hand van de 'border paradox' zoals Knotter (2003) deze beschrijft. In een grensgebied is er sprake van verschillen aan beide kanten van de grens in zowel sociale als economische organisatie. Deze verschillen leiden tot transnationale interactie. Men kan dit proces zien als een paradox aangezien grenzen een barrière opwerpen die tegelijkertijd fungeert als een brug.

De grensregio wordt hier gedefinieerd als 'borderland'; een gebied aan weerszijden van een politiek geconstrueerde geografische grens waar de populatie beïnvloed is door de aanwezigheid van deze grens. Deze beïnvloeding kan plaatsvinden op verschillende niveaus. Zo bekijken antropologen de vorming van identiteit en sociale, culturele en economische relaties aan weerszijden van een grens. Geografen spitsen toe op sociale en economische variatie en interactie in een grensgebied. Binnen deze laatste stroming wordt het onderscheid benoemd tussen 'open' en 'closed borders'. Een gebied met een open grens is sterk georiënteerd op de buurlanden ten opzichte van de natiestaat. De grens fungeert hierbij als een ontmoetingsplaats (Knotter, 2003). De Euregio Maas-Rijn welke centraal staat in dit onderzoek kan worden beschouwd als borderland, in het specifiek in de directe grensgemeenten. Daarbij kan de Zuid-Limburgse-Duitse grens in het heden ook worden gedefinieerd als een open grens (Knotter, 2003).

Een belangrijke kanttekening bij het bovenstaande betreft het feit dat interactie in deze context niet gelijk staat aan sociale integratie. Ook hier is sprake van een paradox aangezien (politieke en geografische) grenzen ondanks de grensoverschrijdende interactie altijd een sociale en culturele betekenis zullen hebben (Knotter, 2003). Strüver (2005) bevestigt het voorgaande en zegt dat de Nederlands-Duitse grens veel materiële bruggen bevat, maar dat de sociale bruggen achterwege blijven. Dit hangt samen met verschillende nationale historische ontwikkelingen aan beide kanten van de grens. Deze nationale ontwikkelingen creëren verschillen aan weerszijden van de grens in vele verschillende sociale, culturele en economische aspecten (Knotter, 2003).

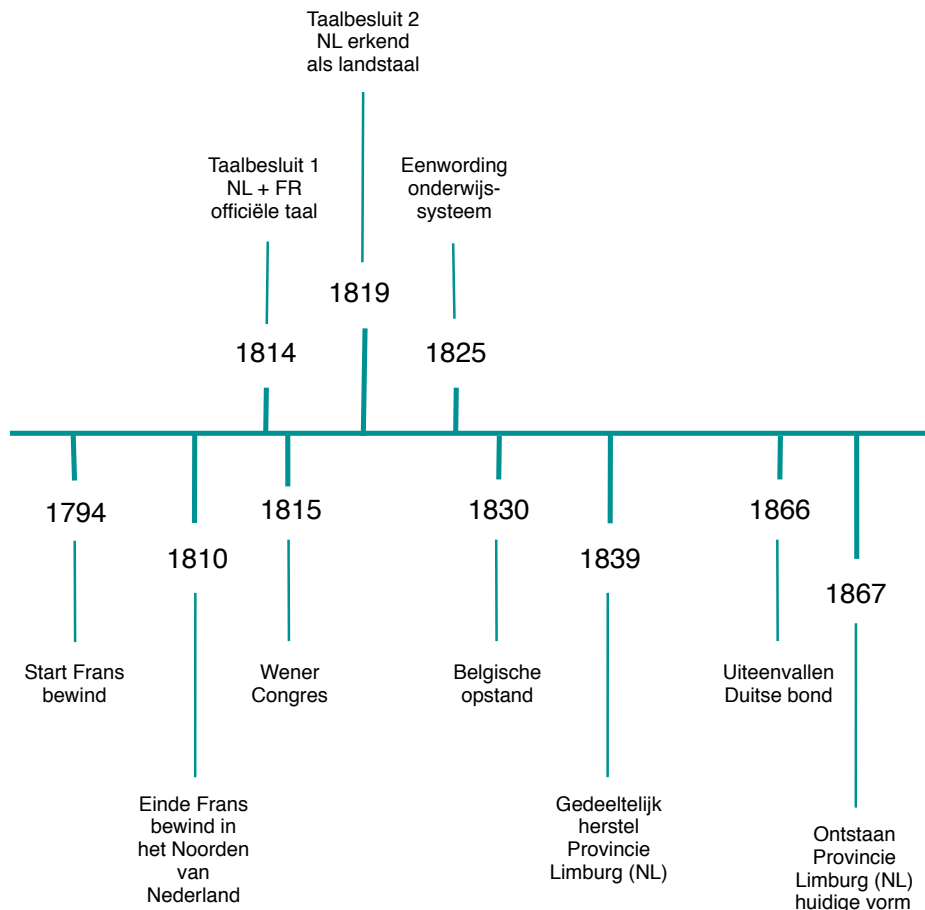
Deze nationale ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat de sociale grens tot op zeker niveau samenvalt met de staatsgrens. Virginie Mamadouh (2011) beschrijft hoe linguïstische verschillen en overeenkomsten een sociale grens creëren, maar dat staatsgrenzen; politiek geconstrueerde geografische grenzen van groter belang zijn. Geografen maken doorgaans onderscheid tussen drie typen staatsgrenzen: 'subsequent' (erop volgend), 'antecedent' (voorafgaand) en 'superimposed' (opleggend) (Mamadouh, 2011). In het eerste geval volgt de grens een bestaand (linguïstisch) verschil tussen twee populaties. In het tweede geval is de grens als eerste gerealiseerd en hebben verschillende populaties (ieder met bijvoorbeeld gelijke culturele verschijnselen als een gezamenlijke taal) zich aan weerszijden van de grens gevestigd. In het laatste geval is er sprake van de realisatie van een staatsgrens in een later stadium waarbij bestaande patronen en groepen zijn gescheiden en doorkruist. De grensregio in Zuid-Limburg sluit aan bij de laatste definitie van een 'superimposed' grens. De staatsgrens heeft een belangrijke invloed gehad op de verschillende ontwikkelingen aan weerszijden van de Nederlands-Duitse grens. In de volgende paragraaf is de geschiedenis van Zuid-Limburg beschreven en komt aan bod welke belangrijke gebeurtenissen en processen er hebben plaatsgevonden welke van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de identiteit en taal van de Limburgers (Mamadouh, 2011).

2.2 LIMBURGSE GESCHIEDENIS

Knotter (2003, p. 4) zegt het volgende over grensregio's: "*We need historical research to understand how and to what extent political borders become or have become symbolic and cultural boundaries, and how this has affected life in border areas*". In deze paragraaf wordt de geschiedenis van Limburg besproken. Als eerste volgt de tijdsperiode van 1794 tot 1867.

2.2.1 1794 – 1867

De huidige Provincie Limburg bestaat pas in haar huidige vorm sinds 1839. Een eerste vorm van de Nederlandse Provincie Limburg bestaat sinds 1815, toen deze voor het eerst werd vermeld in de grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In de geschiedenis heeft het gebied van het huidige Limburg veel onder Duitse en Franse invloeden gestaan. Tot aan de Franse revolutie vielen veel gebiedsdelen van 'Limburg' onder het gezag van het Heilige Römische Reich Deutscher (Leerssen, 1995). Vanaf 1794 stond 'Limburg' onder Frans bewind. In onderstaand figuur (1) is een overzicht weergegeven van een belangrijke periode in de geschiedenis van de Provincie Limburg: van 1794 tot 1867. Deze wijkt grotendeels af van de geschiedenis van de andere provincies van Nederland, wat onder andere geresulteerd heeft in een sterke regionale eigen identiteit onder de Limburgers (Knotter, 2008; Leerssen, 1995).

Figuur 1: Geschiedenis van de Provincie Limburg 1794-1867

Berkvens (2008) beschrijft hoe in 1795 'Limburg' onder Frans bewind valt, nadat de 'Limburgse territoria' onderdeel worden van de Franse staat. Het gebied loopt synchroon met de ontwikkelingen in Frankrijk en staat onder de directe invloed van het Franse bestuur en de Franse wet- en regelgeving, inclusief indeling in departementen, kantons en municipaliteiten. De rest van Nederland staat vanaf 1810 onder invloed van het Franse bewind. In 1814 vindt de abdicatie van Napoleon plaats en de staatkundige toestand van 'Limburg' is onduidelijk. Er zijn een drietal besturen onder leiding van gouverneur-generaal Johann August Sack, de Russische generaal Von Wintzingerode en de soevereine vorst Willem I. Het Weense Congres in 1815 brengt helderheid en de voormalige Republiek der Nederlanden, de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik worden samengevoegd tot het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Luxemburg wordt persoonlijk bezit van Willem I en de eerste Provincie Limburg is ontstaan. De provincie bestaat uit het voormalige departement Nedermaas en delen van het voormalige Roerdepartement, dit zodat de Maas geen westgrens vormde met de Pruisen. Het was Willem I die na het Weense congres de naam Limburg bedacht voor de nieuw te vormen provincie. Alhoewel de gebieden niets met elkaar gemeen hadden is de naam afkomstig van het oude hertogdom Limburg aan de Vesdre, dat vanaf 1815 bij de nieuwe Provincie Luik ging behoren. (Berkvens, 2008).

De vereniging van België en Nederland had niet het beoogde effect. Wegens het gebrek aan gemeenschappelijke taal en cultuur en de grote religieuze en economische tegenstellingen was er geen sprake van een nationaal gevoel. Willem I deed verschillende pogingen om de eenheid te bevorderen en voerde in 1814 en 1819 taalbesluiten door. In het eerste taalbesluit werden zowel het Nederlands als het Frans als officiële taal erkend. In het tweede taalbesluit werd het Nederlands erkend als landstaal. In 1825 tot slot deed Willem I nog een laatste poging ter bevordering van de eenheid en voerde een wijziging door in het onderwijssysteem; in het hele gebied werd het onderwijssysteem gelijk (Berkvens, 2008).

De zuidelijke katholieken en liberalen waren ontevreden over het staatsbestel en het gebrek aan liberaliteit. 'Een vrije kerk in een vrije staat' werd de gezamenlijke gedachte en een petitiebeweging, ook bekend als het monsterverbond, kwam op gang. Dit had echter niet voldoende succes en geïnspireerd door de juli-revolutie in Parijs en het afzetten van Charles X, volgde op 25 augustus 1830 de Belgische opstand in Brussel. Maastricht bleef in Nederlandse handen en bleef trouw aan de Nederlandse wetgeving. De rest van het zuidelijke gebied van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden viel onder de Belgische wetgeving. Deze wet betrof een zeer liberale Belgische grondwet, van kracht vanaf 1831. Hierbij werd ook het Frans wederom als enige officiële taal ingesteld. (Berkvens, 2008).

Deze situatie duurde niet lang en in 1839 volgde er een gedeeltelijk herstel van de Nederlandse Provincie Limburg als bufferzone. De grenzen werden vastgesteld in het tractaat van London op 19 april 1839. De nieuw gevormde Provincie Limburg, met uitzondering van Maastricht en Venlo, maakte deel uit van de Duitse bond. De Duitse bond bestond sinds het Wiener Congres in 1815 en was een volkenrechtelijke vereniging van Duitse soevereine vorsten en vrije steden. Het was een reflectie van de nieuwe staatskundige indeling van Europa en het Duitse rijk in bijzonder en stond onder leiding van Oostenrijk en Pruisen. Vanwege de deling van Luxemburg en het verlies van het Waalse deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden aan België, diende de Duitse Bond gecompenseerd te worden. Nederlands Limburg stond vanaf 1839 daarom onder zowel Nederlandse wetgeving als de wetgeving van de Duitse bond. De wetgeving van de Duitse bond was hierbij belangrijker dan de Nederlandse wetgeving. (Berkvens, 2008).

De dubbele positie van de provincie leidde tot constitutionele en diplomatieke problemen. De Nederlandse staat was protestant terwijl de meeste Limburgers katholiek waren. Ook leidde deze nieuwe situatie en wetgeving tot hoge belastingen. In de periode van 1840 tot 1849 ontstond het Limburgs separatisme. In 1866 viel de Duitse bond uiteen en ten slotte op 11 mei 1867 met de ondertekening van het traktaat van London ontstond de Nederlandse Provincie Limburg in zijn huidige vorm. (Berkvens, 2008).

2.2.2 WO I & WO II

Leerssen (1995) beschrijft hoe Limburg ook na 1867 lang de invloed van de Franse en Duitse macht heeft gevoeld. Gedurende de hele negentiende eeuw gold het Frans of Duits als schrijftaal in Limburg. Ook de frank en mark waren lang een betaalmiddel in Limburg, welke werden geprefereerd boven de gulden. Deze verdwenen pas na 1918. Daarbij werd de infrastructuur welke Limburg verbond met de rest van Nederland relatief laat gerealiseerd in vergelijking met de regionale verbindingen over de grens. Veel Limburgers werkten ook als seizoenarbeiders of pendelaars over de grens en gedurende de mijnbouw werden veel arbeiders van over de grens aangetrokken. Vrij grensverkeer was aan de orde van de dag tot aan de eerste wereldoorlog (Leerssen, 1995). De eerste wereldoorlog lijkt een grote rol te spelen in het integratieproces van Limburg in Nederland, en het afzakken van de relaties over de grens. In de eerste wereldoorlog werd een langdurig proces aangezwengeld dat de constructie van de Limburgse identiteit ten aanzien van het 'buitenland' langzaam gelijktrok met de Nederlandse (Leerssen, 1995). In de eerste wereldoorlog werden de landsgrenzen gesloten in verband met de neutraliteit van Nederland. Leerssen (1995, p. 46) typeert dit als een beslissende factor in de "ontregionalisering en verstatelijking van de maatschappelijke en culturele patronen in deze streek". Daarbij verdween het Frans en Duits in preken of als schrijftaal. De dialecten aan zowel de Nederlands als de Duitse kant van de grens divergeerden onder druk van de verschillende standaardtalen terwijl de regionale identiteit van de Limburgers convergeerden met de nationale identiteit van de Nederlanders (Leerssen, 1995).

De eerste wereldoorlog heeft het proces van nationalisering van de Limburgse identiteit en cultuur aangezwengeld. De tweede wereldoorlog heeft dit versterkt (Strüver, 2005). Gedurende de tweede wereldoorlog was Duitsland de bezetter en een vijandelijke natie. Limburgers werden net zoals de rest van de Nederlanders blootgesteld aan 'Arbeitseinsatz', verdrukking en terreur (Leerssen, 1995). De relatie tussen Limburg en Duitsland is dan ook als gevolg van de tweede wereldoorlog verder bekoeld, en het buitenlandbeeld van de Limburger is verder samengetrokken met het nationale buitenlandbeeld (Leerssen, 1995). Deze belangrijke gebeurtenis heeft ook vele jaren na de oorlog effect gehad, en heeft vandaag de dag nog steeds invloed op de sociale relatie tussen de Limburgers en Duitsers (Strüver, 2005). Vanaf 1993 is er sprake van de Europese Unie wat een belangrijke verbetering betekent in de relatie tussen Nederland en Duitsland. Het gemakkelijkte de 'material bridges', maar sociale integratie is niet per se verwezenlijkt (Knotter, 2003; Strüver, 2005). In de volgende

paragraaf wordt er dieper ingegaan op de Limburgse identiteit welke voortvloeit uit de geschiedenis van dit gebied.

2.3 LIMBURGSE IDENTITEIT

Niet gezamenlijke culturele of historische waarden bepalen de identiteit van de Limburger, maar de afwijking ten opzichte van de nationale norm definieert de Limburger. De identiteit van 'wij' is ontstaan in de tegenstelling tot 'zij'. Hierbij wint het constructivisme het van het essentialisme (Knotter, 2008). Dit alles komt voort uit de hiervoor beschreven integratie van de Provincie Limburg in het Nederlandse staatsverband. De nationale grenzen geven de kaders voor een gebied dat zich binnen de landsgrenzen afzet tegen de cultuur van het westen, van 'Holland', dat als de norm wordt beschouwd. 'Holland' betreft hierbij een folk term (Spradley, 1980); een kenmerk gegeven door de Limburgers aan de rest van Nederland dat wordt geassocieerd met de cultuur van de randstad. Ten opzichte van 'Holland' zijn de Limburgers één, waarbij de eenwording van Nederland heeft geleid tot de eenwording van Limburg. Daarbij heeft echter met name in Zuid-Limburg in de afgelopen decennia een grote verschuiving plaatsgevonden met betrekking tot de regionaal-economische oriëntatie. De omringende buurlanden zijn belangrijker geworden en de focus verschuift van een Nederlands-gerichte blik naar een Europees perspectief (Knotter, 2008).

Het afzakken van het regionalisme in Limburg, dat wordt gekenmerkt door de tegenstelling aan de nationale context vindt plaats vanaf de jaren zeventig. Sophie Bouwens (2008, p. 129) geeft aan hoe Limburgse opiniemakers tot ver in de jaren zeventig bleven redeneren vanuit een "*nationaal begrensde regionaal referentiekader*". Vanaf 1970 echter werd de nationale grens steeds meer als een last ervaren waarbij meer belang werd gehecht aan de verwevenheid met de buurlanden. Eenzijdige integratie in de Nederlandse staat zou niet meer in het belang van Limburg zijn. Deze trend zet voort en vanaf 1990 neemt Zuid-Limburg deel in de Euregio Maas-Rijn (EMR), een bestuurlijk samenwerkingsverband waarin de Provincie Limburg (als instantie) participeert. Sinds 1991 heeft de EMR een juridische status en ontvangt het interreg-subsidies; Europese subsidies ter bevordering van Europese territoriale samenwerking in duurzame ruimtelijke en regionale ontwikkeling.

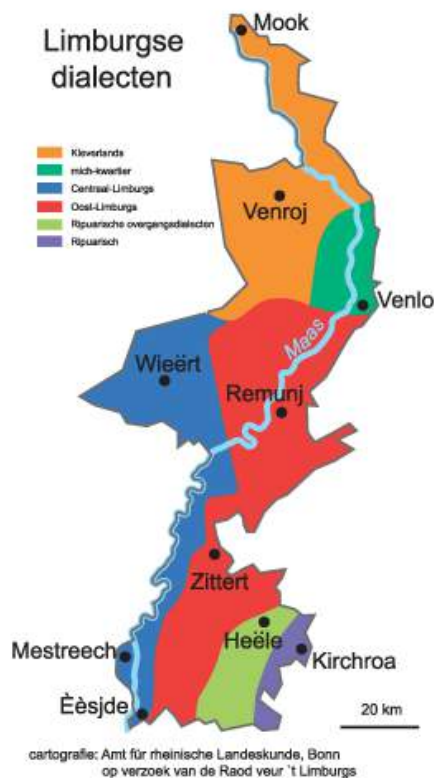
Behalve de identiteitsconstructie in Limburg ten opzichte van de rest van Nederland bestaat er ook de vorming van identiteit ten opzichte van het buitenland, Duitsland in het specifiek. In het verleden waren er veel banden met Duitsland, maar de wereldoorlogen, vooral de tweede wereldoorlog hebben veel schade toegebracht aan de 'verbroedering' en gelijkgestemdheid met de Duitse burens. Het nationale valt in dit opzicht samen met het regionale (Bouwens, 2008; Knotter, 2008; Leerssen, 1995; Strüver, 2005). Leerssen (1995, p. 43) geeft aan hoe Duitsland en Limburg "*notoir instabiele en heterogene historische categorieën*" zijn. Duitsland was rond en na de bezetting tijdens de tweede wereldoorlog in Limburgse ogen de staat, niet de cultuurnatie. In het dialect is dit terug te zien door het onderscheid in benaming voor de Duitse taal: "Duutsj" en Duitse persoon: "Pruusj". 'Pruusj' heeft een doorgaans negatieve connotatie en verwijst naar de negatieve, regionale beeldvorming van de Pruisen door Zuid-Duitsers uit het Rijnland (Leerssen, 1995). In de volgende paragraaf wordt het Limburgs dialect besproken.

2.4 LIMBURGS DIALECT

Het Limburgs dialect omvat meerdere vormen. 'Limburgs dialect'¹ is in feite een verzamelnaam voor verschillende Limburgse dialecten. In figuur 2 zijn de verschillende Limburgse dialecten weergegeven. In Noord-Limburg is er sprake van het Kleverlands, het groene gebied bij Venlo wordt aangeduid als het Mich-kwartier. Vervolgens bestaat de grote verscheidenheid van west naar oost. Zo is er in het westen sprake van het Centraal Limburgs (blauwe gebied), vervolgens duidt het rode gebied het Oost-Limburgs aan. In het Zuid-Oosten van Limburg is er sprake van het Ripuarische-overgangsgebieden rond Heerlen en tot slot het Ripuarisch gebied aan de Duitse grens. De Limburgse dialecten zijn geen afgeleide van de nationale taal maar van het Nederfrankisch en zijn onderdeel van een dialectcontinuüm dat niet alleen Nederlands Limburg bestrijkt maar doorloopt in het Duitse Rijnland (Cornelissen, 1995; Leijen, 2011). Figuur 2 dient met name om aan te tonen dat er meerdere dialectvarianten van het 'Limburgs dialect' bestaan. De kanttekening bij deze afbeelding betreft het feit dat de dialecten niet in zulke duidelijk afgebakende gebieden bestaan. Een dialectvorm bestaat niet in complete isolatie en uit onderzoek blijkt dat de dialecten niet alleen convergeren naar de standaardtaal maar ook tussenvariëaties ontstaan waarbij de dialecten onderling convergeren en divergeren (Cornips, 2013). Migratie en de mobiliteit van mensen is van grote invloed op de verspreiding van de verschillende dialectvarianten. Daarbij is het Limburgs

¹ Wanneer ik in deze scriptie spreek van 'Limburgs dialect' bedoel ik dit als verzamelnaam van de verschillende varianten van het Limburgs dialect: de Limburgse dialecten die aanwezig zijn in het onderzoeksgebied.

dialect niet alleen aanwezig in Nederlands Limburg zoals deze figuur doet vermoeden. Het eerder genoemde dialectcontinuüm bestrijkt ook gebieden aan de andere zijde van de nationale grens.

Figuur 2: Limburgse dialecten (Raod veur 't Limburgs, n.d.)

In figuur 3 zijn de grote dialectgroepen in zowel het Nederlands Limburg als het Duitse gebied te zien. Hierbij is weergegeven dat de dialecten in het Zuid-Oosten van Limburg hun oorsprong vinden in de Ripuarische dialecten. De dialecten in de rest van Limburg stammen af van het Zuidnederfrankisch, en in het noorden van Limburg worden de dialecten aangeduid als een vorm van het Kleverlands. Ook bij figuur 3 kunnen kanttekeningen worden geplaatst over de scherpe afbakening van de verschillende gebieden. In de realiteit zijn deze niet zo eenduidig. Daarnaast zijn in deze afbeelding wel de Duitse gebieden getoond, maar niet de Belgische terwijl ook aan die grens de dialecten doorlopen.

De nationale grens heeft echter wel impact gehad op de dialecten. Vanwege verschillende historische ontwikkelingen aan beide kanten van de Nederlands-Duitse grens - vanaf het moment dat deze in de huidige vorm bestond - is de ontwikkeling van de taal anders verlopen; er is sprake van divergentie. Waar het dialect ontstaan is als onderdeel van een grensoverschrijdend dialectcontinuüm, lijkt de nationale grens nu meer en meer gelijk te staan aan een taal-functionele grens (Cornelissen, 1995).

Figuur 3: Dialectcontinuüm Limburgs dialect (Cornelissen (n.d))

Goossens (1984) beschrijft hoe de standaardisatie van de nationale taal in Duitsland op veel grotere schaal heeft plaatsgevonden dan in Nederland. Zo waren het de administratieve en intellectuele centra zoals Hannover en Göttingen die de standaardtaal veel sterker uitdroegen dan de industrie- en havensteden Bremen en Hamburg. Hier kwam bij dat het zuiden zich massief afzette tegen het noorden. Het dialect in Zuid-Nedersaksen begon rond de tweede wereldoorlog uit te sterven en dit zette voort in Centraal Westfalen in de richting van het Ruhrgebied. In het Ruhrgebied was sprake van een turbulente ontwikkeling als industriegebied met een enorme immigratie vanuit het hele Duitse taalgebied en daarbuiten. Het plaatselijke dialect was niet meer geschikt als communicatiemiddel en vanaf de vorige eeuw is men in het Ruhrgebied overgegaan op het Algemeen Duits (Goossens, 1984).

In Limburg echter is het Limburgs vitaal en wordt het nog veel gesproken. Zo beschrijft Driessen (2005) hoe 75% van de Limburgers dialect kan spreken. Dit percentage is stabiel, gemeten over een tijdsperiode van 1995 tot 2003, dit in tegenstelling tot andere Nederlandse provincies waar het aantal dialectsprekers afneemt. Daarnaast blijkt dat het dialect in Limburg gebruikt wordt in zowel formele als informele situaties en hoog sociaal prestige geniet. Het dialect wordt dan ook gesproken door zowel lagere als midden- en hoge klassen (Driessen, 2005). Dialect en standaardtaal vullen elkaar aan in de provincie en er is sprake van maatschappelijke en individuele tweetaligheid (Kroon & Vallen, 2004). Driessen (2005) geeft zelfs aan dat het spreken van Limburgs dialect een positief effect heeft op de bekwaamheid in het Nederlands.

Op bestuurlijk niveau wordt ook aandacht besteed aan het Limburgs en is men begaan met het behoud van het Limburgs. Zo is het Limburgs erkend als streektaal in het Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden, deel II. Het Europees handvest voor regionale talen of minderheidstalen is een internationaal verdrag. Het valt onder de supervisie van de Europese commissie en is ontwikkeld om: “enerzijds regionale talen en minderheidstalen als zijnde een bedreigd aspect van Europa’s cultureel erfgoed te beschermen en promoten, anderzijds om sprekers van een regionale taal of minderheidstaal in staat te stellen deze taal privé en in het openbaar te gebruiken.” (Fryske akademy, 2012). De regering verplicht zich met de ondertekening van dit verdrag om de streektaal te beschermen en te promoten volgens grondbeginselen en principes die op alle talen van toepassing zijn (Leijen, 2011).

2.5 RELATIE NEDERLANDS - DUIJS

De relatie tussen het Nederlands en Duits als standaardtalen in deze grensregio is naast het dialect ook van belang, met name vanwege de mogelijk verschillende identiteitsconstructies die gelden in Limburg ten opzichte van Nederland en ten opzichte van het buitenland. Nederlands en Duits hebben eenzelfde oorsprong en stammen van dezelfde tak van het West-Germaans. In de middeleeuwen maakten zij deel uit van een grensoverschrijdend dialect-continuüm; er bestond geen duidelijke grens tussen de varianten (Goossens, 1984; Gooskens, Kürschner & Bezooijen, 2011). Vanaf het moment dat Europa onder invloed kwam van het proces van natiestaatvorming werden talen verbonden aan naties (Braunmüller, 2013; Gooskens et al., 2011). Het Nederlands werd beperkt tot de landsgrenzen van Nederland. Het Hoogduits werd de standaardtaal in de Duitse gebieden en wordt vandaag de dag gezien als het standaard Duits. Varianten van het Laagduits wordt nog in Noord-Duitsland gesproken. Het Laagduits ligt dicht bij, en heeft meer overeenkomsten met het Nederlands dan het Hoogduits. Uit onderzoek blijkt echter dat Nederlanders het standaard Duits (Hoogduits) beter begrijpen dan het Laagduits. Nederlanders uit grensregio's tonen meer begrip van het Laagduits dan Nederlanders uit niet-grensregio's, alhoewel deze groep net als de groep uit de niet-grensregio's veelal gebruikt maakt van het standaard Nederlands voor deze begrijpelijkheid (Gooskens et al., 2011).

Ház (2005) geeft aan dat begrijpelijkheid tussen het standaard Duits en het standaard Nederlands tot bepaalde hoogte mogelijk is. Hierbij wordt aangegeven dat de begrijpelijkheid van standaard Duits bij Nederlanders hoger is dan de begrijpelijkheid van Nederlands bij Duitsers. Het aanbod van standaard Duits op Nederlandse middelbare scholen (in tegenstelling tot het kleinere aanbod van Nederlands op Duitse scholen) en de aanwezigheid van standaard Duits in Nederlandse media heeft hier wellicht mee te maken (Berteloot, Wenzel & Ulrichs, 2001; Gooskens et al., 2011; Ház, 2005). Nederlands werd vanaf 1970 in Duitse scholen aangeboden en het aantal Duitsers dat ook Nederlands spreekt nam vanaf dat moment snel toe (Berteloot et al., 2001). Ribbert & ten Thije (2006) noemen tevens een verandering in de taalsituatie tussen Nederland en Duitsland waarbij het Nederlands steeds populairder wordt in Duitsland, terwijl het Duits afneemt in populariteit in Nederland, mogelijk te wijten aan het grotere aanbod van andere vreemde talen in het onderwijs en het niet langer verplicht stellen van Duits in het middelbaar onderwijs (Beerkens 2010, Ribbert & ten Thije, 2006). Volgens de Eurobarometer (2012) zijn er nog steeds meer Nederlanders die beschikken over Duitse taalvaardigheden. Zo geeft 71% van de Nederlanders aan goed genoeg Duits te spreken om een gesprek te voeren in deze taal. In hetzelfde onderzoek onder Duitsers blijkt de taalvaardigheid in het Nederlands echter niet noemenswaardig (Eurobarometer, 2012).

2.6 EUROPESE INTEGRATIE

Het huidige Limburg grenst met 351 kilometer - van een totaal van 464 kilometer - aan de omliggende landen België en Duitsland (Provincie Limburg, n.d.). Geografisch gezien kan Limburg met recht een grensregio genoemd worden; het grenst voor het grootste deel aan de buurlanden. De Europese samenwerking van de Provincie Limburg is goed te zien in figuur 4. De provincie is actief betrokken bij een viertal Euregio's en grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden. De Euregio's dragen zorg voor verschillende projecten en activiteiten op onder andere het gebied van economie, educatie, recreatie, gezondheid en burgerinfo.

Met name Zuid-Limburg grenst grotendeels aan België en Duitsland en Zuid-Limburg als onderdeel van de Euregio Maas-Rijn is sterk gericht op de buurlanden, en samenwerking binnen deze Euregio op Europees niveau. Het Limburgse overheidsbeleid heeft een mate van internationalisering doorgemaakt en is sterk gericht op de Euregio Maas-Rijn, dit om de voordelen van de Euregio te benutten en te behouden (van den Bergh & Soete, 1990). De Euregio Maas-Rijn beslaat behalve de Limburg-Duitse grens ook een gebied van België. Het zuiden van de Nederlandse Provincie Limburg, de Belgische Provincie Limburg, de provincie Luik, de Duitstalige gemeenschap in België en de Region Aachen vormen samen de Euregio Maas-Rijn. Het hoofdkantoor is in Eupen, in het gebouw van de Duitstalige gemeenschap in België. De Euregio is een Europees initiatief en ontvangt subsidie van de Europese Unie. Bevordering van grensoverschrijdende samenwerking en Europese verbanden staat voorop (Euregio Maas Rijn, n.d.).

Figuur 4: Euregio's in Limburg (Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen, n.d.)

Taalbehoud en taaldiversiteit is een belangrijke onderdeel van de Europese filosofie betreffende meertaligheid (Council of the European Union, 2008). Zo wordt er gesteld: *“Linguistic and cultural diversity is part and parcel of the European identity; it is at once a shared heritage, a wealth, a challenge and an asset for Europe.”* (Council of the European Union, 2008, p. 2). Daarbij wordt meertaligheid gezien als een belangrijk aspect in de promotie van culturele diversiteit, en het interculturele dialoog binnen Europa en met andere regio's in de wereld. In het kader van het voorgaande wordt meertaligheid gepromoot voor een versterking van de sociale samenhang en de interculturele samenwerking en interactie (Council of the European Union, 2008). Van den Bergh & Soete (1990, pp. 76-77) noemen het principe van *“Eenheid in verscheidenheid - Een verscheidenheid van culturele eigenheid binnen een economische eenheid”*. In een grensregio zoals Zuid-Limburg waar Europese integratie voorop staat wordt grensoverschrijdende communicatie toegepast in meerdere en verschillende domeinen. In de volgende paragraaf worden deze domeinen besproken.

2.7 DOMEINEN

Grensoverschrijdende communicatie kan plaatsvinden in verschillende domeinen, of instituties. Het is van belang om onderscheid te maken tussen verschillende domeinen vanwege contextuele verschillen die invloed hebben op grensoverschrijdende communicatie (Beerkens, 2010; Wodak, Krzyzanowski & Forchtner, 2012). Beerkens (2010) maakt in haar onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in de grensregio Enschede-Gronau een onderscheid tussen gouvernementele organisaties (staat) en civil society (maatschappij). Zij baseert haar onderscheid tussen staat en maatschappij op de theorie van functionele pragmatiek en een verschil in sociaal handelen tussen de domeinen. Ze prefereert hierbij het onderscheid op basis van sociaal handelen boven het onderscheid op basis van 'social spheres'; een onderscheid in domeinen waarbij behalve staat en maatschappij ook 'markt', 'familie' en 'privaat' kan worden onderscheiden (Beerkens, 2010; Freise, 2008).

Aangezien de grenzen tussen de verschillende 'social spheres' vaag zijn, en sociaal handelen voor kan komen in alle 'social spheres'; zowel maatschappij als staat, markt, familie en privaat (Kocka, 2006; Rucht, 2003) prefereer ik een onderscheid tussen verschillende domeinen voor grensoverschrijdende communicatie op basis

van institutionele setting (Mazeland, 1995). Ehlich, Rehbein & ten Thije (1993) stellen dat instituties maatschappelijke doelen vervullen; instituties zijn “*subsystemen van een maatschappelijke totaliteit*.” (Ehlich et. al., 1993, p. 123). Hierbij kan een institutie worden opgevat als een maatschappelijk apparaat, als “*uitgewerkte systemen van verhoudingen tussen maatschappelijke groepen en fracties*” (Ehlich et. al., 1993, p. 124). Maatschappelijke apparaten staan niet los van hun gebruikers en zijn geen onafhankelijke instanties/ Ehlich et. al. (1993) noemen actanten welke over kennis en ervaring met betrekking tot een institutie beschikken. Dit is institutiekennis, geen individuele kennis en ervaring. De aard en het doel van het maatschappelijke apparaat bepalen de karakteristieke eigenschappen van de kennis en de daarin opgeslagen ervaring. Actanten die handelen in instituties worden onderscheiden in agenten en cliënten, afhankelijk van hun institutionele positie. Agenten zijn de functionarissen van de instituties, cliënten zijn de actanten waarop de vertegenwoordigers zich richten. Mazeland (1995 p. 76) sluit zich aan bij deze gedachte en noemt “*globale situationele identiteiten*”, oftewel “*institutionele rollen*”. Een voorbeeld is communicatie tussen leraar en leerling. De leraar fungeert hier als agent en de leerling als de actant waarop de leraar zich richt (Ehlich et. al., 1993).

Op basis van bovenstaand informatie kunnen verschillende institutionele contexten worden onderscheiden. Een vijftal voorbeelden zijn:

- Gouvernementele institutionele context (bijvoorbeeld communicatie tussen ambtenaren)
- Commerciële institutionele context (bijvoorbeeld klant-verkoper communicatie)
- Educatieve institutionele context (bijvoorbeeld leraar-leerling communicatie)
- Zorg institutionele context (bijvoorbeeld arts-patiënt communicatie)
- Familie institutionele context (bijvoorbeeld communicatie tussen familieleden)

Instituties zoals hierboven besproken zijn gekoppeld aan een natiestaat, het is gedefinieerd als een “substelsysteem van een maatschappelijke totaliteit” (Ehlich et. al., 1993, p. 123). In dit onderzoek echter wordt er gekeken naar grensoverschrijdende communicatie. Een domein kan daarom niet gelijkgesteld worden aan een institutionele context. Er is eerder sprake van een samenspel tussen verschillende nationale instituties die samen een domein vormen. In dit onderzoek zal het samenspel tussen Nederlandse en Duitse gouvernementele instituties een domein vormen (het gouvernementele domein) en Nederlandse en Duitse commerciële instituties zullen samen een domein vormen (het commerciële domein).

Na deze bespreking van Zuid-Limburg wordt in het volgende hoofdstuk de theoretische context besproken. De verschillende manieren en keuzes met betrekking tot taalgebruik in grensoverschrijdende communicatie komen aan bod.

3 | THEORETISCH KADER

In een grensregio als Zuid-Limburg met een duidelijk Europees perspectief komt men meer en meer met personen in contact die van over de landsgrenzen heen komen. De wijze waarop grensoverschrijdende interactie plaatsvindt is complex (House & Rehbein, 2004). Men kan gebruik maken van verschillende taalconstellaties. Zo kan men bijvoorbeeld de taal van de gesprekspartner spreken of gebruik maken van een Lingua Franca; een derde taal welke voor alle gespreksdeelnemers geen moedertaal is. Ook is Lingua Receptiva een optie waarbij de gespreksdeelnemers de eigen taal spreken en gebruik maken receptieve vaardigheden in de taal van de ander (Bahtina & ten Thije, 2012; Rehbein et. al., 2011). In dit hoofdstuk worden de verschillende taalconstellaties, of communicatieve modi, behandeld die gebruikt worden in grensoverschrijdende communicatie. Lingua Receptiva en dialect staan centraal in dit onderzoek en komen aan bod in paragraaf 3.2 en 3.3. In paragraaf 3.4 worden andere mogelijke communicatieve modi in grensoverschrijdende communicatie (code switching, Lingua Franca en het gebruik van de taal van de ander) beschreven.

3.1 COMMUNICATIEVE MODI

In het hedendaagse Europa waar de trend vanaf de zeventiende eeuw de monolinguale natiestaat lijkt te zijn, gaat men uit van een tussen politieke grens, geografische grens en taalgrens (Beerkens, 2010; House & Rehbein, 2004). De voor de hand liggende keuze met betrekking tot meertalige grensoverschrijdende communicatie lijkt in dit geval het gebruik van een Lingua Franca, in het specifiek Engels als Lingua Franca (House, 2003; House & Rehbein, 2004; Lüdi, Hôchle & Yanasart, 2010). Maar er zijn ook andere vormen van grensoverschrijdende meertalige communicatie (House & Rehbein, 2004; Rehbein et. al., 2011).

Het keuzeproces waarbij men een communicatieve modus selecteert is een proces dat plaatsvindt in de eerste beurten van een dialoog (Zeevaart & ten Thije, 2007). Het spanningsmoment dat ontstaat in het begin van een dialoog, waarbij de gesprekspartners aftasten welke modus geschikt is, staat centraal. In deze scriptie wordt deze keuze niet aangeduid met 'taalkeuze'. 'Taalkeuze' als definitie is niet uitsluitend in deze gevallen aangezien een keuze voor een bepaalde taal overlap kan betekenen tussen meerdere communicatieve modi. In deze scriptie zal ik dan ook verwijzen naar 'het keuzeproces van communicatieve modi'. De belangrijkste en meeste relevante modi voor dit onderzoek worden onderstaand genoemd (Beerkens, 2010):

1. Gebruik Lingua Franca (LF)
2. Gebruik taal van de ander (Nederlands of Duits)
3. Gebruik Lingua Receptiva (LaRa)
4. Code-Switching (CS)
5. Gebruik dialect

Lingua Franca (LF) (1) wordt gedefinieerd als het gebruik van een derde taal door niet-moedertaalsprekers. Er is sprake van linguïstische diversiteit, waarbij er een keuze wordt gemaakt voor het gebruik van een derde taal voor communicatie (Rehbein et. al., 2011). Vaak wordt Engels gebruikt als Lingua Franca (ELF). Wanneer men de taal van de gesprekspartner gebruikt (2), gebruikt men net als bij ELF één taal. Niet bij beide partners hoeft sprake te zijn van linguïstische diversiteit (Rehbein et. al., 2011). In het geval van Lingua Receptiva (3) en code-switching (4) is er ook sprake van linguïstische diversiteit; in het geval van CS wordt deze linguïstische diversiteit actief gebruikt in de communicatie. Zo gebruikt de spreker twee of meer verschillende talen gedurende de interactie. In het geval van LaRa maakt een gespreksdeelnemer gebruik van passieve taalvaardigheden in een andere taal dan de taal waarin hij spreekt. Men kan stellen dat bij CS de linguïstische diversiteit op zinniveau aan bod komt en bij LaRa op beurniveau (Rehbein et. al., 2011). Het gebruik van een dialect duidt in dit onderzoek op de verschillende varianten van het Limburgs dialect.

De communicatieve modi die bovenstaand worden genoemd, kunnen tevens worden gedefinieerd volgens verschillende typen van interactie van Lüdi (1987) (Milroy & Muysken, 1995). In figuur 5 is een overzicht te zien van deze vier typen interactie, welke zijn gebaseerd op de talige achtergrond van de sprekers en het gebruik een of meerdere talen in de interactie (Lüdi, 1987; Milroy & Muysken, 1995, p. 10). Deze typering van de verschillende communicatieve modi geeft tevens weer dat de definitie van 'taalkeuze' achterhaald is; men maakt een keuze voor een bepaald interactietype of communicatieve modus.

exolingual bilingual (interactants with different languages)	exolingual unilingual (native and non-native speak- ers in one language)
endolingual bilingual (among bilinguals)	endolingual unilingual (among monolinguals)

Figuur 5: Vier typen van interactie volgens Lüdi (1987) (Milroy & Muysken, 1995, p. 10)

Het gebruik van een Lingua Franca kan worden getypeerd als exolinguale – unilinguale interactie; twee sprekers met verschillende talige achtergronden maken gebruik van één – vreemde – taal in de interactie. Het gebruik van de taal van de ander kan tevens worden getypeerd als exolinguale - unilinguale interactie; een moedertaalspreker en een niet-moedertaalspreker met verschillende talige achtergronden, maken gebruik van één taal in de interactie. Het gebruik van Lingua Receptiva kan worden getypeerd als exolinguale - bilinguale interactie; twee gespreksdeelnemers met verschillende talige achtergronden maken gebruik van meerdere talen in de interactie. Het gebruik van code-switching kan worden getypeerd als endolinguale – bilinguale communicatie; twee meertalige sprekers met dezelfde talige achtergronden maken gebruik van meerdere talen in de interactie. Endolinguale-unilinguale interactie, de vierde optie volgens Lüdi (1987) betreft communicatie tussen eentalige sprekers, in dezelfde taal; twee moedertaalsprekers van het Nederlands die Nederlands spreken of twee moedertaalsprekers van het Duits die Duits spreken bijvoorbeeld. Interactie tussen dialectsprekers, in dezelfde dialectvariant kan ook worden gezien als endolinguale-unilinguale interactie. Zodra de dialectvarianten verschillen kan men de interactie ook typeren als exolinguaal-bilinguaal (LaRa). In paragraaf 2.3 komt het gebruik van dialect verder aan bod. In de volgende paragraaf, 2.2 wordt als eerste Lingua Receptiva besproken.

3.2 LINGUA RECEPTIVA

Lingua Receptiva (LaRa) als belangrijk concept in dit onderzoek zal onderstaand aan bod komen. De betekenis van dit concept, de factoren van invloed op het gebruik van LaRa en eerder onderzoek naar het gebruik van LaRa in grensregio's wordt besproken.

3.2.1 DEFINITIE

Lingua Receptiva betreft een vorm van communicatie waarbij de sprekers gebruik maken van hun passieve vaardigheden: ze spreken beiden een verschillende taal, welke de gesprekspartner begrijpt. LaRa is bekend in Nederland met de term 'luistertaal' (ten Thije, 2010). LaRa is een meertalige constellatie en voldoet aan de karakteristieken van 'multilingual communication' zoals House en Rehbein (2004) deze noemen: als eerste wordt er gebruik gemaakt van verschillende talen door de gespreksdeelnemers voor het bereiken een gezamenlijk doel, ten tweede zijn de individuen meertalig in die zin dat ze kennis hebben van meerdere talen (actief en/of passief), ten derde vindt er interactie plaats tussen twee of meer verschillende taalsystemen voor het bereiken van de eerder genoemde doelen en tot slot is er sprake van meertalige communicatiestructuren welke aanleiding geven voor het gebruik van verschillende talen.

Lingua Receptiva, de term die ik hanteer in dit onderzoek is een vrij recente term. Het onderzoek naar meertalige communicatie, voorafgaand aan deze definitie bestaat al langer (Bahtina & ten Thije, 2012; Beerkens, 2010). Zo kwam Haugen (1966; 1981) met het concept van 'semi-communication', gebaseerd op de "*intelligibility of closely related languages*" in Europa (Bahtina & ten Thije, 2012, p. 2). Het onderzoek was gericht op de dicht aan elkaar gerelateerde talen in de Scandinavische landen. Deze definitie van 'semi-communication' impliceert echter een half-competente en incomplete communicatie modus (Beerkens, 2010; Braunmüller, 2013). In hierop volgend onderzoek zijn nieuwe concepten geïntroduceerd die een volledige competente en succesvolle communicatie modus beschrijven. Voorbeelden hiervan zijn 'polyglot dialogue', intercomprehension, 'plurilingual communication' en 'the Swiss model' (Bahtina & ten Thije, 2012; Lüdi et. al., 2010). Posner (1991) beschrijft hoe in het geval van 'polyglot dialogue' de gespreksdeelnemers passieve kennis van de taal van de ander hebben en communiceren in een van de gedeelde talen of de moedertaal. 'Intercomprehension' betreft doorgaans typologisch verwante talen waarbij de gespreksdeelnemers in interactie hun moedertaal spreken en gebruik maken van passieve kennis van de andere verwante taal. Voor dit begrip van de verwante taal is geen extra

studie of inspanning nodig; het komt voort uit de kennis van de moedertaal (European Commission, 2012). 'Plurilingualism' en 'the Swiss model' lijkt veel op dit concept van 'intercomprehension' en is gebaseerd op de relatie en begrijpelijkheid tussen de verschillende talen in Zwitserland (Lüdi, 2007).

Het concept 'Receptive Multilingualism' (RM) heeft veel overeenkomsten met bovenstaande definities maar ook verschillen (Bahtina & ten Thije, 2012). Braunmüller (2006) geeft aan dat RM, in tegenstelling tot de verwachting van de term 'semi-communication', ook gezien kan worden als volledig competente en succesvolle communicatiemodus. De sprekers gebruiken hun eigen moedertaal of dialect en hebben genoeg passieve kennis van de taal van de gesprekspartner. Het verschil met de concepten van 'polyglot dialogue', 'intercomprehension', 'plurilingual communication' en 'the Swiss model' betreft het feit dat de gebruikte talen niet verwant aan elkaar hoeven te zijn. Er ontstaat een onderscheid tussen 'inherent receptive multilingualism' waarbij de begrijpelijkheid voortkomt uit de verwantheid van de talen en de kennis van de moedertaal, en 'acquired receptive multilingualism' waarbij de begrijpelijkheid en passieve kennis is aangeleerd (Bahtina & ten Thije, 2012). Zeevaert en ten Thije (2007, p. 3) nemen kennis van dit onderscheid tussen de verwantheid van de talen en beschrijven RM als volgt: "*It represents the acquisition of receptive competences in more than one given target language, and at the same time includes a set of specific foreign language learning strategies on the side of the hearer in receptive multilingualism*". Hierbij wordt tevens aangegeven dat behalve linguïstische competenties ook culturele en interculturele competenties van belang zijn in deze communicatieve modus (Beerens, 2010).

De definitie van LaRa tot slot heeft veel overeenkomsten met RM (Zeevaert & ten Thije, 2007). De definitie van LaRa is net als RM niet beperkt tot een mate van verwantheid van de talen maar daarnaast is ook het actieve gebruik van een niet-moedertaal door de sprekers toegestaan (Bahtina & ten Thije, 2012; ten Thije, 2013). De exacte definitie van LaRa die ik hanteer is als volgt: "*Lingua Receptiva is the ensemble of those linguistic, mental, interactional as well as intercultural competencies which are creatively activated when interlocutors listen to linguistic actions in their 'passive' language or variety. The essential point is that speakers apply additional competencies in order to monitor the way hearers activate their 'passive knowledge' and thus attempt to control the ongoing process of understanding*" (Rehbein et. al., 2011, p. 249). De focus van deze definitie ligt op het receptieve component; de receptieve vaardigheden van de gespreksdeelnemers. Daarnaast wordt gelet op de discourse strategieën welke worden toegepast voor het bereiken van gezamenlijk begrip en kennis (ten Thije, 2013). Lingua Receptiva leidt tot een intercultureel discours en een zogenoemde 'discursive interculture' (Rehbein et. al., 2011). 'Discursive interculture' betreft een interactieve constructie van een common ground - gedeelde kennis - evenals delen van een common ground die reeds bekend zijn (Koole & ten Thije, 2001; Rehbein et. al., 2011). 'Discursive interculture' en de interactieve constructie van deze gedeelde kennis is gebaseerd op het concept van 'cultural apparatus' (Rehbein, 2006). 'Cultural apparatus' structureert en vormt de basis voor interactie en taalhandelingen welke gezamenlijk worden bepaald en veranderd; de constructie van gedeelde kennis. Sprekers en hoorders maken gebruik van de 'cultural apparatus' in het structureren en vormgeven van de communicatie, zo ook in het geval van LaRa (Koole & ten Thije, 2001; Rehbein et. al., 2011).

Rehbein et. al. (2011) geven aan dat LaRa voorkomt in verschillende domeinen. LaRa komt voor in grensregio's, in institutioneel discours en in communicatie tussen verschillende generaties. Rehbein et. al. (2011) geven daarbij aan dat Lingua Receptiva potentieel heeft als effectieve communicatie modus. In dit onderzoek ligt de focus op grensoverschrijdende communicatie en het gebruik van LaRa in grensregio's. In de volgende paragraaf volgt een beschrijving van eerder onderzoek naar LaRa in grensregio's (Beerens, 2010; Braunmüller, 2013) en diens belangrijkste bevindingen.

3.2.2 LINGUA RECEPTIVA IN GRENREGIO'S

Meertaligheid en meertalige communicatie was de norm in Europa tot aan de achttiende en negentiende eeuw, voordat nationalisme en de vorming van natiestaten opkwam en de natie en een nationale taal met elkaar verbond. Een-taal-een-natie vormde vanaf dit moment de standaardsituatie in Europa (Braunmüller, 2013). Tegenwoordig is er echter een verandering aan de gang. Het huidige Europa wordt vormgegeven door dekolonisatie, globalisatie, mobilisatie, en migratie. Een-taal-een-natie zoals voorheen voldoet niet langer in het moderne Europa en er is meer aandacht voor meertalige communicatie (Bahtina & ten Thije, 2012). De Europese Unie bevordert grensoverschrijdende samenwerking en meertaligheid waarbij de officiële talen van alle lidstaten behouden worden (Council of the European Union, 2008). Met betrekking tot de toenemende grensoverschrijdende samenwerking en interactie is onderzoek naar grensregio's zeer interessant.

Braunmüller (2013; 2002) voerde onderzoek uit naar Receptive Multilingualism in Scandinavië. Dit onderzoek was gebaseerd op het feit dat in Scandinavië de natievorming en de ontwikkeling van een-taal-een-natie niet volledig heeft plaatsgevonden. De meeste Scandinaviërs voelen zich inwoner van een grotere eenheidsnatie, groter dan de politieke entiteiten die vandaag de dag bestaan. De wijze waarop men met elkaar communiceert geeft dit duidelijk weer. Men spreekt een gezamenlijke Scandinavische taal; 'Danish tongue'

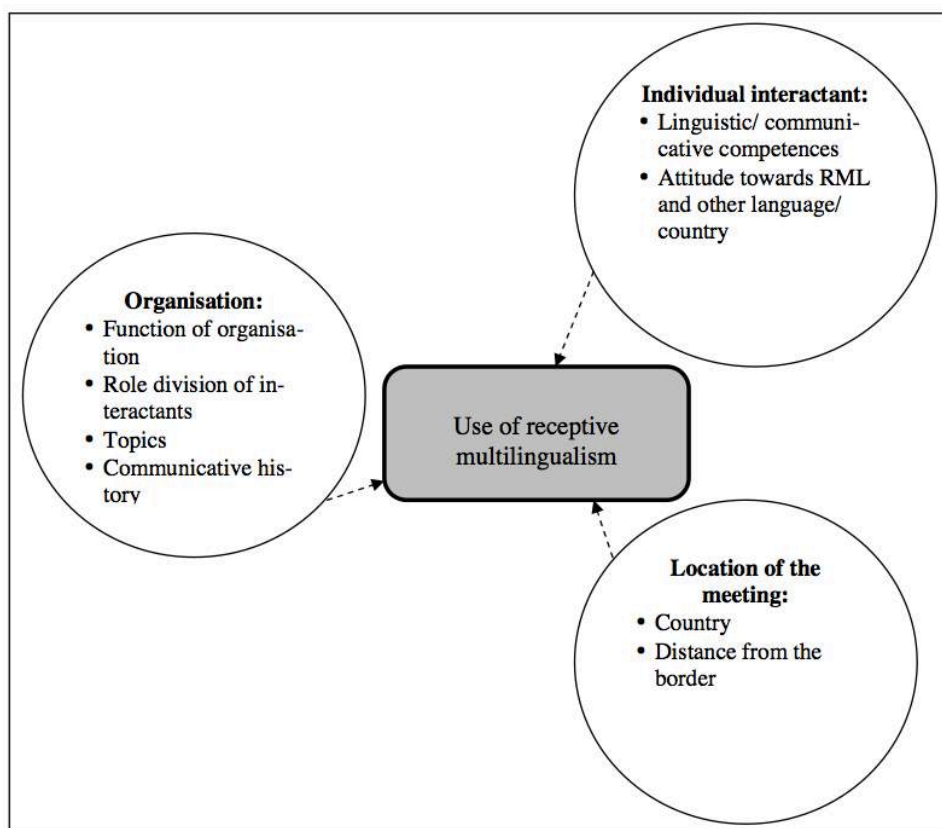
gebaseerd op de moedertalen. Deze taal fungeert als een pan-Scandinavisch dia-systeem, waarin de verschillende variëteiten van de Scandinavische talen terugkomen, en de duidelijke verschillen geen problemen opwerpen. In dit geval is er sprake van een duidelijke gezamenlijk geschiedenis, identiteit en zijn de talen sterk verwant aan elkaar (Braunmüller, 2013). Zoals eerder is genoemd is RM echter ook mogelijk wanneer de talen niet in die mate aan elkaar zijn gerelateerd (Bahtina & ten Thije, 2012). Daarbij toont Ház (2005) aan dat wederzijds begrip mogelijk is tussen naties als Nederland en Duitsland welke in mindere mate een gezamenlijk verleden of identiteit delen dan het geval is met de Scandinavische landen (Braunmüller, 2013). Van belang bij deze vorm van RM zijn de sociale relaties tussen de landen en het feit dat men RM moet kunnen toepassen zonder vooroordelen en negatieve connotaties van de andere taal en nationaliteit. RM kan vanuit een linguïstisch oogpunt mogelijk zijn, maar de sociale aspecten zijn ook van belang (Ház, 2005). Het Nederlands werd een officiële nationale taal in de zeventiende eeuw. Vanaf dit punt is de typologische relatie tussen de talen en de mate van RM afgenomen in Nederlands-Duitse communicatie. In de laatste eeuw was het de tweede wereldoorlog welke de sociale relatie tussen de twee landen sterk verslechterde. Ház (2005) stelt dat ondanks het antagonistische verloop van de geschiedenis tussen de twee landen, met betrekking tot de eerste en tweede wereldoorlog, RM mogelijk is in Nederlands-Duitse grensoverschrijdende communicatie. In de volgende paragraaf volgt een bespreking van onderzoek naar Receptive Multilingualism in het Nederlands-Duitse grensgebied.

3.2.3 LINGUA RECEPTIVA IN HET NEDERLANDS-DUITSE GRENSGEBIED

Roos Beerkens heeft in 2010 onderzoek uitgevoerd naar grensoverschrijdende communicatie en Receptive Multilingualism tussen Nederlanders en Duitsers, in de grensregio Enschede-Gronau. Zij onderzocht het gebruik van RM in twee verschillende domeinen: het gouvernementele domein en 'civil society'. Ze onderzocht of RM wordt gebruikt in de Euregio Enschede-Gronau en hoe deze communicatieve modus functioneert in de context van vergaderingen in beide domeinen. Om antwoorden op deze vragen te verkrijgen maakte ze gebruik van een sociolinguïstische vragenlijst om te achterhalen in welke mate RM wordt gebruikt in grensoverschrijdende communicatie, vergeleken met andere mogelijke communicatieve modi. Als tweede voerde ze een functioneel pragmatische discoursanalyse uit om te achterhalen hoe RM functioneert. Beerkens (2010) concludeert in haar onderzoek dat RM een succesvolle grensoverschrijdende communicatieve modi is in het Nederlands-Duitse grensgebied. Verder blijkt dat RM in grensoverschrijdende communicatie vaker voorkomt dan dialect maar minder dan Engels als Lingua Franca.

Zeevaert & ten Thije (2007) geven aan dat RM een bottom-up ontwikkeling betreft. Beerkens (2010) laat zien dat Lingua Receptiva voorkomt in zowel top-down situaties door middel van taalpolitiek in organisaties en instituties die te maken hebben met grensoverschrijdende communicatie, als in bottom-up situaties. Beerkens (2010) geeft aan dat dit voorkomen van Lingua Receptiva in beide domeinen veelbelovend is voor meertaligheid in de Europese Unie.

In haar onderzoek onderscheidt Beerkens (2010) verschillende factoren die van invloed zijn op het gebruik van RM. Ze noemt het individu, de organisatie en de locatie. Deze drie variabelen en sub variabelen zijn geïllustreerd in figuur 6 (Beerkens, 2010, p. 17).

Figuur 6: Variabelen van invloed op het gebruik van Receptive Multilingualism (Beerkens, 2010, p. 17)

Zeevaert en ten Thije (2007, p. 9) noemen een drietal factoren voor Duits-Nederlands grensoverschrijdende communicatie:

- *Social/linguistic relations between nation states*
- *Institutional constellations within nation states*
- *Perspectives of the individual interactant*

Deze factoren komen grotendeels overeen met de factoren die Beerkens (2010) onderscheidt. Zeevaert en ten Thije (2007) vestigen hierbij wel meer aandacht op de sociale en linguïstische relatie tussen de natiestaten, waar Beerkens (2010) slechts het land en de afstand van de grens noemt. Een combinatie van de factoren van Zeevaert en ten Thije (2007) en Beerkens (2010) zullen aan bod komen in dit onderzoek. De linguïstische relatie tussen het Nederlands en het Duits zal worden besproken in hoofdstuk drie, net als de geschiedenis van het grensgebied en de sociale relatie tussen de natiestaten. Ook zal hier de institutionele context verder aan bod komen door middel van de beschrijving van de verschillende domeinen die betrokken zijn bij dit onderzoek. De perspectieven van het individu, welke zijn bevestigd door middel van interviews, betreffen de volgende factoren (Rehbein et. al., 2011):

- Taalvaardigheid - in andere taal en/of dialect
- Bewustzijn - van verschillende communicatieve modi
- Attitude - ten opzichte van het gebruik van andere taal, LaRa en/of dialect
- Blootstelling (exposure) - aan andere taal en/of dialect
- Voorkennis - van de communicatieve situatie

Deze factoren zijn belangrijk voor het blootleggen van de gedeelde kennis van de gespreksdeelnemers over interactieregels met betrekking tot het gebruik van Lingua Receptiva in grensoverschrijdende communicatie. De factoren liggen hiermee ten grondslag aan de centrale vraag van deze scriptie: "Hoe functioneert het keuzeprocess betreffende Lingua Receptiva en regionale dialecten in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg?"

3.3 DIALECT

De casus voor dit onderzoek betreft de regio Zuid-Limburg. Het dialect speelt een belangrijke rol in deze regio. Vandaar dat ook voor deze regio is gekozen in dit onderzoek. In deze paragraaf wordt dialect als grensoverschrijdende communicatieve modus beschreven.

3.3.1 DEFINITIE

In Limburg is er sprake van vele verschillende varianten van het 'Limburgs dialect', en hoewel men spreekt van het 'Limburgs dialect' is er eigenlijk sprake van de 'Limburgse dialecten'. De verstaanbaarheid en begrijpelijkheid van de dialecten onderling is echter goed, en men kan de eigen variant van het dialect, op enkele uitzonderingen na zoals het Kerkraads dialect, door heel Limburg spreken. Men kan het gebruik van de Limburgse dialecten voor onderlinge communicatie tussen Limburgers uit verschillende regio's definiëren als een vorm van Lingua Receptiva (Rehbein et. al., 2011). De vitaliteit van het dialect en het aantal dialectsprekers in Limburg is hoog en in tegenstelling tot andere Nederlandse provincies constant (Driessen, 2005; Cornips, 2013).

Het Limburgs dialect is geen afgeleide van de nationale standaardtaal maar van het Nederfrankisch en is van oorsprong onderdeel van een dialect-continuüm dat zowel aan de Nederlandse zijde als de Duitse zijde van de huidige nationale grens doorloopt (Cornelissen, 1995; Leijen, 2011). Zodra dialect in Nederlands-Duits grensoverschrijdende communicatie gebruikt wordt is ook de dialectstatus en dialectkennis aan de Duitse zijde van de grens van belang. De dialecten aan beide kanten van de grens hebben wellicht eenzelfde oorsprong maar de taalontwikkelingen aan beide kanten van de grens zijn zeer verschillend (Cornelissen, 1995). In Duitsland is de vitaliteit van het dialect een stuk lager en neemt de standaardtaal een belangrijkere rol in dan in Limburg. De nationale grens valt samen met de taal functionele grens (Cornelissen, 1995). In de volgende paragraaf is eerder onderzoek naar het gebruik van dialect in grensregio's beschreven.

3.3.2 EERDER ONDERZOEK

Er is eerder onderzoek uitgevoerd naar het gebruik van dialect in grensoverschrijdende communicatie. Cornelissen (1995) voerde onderzoek uit naar dialectkennis en dialectgebruik in 1993 in de gebieden Posterholt (Nederland) en Karken (Duitsland). In dit onderzoek kwam naar voren dat er sprake was van een geheel verschillende taalsituatie aan beide kanten van de grens. In Limburg slinkt het aantal dialectsprekers. De vermindering gaat echter lang niet zo snel als het geval is aan de Duitse zijde van de grens. Daarbij is er in Limburg nog genoeg gelegenheid voor het spreken van dialect en zijn de attitudes tegenover het spreken van dialect gunstig. Zo blijkt dat alle Duitse kinderen uit Karken aangaven met niemand 'platt' (dialect) te spreken en dat ze ook niet in staat zouden zijn om dit te doen. In het Nederlandse Posterholt daarentegen vonden kinderen het spreken van dialect vanzelfsprekend. Zo werd er in Karken ook geen dialect gesproken tussen ouders en kinderen, wat in Posterholt wel voorkwam (Cornelissen, 1995). Uit later onderzoek van Leijen (2011) en Hout & van de Wijngaard (2006) blijkt tevens dat de vitaliteit van het dialect en de attitudes ten opzichte van het dialect positief zijn. De verwachting met betrekking tot het Duitse Rijnland, met name de regio Heinsberg, is dat niemand meer wordt grootgebracht in het dialect. Duitse kinderen gaven aan in grensoverschrijdende communicatie Hoogduits te spreken. De dialecten in de Roerstreek zullen dan ook hoe langer hoe minder fungeren als succesvolle grensoverschrijdende communicatieve modus (Cornelissen, 1995).

Martin ter Denge (2012) voerde onderzoek uit naar het Twentse dialect als grensoverschrijdende communicatieve modus in de grensregio rond Enschede. Hij noemt deze modus waarin zowel de Nederlandse als de Duitse gespreksdeelnemer gebruik maken van het dialect 'Linguae Intergermanica'. 63,3% van de Nederlandse ondervraagden (totaal van 30 respondenten) en 68,3% van de Duitse ondervraagden (totaal van 60 respondenten) geeft aan het gebruik van dialect een geschikte aanvulling te vinden voor grensoverschrijdende communicatie. Daarbij blijkt dat een meerderheid van de ondervraagden regelmatig met het dialect wordt geconfronteerd of het dialect spreekt (ter Denge, 2012).

3.4 OVERIGE MODI

In deze paragraaf komen de overige, eerder genoemde modi voor grensoverschrijdende communicatie aan bod. Zo wordt het gebruik van de taal van de ander, het gebruik van een Lingua Franca en het concept van code switching besproken.

3.4.1 TAAL VAN DE ANDER

Een mogelijke optie waar men voor kan kiezen in grensoverschrijdende communicatie betreft het gebruiken van de taal van de ander. Een gespreksdeelnemer spreekt de eigen taal, de andere gespreksdeelnemer past zich aan en spreekt de taal van de ander. Hieruit blijkt een mate van ongelijkheid; de een kan spreken in een taal waar hij of zij volledig competent is, en de ander zal zich moeten uiten in een vreemde taal. De spreker die zich

aanpast zal dus moeten beschikken over bepaalde en voldoende actieve en passieve vaardigheden in deze andere taal. Deze communicatie modus behoeft een bepaalde mate van educatie en taalverwerving, voorafgaand aan de interactie. Met name op het gebied van tweede taal verwerving heeft deze communicatieve modus veel aandacht gekregen (Beerkens, 2010).

Behalve de spreker die gedurende de interactie de taal van de ander overneemt, zal ook de spreker welke gebruik maakt van de eigen taal zich moeten aanpassen. Zo zal deze zijn taalgebruik moeten aanpassen aan het niveau van de ander, zodat de communicatie goed verloopt en begrijpelijk is voor de ander (Beerkens, 2010). Welke spreker zich aanpast aan de taal van de ander is grotendeels afhankelijk van de competentie van de sprekers in de vreemde taal, machtsrelaties en de situationele context. Hier blijkt het prestige van de taal en het onderscheid tussen 'minor en major languages' een rol te spelen. Doorgaans leren sprekers van 'minor languages' meer vreemde talen en kunnen zich op deze wijze aanpassen in communicatie met sprekers van 'major languages' (Beerkens, 2010; Thomason, 2001). Ház (2005) geeft aan dat Nederlands, in vergelijking met Duits, een 'minor language' is. In communicatie tussen twee sprekers van deze talen zal de Nederlander zich vaker aanpassen aan de Duitser. Uit onderzoek van ter Denge (2012) blijkt dat Nederlanders in het grensgebied rond Twente betere taalvaardigheden hebben in de taal van hun Duitse burens, dan omgekeerd. 83,3% van de Nederlandse ondervraagden (30 respondenten in totaal) geeft aan Hoogduits goed te begrijpen, terwijl 35% van de Duitse ondervraagden (60 respondenten in totaal) aangeeft dat ze Nederlands goed begrijpen.

3.4.2 LINGUA FRANCA

Een andere communicatieve modus voor grensoverschrijdende communicatie betreft het gebruik van een Lingua Franca. Een Lingua Franca is het gebruik van een derde taal welke voor beide van de gespreksdeelnemers geen moedertaal is (House, 2003). Uit deze communicatieve modus blijkt een vorm van gelijkheid, al zijn beide sprekers benadeeld. Beide sprekers kunnen niet hun moedertaal spreken en moeten gebruik maken van een andere, vreemde taal (Beerkens, 2010). Een tweede probleem betreft het niveau van taalvaardigheid van beide sprekers. Dit niveau is zelden gelijk wat ervoor zorgt dat de sprekers zich moeten aanpassen aan elkaars niveau van taalvaardigheid. Dit kan voor problemen in de interactie zorgen (Dresemann, 2007).

Het Engels is de meest bekende Lingua Franca die veelal en over de hele wereld wordt toegepast. Rehbein et. al. (2011, p. 256) definiëren Engels als Lingua Franca (ELF) als "*The global language for international communication*". Hierbij maken ze onderscheid tussen een top-down en bottom-up toepassing van ELF. Top-down betreft 'native-like' vaardigheden van het Engels in professionele situaties (ELN) en bottom-up betreft informele situaties waarbij sprekers zonder native-like vaardigheden gebruik maken van het Engels (ELF). Deze laatstgenoemde variant is wat wordt verstaan onder Engels als Lingua Franca (Rehbein et. al., 2011). Met betrekking tot het gebruik van Engels als interculturele modus zijn niet-moedertaalsprekers van het Engels dan ook in de meerderheid ten opzichte van moedertaalsprekers van het Engels (Hülmbauer, 2011). Cornelia Hülmbauer (2011) voegt hier aan toe dat ELF non-territoriaal is; het kan overal plaatsvinden, in iedere constellatie. Het integreert hierbij alle sprekers die het Engels gebruiken als interculturele modus.

House (2003) pleit voor meer gebruik van ELF in Duitsland en Booi (2001) stelt dat Engels de tweede taal is voor vele Nederlanders, wat vooral voordelen met zich meebrengt. Beerkens (2010) bevestigt de uitspraak van Booi (2001) over het gebruik van ELF en toont aan in haar onderzoek dat ELF een veel voorkomende communicatieve modus is in Nederlands-Duitse grensoverschrijdende communicatie, in de Euregio Enschede-Gronau. Een belangrijke reden hiervoor betreft de taalverwerving van Engels vanaf een redelijk jonge leeftijd in zowel Nederland als Duitsland. In beide landen wordt vanaf elf jaar Engels aangeboden in het middelbaar onderwijs. Het Engels is daarmee de eerste vreemde taal die door de meeste Nederlanders en Duitsers wordt geleerd (Beerkens, 2010). Er treden echter ook problemen op; zo blijkt dat de communicatie vaak oppervlakkig blijft door gebrek aan goede taalvaardigheid in het Engels. In de Euregio Enschede-Gronau blijkt ook dat het gebruik van Nederlands of Duits (taal van de ander), of het gebruik van Receptive Multilingualism als communicatieve modus populairder is dan het gebruik van Engels als Lingua Franca (Beerkens, 2010). Martin ter Denge (2012) beschrijft hoe Nederlanders in het grensgebied rond Twente betere taalvaardigheden hebben in vreemde talen dan Duitsers uit dit gebied. Zo blijkt uit zijn onderzoek dat 90% van de Nederlandse ondervraagden (30 respondenten in totaal) het Engels volledig begrijpen, terwijl dit slechts voor 50% van de Duitse ondervraagden (60 respondenten in totaal) geldt.

Behalve ELF bestaat er ook het fenomeen van een Regionale Lingua Franca (ReLF). Engels is wellicht voor veel personen de meest voor hand liggende keuze maar andere talen zoals Frans, Duits, Italiaans of Russisch kunnen ook fungeren als Lingua Franca (European Commission, 2007; Rehbein et. al., 2011). Regionale Lingua Franca werden voor vele eeuwen gebruikt in grensregio's, zo ook in de Nederlands-Duitse grensregio (Backus et. al., 2013). Het 'Rheinmaasländisch' wat onder te verdelen is in verschillende dialecten, werd voor een lange tijd gesproken in het gebied tussen de Maas en de Rijn. In de achttiende eeuw werd de invloed van het Hoogduits groter, en na 1815 toen de grens ontstond tussen Nederland en Duitsland

divergeerden de dialecten aan beide kanten van de grens (Backus et. al., 2013; Cornelissen, 1995; Goossens, 1984; Hinskens, 2005).

Lingua Franca kan tot slot net als Lingua Receptiva gezien worden als een 'vehicular language' (Bahtina & ten Thije, 2012). Het belangrijke verschil betreft het feit dat bij een Lingua Franca er geen sprake is van het gebruik van een moedertaal, terwijl bij Lingua Receptiva de status van de taal geen invloed heeft op de definitie van het concept. In het geval van LaRa kunnen de gespreksdeelnemers hun moedertaal of iedere andere taal spreken welke gepast is in de situatie (Bahtina & ten Thije, 2012). Hieruit komt ook het verschil voort dat bij het gebruik van een Lingua Franca beide gespreksdeelnemers benadeeld worden aangezien ze geen gebruik kunnen maken van hun moedertaal. In het geval van Lingua Receptiva is er voor beiden gespreksdeelnemers geen sprake van een nadeel, maar juist van een voordeel omdat ze beiden gebruik kunnen maken van hun moedertaal, of een taal waar ze zich comfortabel bij voelen (Beerkens, 2010).

3.4.3 CODE-SWITCHING

Code-switching is een van de belangrijkste onderzoeksonderwerpen met betrekking tot meertaligheid en betreft het gebruik van twee of meer talen in een gesprek (Milroy & Muysken, 1995). In het geval van Lingua Receptiva is sprake van een koppeling tussen taal en spreker; de ene spreker spreekt een andere taal dan de andere spreker. Bij code-switching is dit niet het geval, zo wisselt bij code-switching dezelfde spreker van taal (Milroy & Muysken, 1995; Rehbein, ten Thije & Verschik, 2011). 'Intra-sentential' code switching verwijst hierbij naar wisselingen van taal binnen zinnen. 'Inter-sentential' code switching verwijst naar wisselingen van taal tussen zinnen (Milroy & Muysken, 1995). Backus (2012) geeft aan dat de twee hoofdcategorieën met betrekking tot code-switching 'insertion' en 'alternation' betreffen. Deze komen grotendeels overeen met het onderscheid tussen 'intra-sentential' en 'inter-sentential' code-switching (Milroy & Muysken, 1995). In het geval van insertie vindt de code-switching op zins-niveau plaats (intra-sentential); een zin duidelijk in één bepaalde taal waarbij één, of enkele woorden tot een andere taal behoren. In het geval van alternantie zijn delen van de interactie in de ene taal, en delen van de interactie in de andere taal, de wisseling vindt tussen beurten plaats. Dit komt grotendeels overeen met wat er wordt verstaan onder 'inter-sentential' code-switching, behalve dat 'inter-sentential' niet per se tussen beurten hoeft te zijn, het geen alleen aan dat er wordt gewisseld tussen zinnen (Backus, 2012; Milroy & Muysken, 1995).

Welke vorm van code-switching (insertie of alternantie) het meest dominant is, is afhankelijk van verschillende factoren. Backus (2012) noemt de relatie tussen de twee talen. Wanneer twee talen dicht aan elkaar gerelateerd zijn kan op meerdere plekken in de zin worden gewisseld. Wanneer de talen in mindere mate aan elkaar gerelateerd zijn is dit niet het geval (Backus, 2012). Backus (2012) noemt ook de taalvaardigheid van de sprekers, waarbij insertie met name voorkomt wanneer één taal duidelijk dominant is. Wanneer de spreker geheel tweetalig is waarbij de talen gelijkwaardig zijn, is het voorkomen van alternantie waarschijnlijker. Ten derde geeft Backus (2012) aan dat code-switching met name in alledaagse, informele communicatie voorkomt tussen tweetalige vrienden. Wanneer sprake is van formele interactie is de vrijheid met betrekking tot code-switching veel kleiner (Backus, 2012).

In het algemeen is de attitude ten opzichte van code-switching negatief. Men beoordeelt het taalgebruik als slordig en ziet het als achteruitgang van de taal. Gumperz (1982) beweert dat code switching niet voorkomt als gevolg van een gebrek aan taalvaardigheid maar als aanvullend middel waaruit sociale betekenis blijkt (Milroy & Muysken, 1995). Als aanvulling op eerder genoemd onderscheid in soorten code-switching bestaat er tot slot ook een onderscheid tussen 'situational switching' en 'metaphorical switching'. Het eerstgenoemde betreft een wisseling die wordt veroorzaakt door een verandering in de situatie. 'Metaphorical switching' betreft een wisseling welke commentaar op de situatie weergeeft (Milroy & Muysken, 1995). In dit onderzoek wordt code-switching benaderd als mogelijke communicatieve modus voor grensoverschrijdende communicatie, net als de andere communicatieve modi, genoemd in paragraaf 2.1.

Met betrekking tot de onderzoeksvragen van dit onderzoek is in dit hoofdstuk antwoord gegeven op de eerste subvraag: *Welke verschillende communicatieve modi zijn er?* Er is meer informatie verschaft over de definitie en het functioneren van de verschillende communicatieve modi, LaRa en dialect in het specifiek. Daarbij is ook het gebruik van deze communicatieve modi (in grensoverschrijdende communicatie) volgens eerder onderzoek beschreven. In het volgende hoofdstuk (4) komt de methode van dit onderzoek aan bod en wordt beschreven hoe het onderzoek exact is uitgevoerd.

4 | CORPUS & METHODE

Dit hoofdstuk geeft ten eerste inzicht in een aantal theoretische aspecten die ten grondslag liggen aan de onderzoeksmethode in deze scriptie. In paragraaf 4.2 worden de verschillende stappen beschreven waarin het onderzoek is uitgevoerd en in paragraaf 4.3 komen de verschillende domeinen, het gouvernementele domein en het commerciële domein, aan bod. Paragraaf 4.4 en 4.5 beschrijven de observaties en interviews die zijn uitgevoerd en in paragraaf 4.6 wordt tenslotte de wijze van analyse van de vergaarde data besproken.

4.1 TRIANGULATIE

Dit onderzoek is een kwalitatief onderzoek. Volgens Hennie Boeije (2005) heeft een kwalitatief onderzoek als doel “gedragingen, ervaringen, beleving en ‘producten’ van de betrokkenen te beschrijven, te interpreteren en te verklaren door werkwijzen die de natuurlijke omgeving zo min mogelijk verstoren. Binnen de stroming van kwalitatief onderzoek zijn er verschillende vormen. Dit onderzoek betreft een etnografische studie (beschrijving en deelse verklaring van een natuurlijke situatie).

In kwalitatief onderzoek maakt men gebruik van een cyclische onderzoeksmethode (Boeije, 2005). Zo zijn er als eerste etnografische observaties uitgevoerd en op basis van deze observaties zijn aanvullende interviews gehouden. Verdere observaties en de analyse van de data is toegespitst op interessante bevindingen. De focus van het onderzoek is tot stand gekomen tijdens het onderzoeksproces en bovenstaande stappen zijn gaandeweg herhaald. De focus van het onderzoek werd op deze wijze steeds specifieker. Er was tevens ook sprake van een sneeuwbaaleffect; tijdens de eerste observaties zijn contacten gelegd met personen en instanties voor verdere observaties en verzameling van data.

Dergelijk kwalitatief onderzoek kan altijd voortduren, en de vraag rijst wanneer een onderzoeker klaar is met het verzamelen van data om een valide onderzoek uit te voeren. Op het moment dat er verzadiging optreedt en er geen nieuwe informatie is te onttrekken tijdens het onderzoek kan de onderzoeker stoppen met diens dataverzameling. Deze wijze van verzadiging is ook toegepast in dit onderzoek en de grootte van het corpus is gaandeweg het onderzoek bepaald. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten is er triangulatie toegepast van zowel de data als de methoden; verschillende vergelijkbare situaties en personen zijn onderzocht en er zijn zowel observaties als interviews gebruikt om elkaar aan te vullen en de bevindingen te bevestigen. Als tweede middel voor de vergroting van de betrouwbaarheid is de persoonlijke rol en intentie van de onderzoeker goed beschreven en is zo expliciet mogelijk weergegeven hoe het onderzoek is uitgevoerd (Boeije, 2005). Generalisatie van de resultaten ten slotte komt tot stand op basis van vergelijkbaarheid. Indien situaties elders sterk overeenkomen met de situaties zoals deze in dit onderzoek zijn beschreven kunnen de resultaten en verklaringen worden gegeneraliseerd naar andere, niet direct onderzochte situaties. Aangezien dit onderzoek een etnografische studie betreft wordt in de volgende paragraaf sociolinguïstische etnografie besproken.

4.1.1 SOCIOLINGUIÏSTISCHE ETNOGRAFIE

Sociolinguïstische etnografie betreft een onderzoeksmethode en wijze van dataverzameling binnen de stroming van kwalitatief onderzoek. Brewer (2000, p. 11) definieert etnografie als volgt: “*Ethnography is not one particular method of data-collection but a style of research that is distinguished by its objectives, which are to understand the social meanings and activities of people in a given field or setting.*” Om deze mate van begrip te bereiken is het noodzakelijk om het zogenaamde ‘emic perspective’, het perspectief van de ander, te leren kennen (Boeije, 2005). De onderzoeker dompelt zich onder in de situatie, neemt zelf deel aan de situatie en is flexibel om zo in te kunnen springen op spontane gebeurtenissen. In het kader van deze flexibiliteit is een plan van aanpak nooit van tevoren helemaal vastgelegd (Boeije, 2005).

In dit onderzoek is sociolinguïstische etnografie relevant vanwege de focus op de toepassing van taal in een specifieke situatie (Heller, 1999; Wodak et al., 2012). Het blootleggen van patronen in verschillende situaties staat centraal (Spradley, 1980). Etnografie wordt hierbij niet slechts gehanteerd als een manier van dataverzameling maar als een onderzoeksproces dat gedurende het onderzoek informatie levert en als doel heeft de sociale betekenis en motivatie van een keuze voor een bepaalde communicatieve modus te begrijpen (Wodak et al., 2012). De focus van de etnografische observaties en interviews ligt op “*actions undertaken by individual and collective actors in the observed (institutional) milieus*” (Krzynowski & Oberhuber, 2007, p. 48). Spradley (1980) beschrijft hoe etnografische interviews bestaan uit twee aanvullende processen; (1) ‘developing rapport’ en (2) ‘eliciting information’. Het eerste proces betreft de verstandhouding tussen de informant en de interviewer, waarbij de interviewer de taak heeft om de informant aan te moedigen informatie te delen.

4.1.2 SPEAKING

Hymes (1971) definieert aan de hand van het SPEAKING model een vaste set componenten voor een communicatieve gebeurtenis, waardoor deze beschreven en geanalyseerd kan worden (Houtkoop & Koole, 2005). De eerste letters van de componenten vormen 'SPEAKING':

- S** **Setting & scene:** de setting betreft de fysieke situatie waarin de communicatie plaatsvindt, de scene betreft de interpretatie van de niet-talige informatie (context).

- P** **Participants:** de gespreksdeelnemers, die kunnen worden ingedeeld als spreker, hoorder en toehoorder. Daarbij wordt zoveel mogelijk informatie verzameld zoals leeftijd, sekse en opleidingsniveau.

- E** **Ends:** het doel van de communicatie.

- A** **Act sequence:** de handelingsopvolging. Vorm en inhoud van de communicatie staat hierbij centraal.

- K** **Key:** de toon en stijl van de communicatie, in dit geval met name ingedeeld aan de hand van het onderscheid tussen formeel en informeel.

- I** **Instrumentalities:** aspecten van het communicatiekanaal. Aangezien alle onderzochte communicatie mondeling plaatsvindt wordt hier met name gelet op de gebruikte communicatieve modus.

- N** **Norms for interaction & interpretation:** de normen die gelden tijdens de interactie (wie er wanneer, op welke wijze tegen wie iets mag zeggen).

- G** **Genre:** in dit onderzoek wordt hier een indeling in de verschillende domeinen gemaakt.

4.1.3 FUNCTIONELE PRAGMATIEK

Een benadering in de discoursanalyse betreft de Discourse Historical Approach (DHA) (Wodak et al., 2012). Discourse wordt hierbij gezien als een vorm van 'social practice', zoals Fairclough & Wodak (1997, p. 258) het beschrijven: "*Describing discourse as a social practice implies a dialectical relationship between a particular discursive event and the situation(s), institution(s) and social structure(s), which frame it. To put the same point in a different way, discourse is socially constitutive as well as socially shaped.*"

Deze aanpak en definitie van discours als een 'social practice', sluit aan bij functionele pragmatiek (Beerkens, 2010, Houtkoop & Koole, 2005). Functionele pragmatiek is ook een benadering in het spectrum van discoursanalyse. In de functionele pragmatiek beschouwt men taal als een vorm van menselijke activiteit (Ehlich & Rehbein, 1986). In de analyse ligt de focus op de acties van de gespreksdeelnemer. In de analyse probeert men het doel te achterhalen waarvoor de actie is uitgevoerd. Hierbij zijn zowel de "*language-external purposes of the society*" als de "*language-internal purposes of the linguistic structure*" van belang (Ehlich & Rehbein, 1986, p. 177). Er wordt een link gelegd met de situatie en maatschappelijke beweegredenen en sluit in deze wijze aan bij DHA waarbij discours als "*socially constitutive as well as socially shaped*" wordt gezien (Fairclough & Wodak, 1997, p. 258).

Sociale en maatschappelijke kennis en beweegredenen worden gerealiseerd door middel van talig handelen, en het gebruik van taalhandelingspatronen (Houtkoop & Koole, 2005). Ehlich et. al. (1993, p. 236) stellen het als volgt: "*(handelings)doelen determineren de vormen van het handelen*". Deze taalhandelingspatronen kunnen worden gezien als kennis, welke ten grondslag ligt aan de discours als een 'deep structure' (Beerkens, 2010; Koole & ten Thije, 1994, p. 82). Deze patronen zijn ontstaan in een sociale context en worden gebruikt door de gespreksdeelnemers voor het bereiken van een individueel doel. Deze kennis wordt gedeeld door de gespreksdeelnemers om tot succesvolle communicatie te komen, en geeft een zogenoemde common ground weer (Koole & ten Thije, 2001; Rehbein et. al., 2011). De verschillende taalhandelingspatronen en gedeelde kennis komen naar voren in de interactie. Analyse van deze patronen geeft inzicht in de interactie tussen het individu en diens acties en de sociale context en instelling (Beerkens, 2010; Ehlich et. al., 1993). In dit onderzoek wordt de grensoverschrijdende interactie in Zuid-Limburg op de Duitse grens onderzocht met het doel om de gedeelde kennis - common ground - van de gespreksdeelnemers te achterhalen.

4.2 STAPPENPLAN

Het onderzoek is uitgevoerd volgens drie achtereenvolgende stappen, gebaseerd op de methode zoals Wodak et. al. (2012) deze beschrijven in hun onderzoek naar taalkeuze en code-switching in EU-instellingen. Zij maakten gebruik van etnografisch veldwerk om data te verzamelen, en analyseerden interessante bevindingen met behulp van een kwalitatieve analyse en wat zij aanduiden als de Discourse Historical Approach (DHA). De centrale gedachte van Wodak et al. (2012, p. 159) is in lijn met dit onderzoek: *“We believe that - depending on specific contextual cues as well as on structural constraints - different micro and macro language ideologies co-determine multilingual practices.”*

Onderstaand zijn de drie onderzoekstappen weergegeven welke zijn opgesteld en uitgevoerd om een antwoord te verschaffen op de hoofdvraag: “Hoe functioneert het keuzeproses betreffende Lingua Receptiva en regionale dialecten in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg?”

1 Literatuuronderzoek

Wodak et al. (2012) beschrijven “In-depth pre-fieldwork and contextualization of our object and research” als de eerste stap van hun onderzoek. Dit betreft de verkenning van het onderwerp en het onderzoeksgebied plus de talige situaties en de domeinen waarin het onderzoek plaatsvindt: het gouvernementele en commerciële domein. Deze informatie is terug te vinden in de voorgaande hoofdstukken: hoofdstuk twee (grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg) en hoofdstuk drie (theoretisch kader) welke gezamenlijk de praktische en theoretische context van dit onderzoek weergeven.

2 Etnografische observatie en interviews

De tweede stap betrof de dataverzameling met behulp van etnografische observaties en interviews in de twee domeinen. Een observatiemodel, opgesteld aan de hand van literatuuronderzoek over het gebruik van verschillende mogelijke communicatieve modi vormde een handleiding tijdens de observaties. Het model werd gebruikt om de verzamelde data zoveel mogelijk te structureren en van iedere situatie vergelijkbaar (en compleet) materiaal te verzamelen.

3 Discours analyse

Stap drie tot slot betrof de analyse van de verzamelde data. Deze analyse is gebaseerd op de grondbeginselen van de functionele pragmatiek waarbij taal als een handeling wordt beschouwd (Ehlich & Rehbein, 1986; Houtkoop & Koole, 2005; Koole & ten Thije, 1994). Het doel van deze analyse betrof het achterhalen van een keuzeproses dat ten grondslag ligt aan het gebruik van Lingua Receptiva en dialect. Hiervoor is gebruik gemaakt van drie stappen:

1. Beschrijving
2. Systematisering
3. Abstrahering

Ten eerste zijn de data zo volledig mogelijk weergegeven en beschreven. Ten tweede zijn deze data (de informatie vergaard door middel van observaties en interviews) gesystematiseerd met behulp het SPEAKING model (Hymes, 1971), en aan de hand van de factoren van invloed op de keuze van bepaalde communicatieve modi, Lingua Receptiva en dialect in het bijzonder (Beerkens, 2010; Rehbein et. al., 2011). Ten derde zijn de vergaarde data geabstraheerd in de vorm van modellen welke de keuzes voor een bepaalde communicatieve modi in grensoverschrijdende communicatie, en de factoren van invloed op deze keuzes weergeven. Deze modellen tonen de common ground (gedeelde kennis) die geldt bij de verschillende gespreksdeelnemers over de interactieregels in grensoverschrijdende communicatie.

In paragraaf 4.3 volgt een verantwoording voor het uitvoeren van onderzoek in het gouvernementele domein en het commerciële domein, meer informatie over de exacte wijze van dataverzameling aan de hand van observaties en interviews, en tot slot een beschrijving van de analysemethode.

4.3 DOMEINEN

Een beschrijving van iedere specifieke casus en observatie is opgenomen in het observatiemodel en hier niet verder beschreven. In de bijlage is een voorbeeld van een observatiemodel terug te vinden. In kwalitatief onderzoek is het noodzakelijk dat men alle mogelijke context en invloeden onderzoekt. In kwalitatief onderzoek wordt dan ook niet gestreefd naar zoveel mogelijk observatie-uren maar naar de verzameling en analyse van zoveel mogelijk kenmerken van de verschillende observatie-eenheden of situaties (Boeije, 2005). Onderstaand is de keuze voor de domeinen verantwoord en is beknopte informatie weergegeven over de verschillende domeinen. In het corpusoverzicht zijn locaties waar is geobserveerd beschreven en is aangegeven hoeveel uur er is geobserveerd. In beide domeinen is getracht op locaties aan beide kanten van de grens te observeren, en hierbij evenveel data (observatie-uren) aan beide kanten van de grens te verzamelen.

In dit onderzoek worden twee domeinen onderscheiden:

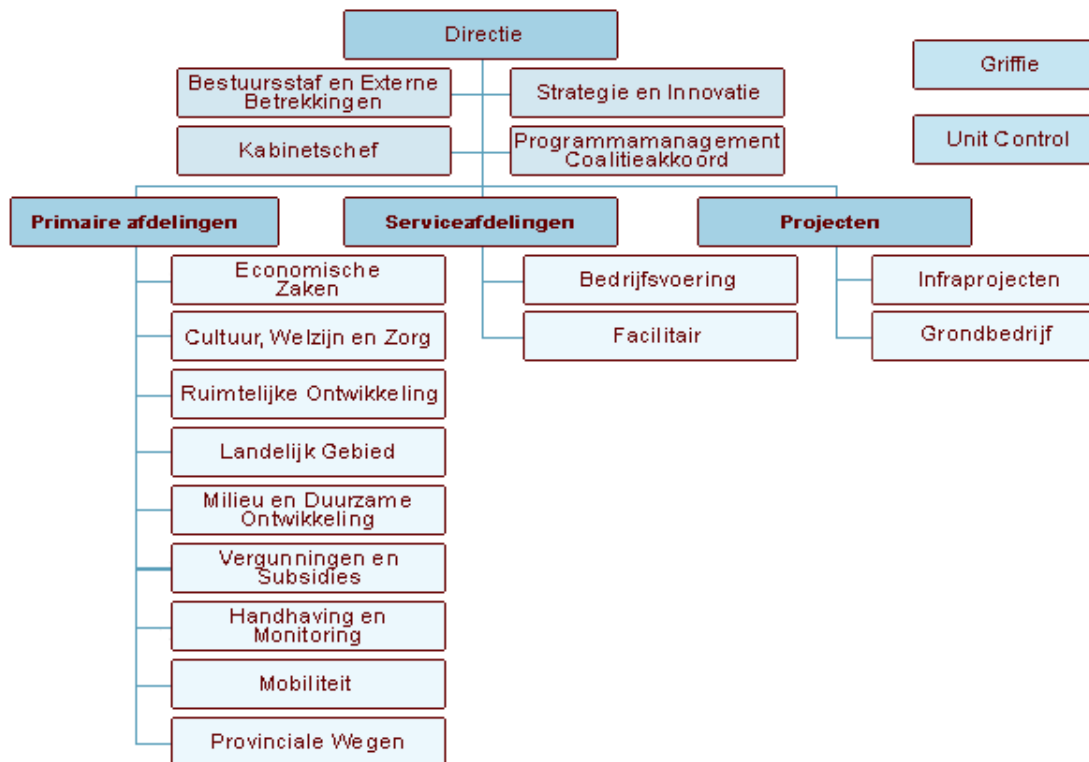
- A. Gouvernementeel domein
- B. Commerciële domein (klant-verkoper interactie)

In dit onderzoek zullen de verschillende actanten in het gouvernementele domein worden aangeduid als vertegenwoordiger (van de betreffende partij). In het commerciële domein zal worden gesproken van klant en medewerker.

4.3.1 GOUVERNEMENTELE DOMEIN

Onderzoek in het gouvernementele domein betreft analyse van grensoverschrijdende overheidscommunicatie. De communicatie in verschillende bijeenkomsten, conferenties en vergaderingen tussen ambtenaren van Limburgse instanties en ambtenaren van instanties uit Bundesland Nord Rhein Westfalen zijn geanalyseerd.

De Provincie Limburg als bestuurlijke instantie met een sterk Europees perspectief heeft dan veel grensoverschrijdende contacten in de Euregio Maas-Rijn. De belangrijkste grensregio in Duitsland betreft Bundesland Nord Rhein Westfalen. In dit Bundesland is met name de relatie met Kreiss Heinsberg, Rhein-Kreiss Neuss, en Region Aachen en Düren van belang. Ook in België zijn veel contacten met onder andere Provincie Limburg (B), Provincie Luik en de Duitstalige gemeenschap (Limburg 2012, n.d.). In het kader van deze sterke profilering als grensregio waarbij de banden met Europa voorop staan, steunt de Provincie Limburg vele grensoverschrijdende initiatieven, welke de samenwerking in de Euregio Maas-Rijn bevorderen. Taaldiversiteit en taalbehoud is ook onderdeel van een aantal projecten welke steun ontvangen van Provincie Limburg. Voorbeelden zijn Euregio-scholen waarbij uitwisselingen tussen Nederlandse en Duitse scholieren (met name uit grensgemeenten) worden georganiseerd. Talenonderwijs behoort hier ook toe. Een ander project betreft buurttaalonderwijs waarbij talen uit de Regio extra aandacht krijgen in het onderwijs. In de Euregio Maas-Rijn betreft dit het Nederlands, Duits en Frans. In figuur 7 is de organisatiestructuur weergegeven van de Provincie Limburg, waarin de verschillende afdelingen en sectoren zijn weergegeven. In alle primaire afdelingen zoals hier getoond is er sprake van grensoverschrijdende projecten en samenwerking, vaak gekoppeld aan de overkoepelende instantie Euregio Maas-Rijn.

Figuur 7: Organisatie Provincie Limburg (Provincie Limburg, n.d.)

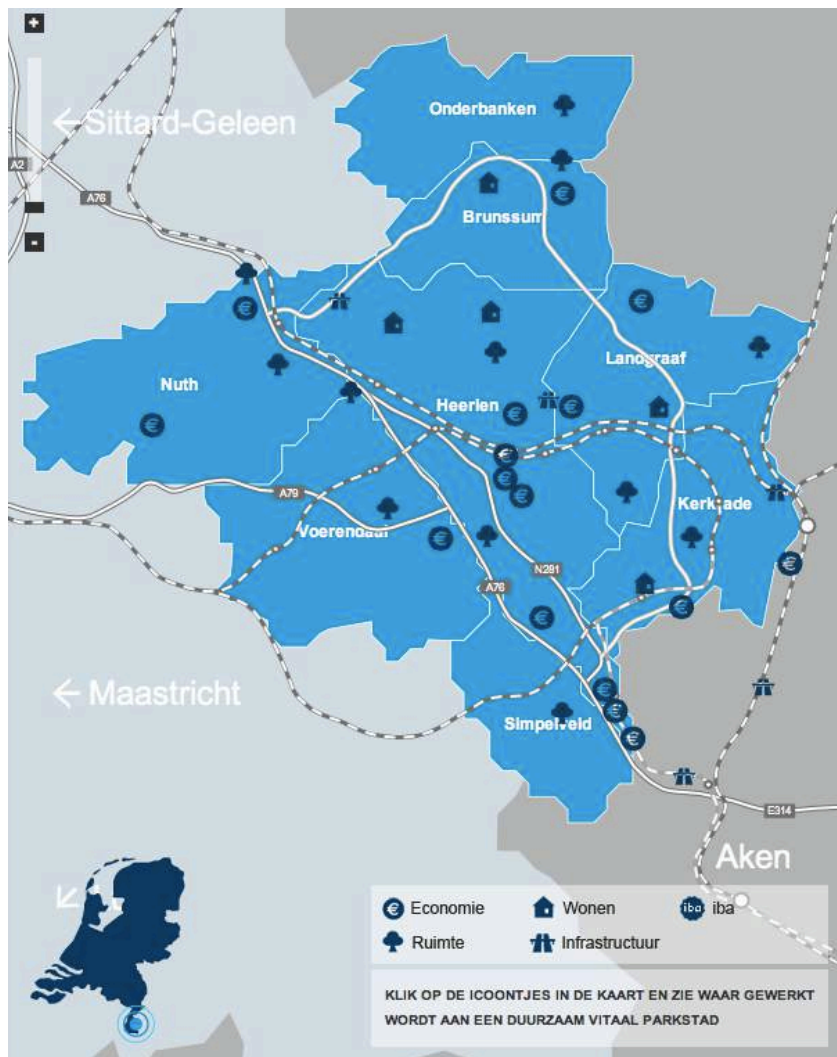
De keuze voor onderzoek in het gouvernementele domein is gebaseerd op eerder onderzoek van Beerkens (2010). Zij concludeerde in haar onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in de regio Gronau-Enschede dat er sprake was van een top-down situatie in het taalgebruik in het gouvernementele domein; vertegenwoordigers van de verschillende partijen kozen voor een bepaalde communicatieve modus (in dit geval Lingua Receptiva) vanwege vooraf gemaakte afspraken. Er was sprake van taalpolitiek. Vanwege deze bevinding is het interessant grensoverschrijdende communicatie in het gouvernementele domein te vergelijken met een ander domein. Daarbij is er, zoals eerder is aangegeven in paragraaf 2.4 (Limburgs dialect), sprake van verschillende dialectvarianten in Zuid-Limburg. Met name de varianten uit de regio Maastricht (het centraal Limburgs) wijken af van de Ripuarische varianten die worden gesproken in Zuidoost Limburg, aan de Duitse grens. De locaties waar is geobserveerd in het gouvernementele domein zijn verdeeld over heel Zuid-Limburg en westelijk Nord Rhein Westfalen, waarbij er sprake is van meerdere uiteenlopende dialectvarianten.

4.3.2 COMMERCIËLE DOMEIN

Onderzoek in het commerciële domein betreft analyse van grensoverschrijdende communicatie en de totstandkoming van een bepaalde communicatieve modus in commerciële instellingen in grensgemeenten. Hierbij is specifiek gekeken naar interactie met betrekking tot commerciële distributie; klant-verkoper interactie. De motivatie voor deze keuze is gebaseerd op het concept 'border paradox' van Knotter (2003) welke de ogenschijnlijke tegenstrijdigheid aangeeft van een grens: deze kan als een barrière en tegelijkertijd als een brug fungeren. In dit onderzoek zijn prijsverschillen en geografische ligging de belangrijkste factoren voor grensoverschrijdend verkeer.

Commerciële instellingen zoals winkels en restaurants in Nederlandse grensgemeenten in Parkstad Limburg (figuur 8), gelegen in het hart van de Oostelijke Mijnstreek, en de aangrenzende Duitse gemeenten zijn betrokken in het onderzoek. De grensgemeenten liggen op een kleinere geografische afstand van elkaar dan het geval is in het gouvernementele domein. Ook zijn de personen die betrokken zijn bij de onderzochte communicatie, in tegenstelling tot in het gouvernementele domein, lokale inwoners van de gemeenten en afkomstig uit dit directe grensgebied, ook wel 'borderland' genoemd. Zoals eerder genoemd is het borderland een regio aan weerszijden van een internationale politieke grens. De bevolking wordt beïnvloed door de aanwezigheid van deze grens waardoor een specifieke grensregio of 'borderland' ontstaat (Knotter, 2003; Strüver, 2005). De paradox is ook hier aanwezig aangezien deze grens als barrière fungeert maar tegelijkertijd ook regionale identiteit beïnvloedt en vormgeeft. Daarnaast kan de open grens van dit gebied als een ontmoetingsplaats

worden gezien; de oriëntatie van het gebied is gericht op de buurlanden, in tegenstelling tot naar Nederland (Knotter, 2003).

Figuur 8: Parkstad Limburg (Parkstad Limburg stadsregio, n.d.)

Aangezien het onderzoek in dit domein een kleiner gebied betreft is er ook sprake van minder dialectvarianten dan in het gouvernementele domein, dat een groter geografisch gebied beslaat. In dit domein is er sprake van het Ripuarisch dialect en de Ripuarische overgangsdialecten.

De keuze voor winkels is gemaakt vanwege de goede vergelijkbaarheid van de geobserveerde interacties. Het betreft een gelijke institutionele context. De focus ligt op klant-verkoper interactie waardoor een veelvuldige observatie van vergelijkbare situaties mogelijk is. In vergelijking met de top-down constellatie zoals deze verwacht kan worden in het gouvernementele domein (Beerkens, 2010) is er in het commerciële domein sprake van een bottom-up constellatie; spontaan taalgebruik waarbij er geen officiële regelgeving geldt over het taalgebruik.

4.4 OBSERVATIES

Op basis van de literatuur en de eerste bevindingen in de praktijk is een observatiemodel ontwikkeld. Dit model vormt een handleiding bij de etnografische observaties en helpt bij het verzamelen en verwerken van de informatie op een soortgelijke manier in alle casussen. Dit laatste is van belang voor de latere analyse van de data. Het model is gebaseerd op het SPEAKING-model van Hymes (1971) voor een accurate en complete beschrijving van de situatie. Alle elementen van het SPEAKING-model komen aan bod in het model en vormen een leidraad voor het beschrijven van de geobserveerde grensoverschrijdende communicatie. Hierbij kan een

onderscheid gemaakt worden tussen het niveau van het individu, de organisatie en de locatie (Beerkens, 2010). Informatie over de organisatie en de locatie is getracht te verzamelen door middel van de etnografische observaties. Genesee & Bourhis (1988) spreken van het belang van socio-structurele factoren en psychologische factoren. Er is getracht beiden op te nemen in de observatie en analyse door middel van het afnemen van aanvullende interviews welke op het niveau van het individu informatie toevoegen. De observaties en de interviews zijn niet opgenomen, er is gebruik gemaakt van 'fieldnotes'; aantekeningen. In hoofdstuk vijf zijn de observaties weergegeven aan de hand van deze observatie-aantekeningen; grensoverschrijdende interacties en etnografische interviews worden geciteerd uit de aantekeningen. Ook zal het SPEAKING-model (Hymes, 1971) voor iedere observatie-locatie worden uitgewerkt in hoofdstuk vijf, data.

4.4.1 OBSERVATIES IN HET GOVERNEMENTELE DOMEIN

Ik heb kunnen observeren en interviewen bij een zestal bijeenkomsten in het gouvernementele domein. Vanuit de sector cultuur van de Provincie Limburg waren er verscheidene bijeenkomsten in samenwerking met Nord Rhein Westfalen over de aanloop naar de 'Culturele Hoofdstad Maastricht-Aachen 2018'. Vanuit de sector mobiliteit waren er een tweetal vergaderingen in samenwerking met andere instanties uit de Euregio Maas-Rijn over grensoverschrijdende openbaar vervoer en woon-werk verkeer in de Euregio. Bijeenkomsten tussen Provincie Limburg en Nord Rhein Westfalen worden op eigen initiatief georganiseerd en via de Euregio Maas-Rijn waar beide als vertegenwoordigers fungeren van de deelnemende gebieden (Zuid-Limburg en Region Aachen). Zo heb ik in samenwerking met de Euregio Maas-Rijn op een arbeidsconferentie te Genk kunnen observeren. Tot slot kon ik aanwezig zijn bij een conferentie voor sociaaldemocratische partijen uit de Euregio. Bij de twee laatstgenoemde observaties is de communicatie met Belgische en Franstalige aanwezigen buiten beschouwing gelaten.

Er is een aantal criteria gehanteerd voor de locaties waar is geobserveerd en geïnterviewd. Zo waren de betrokken partijen bestuurlijke overheidsinstanties, zowel aan Nederlandse zijde als aan Duitse zijde. Aan Nederlandse zijde betrof het de Provincie Limburg als provinciaal bestuur van de Provincie Limburg, en de lokale partij van de PvdA welke actief is in het bestuur op gemeentelijk niveau. Aan Duitse zijde betrof het de bestuurlijke instanties van Bundesland Nord Rhein Westfalen en Region Aachen. Een tweede criteria betrof het feit dat het officiële bijeenkomsten betrof tussen de instanties met aanwezigheid van vertegenwoordigers van zowel de Nederlandse als de Duitse instanties. Voor de dataverzameling was ik afhankelijk van de bijeenkomsten en vergaderingen die ten tijde van mijn onderzoek plaatsvonden. Daarbij waren niet alle grensoverschrijdende bijeenkomsten toegankelijk voor buitenstaanders in verband met vertrouwelijkheid. De meeste bijeenkomsten waar ik als onderzoekers bij aanwezig kon zijn vonden wegens toeval plaats op Duitse locaties (4/7). Eenmaal vond de bijeenkomst plaats in België en eenmaal in Nederland.

4.4.2 OBSERVATIES IN HET COMMERCIELE DOMEIN

In het commerciële domein is aan Nederlandse zijde geobserveerd in een aantal winkels, behorend tot de detailhandel onder direct toezicht van de eigenaar en in een grote winkelketen (IKEA). Deze winkels hebben een goede naamsbekendheid in de regio en Duitsers behoren ook tot de vaste klantenkring. In een van de grensgemeenten vindt iedere week een markt plaats die ook bezocht wordt door Duitse klanten. Daarnaast is geobserveerd in een tankstation waar veel Duitse klanten komen vanwege een voordelig prijsverschil met Duitse tankstations. Ook is geobserveerd bij de Ikea in Heerlen welke bekend staat om de vele Duitse en Belgische bezoekers, dit in verband met de voordelige geografisch ligging (dichtstbijzijnd voor een aantal Belgische en Duitse grensgemeenten). De observaties betroffen klant-verkoper interactie bij de kassa's van de winkels zowel als klant-verkoper interactie in de winkel (wanneer een klant vroeg om meer informatie, of een vraag had over een bepaald product).

Aan Duitse zijde is geobserveerd in een aantal winkels, zowel behorend tot de detailhandel als grotere winkelketens, waaronder een supermarkt. Veel Nederlanders komen naar deze winkels vanwege een voordelig prijsverschil in vergelijking met Nederlandse winkels. Ook een bakkerij en een Italiaans restaurant is bezocht waarbij de communicatie tussen de medewerkers en de klanten is geobserveerd. Tot slot is een openluchtzwembad met ligweide bezocht in een Duitse grensgemeente welke ook bekend staat om de vele Nederlandse bezoekers, met name scholieren, in de zomermaanden. Hier lag de focus op de klant-verkoper interactie aan de kassa en bij de eetkraam.

De criteria die zijn gehanteerd voor de selectie van de locaties in het commerciële domein is het feit dat het klant-verkoper interactie betrof. In Nederlandse locaties betrof het interactie tussen een Nederlandse verkoper en Duitse klant. In Duitse locaties betrof het interactie tussen een Duitse verkoper en Nederlandse klant. De keuze voor de specifieke commerciële instellingen is gemaakt op basis van lokale kennis; winkels waarvan bekend is dat er veel klanten van de andere kant van de grens komen. Hierbij is ook gebruik gemaakt van de kennis van de onderzoeker, aangezien deze zelf ook lokale kennis bezit.

CORPUSOVERZICHT

Nr.	Contactsituatie	Locatie	Tijd	Interacties		Kassa	Winkel	Omroep	Interviews	
				Persconferentie	Vergadering					Small talk
GOUVERNEMENTELE DOMEIN										
Duitsland										
1.	Persconferentie cultureel samenwerkingsproject Rhein-Maas Inkognito	Clemens-Sels Museum, Neuss	3 uur	[1]	-	[1] [2]	-	-	[1] [2]	
2.	Ondertekening cultuurconvenant	Leopold Hoesch Museum, Düren	4 uur	[2]	-	[3] [4]	-	-	-	
3.	Conferentie Euregionale Sociaaldemocratische partijen	Eurogress, Aachen	4 uur	[3] [4]	[1]	-	-	-	[3]	
4.	Overleg grensoverschrijdend openbaar vervoer	Aachener Verkehrsbund, Aachen	2,5 uur	-	[2] [3] [4]	-	-	-	[4]	
	Subtotaal	4 locaties	13,5 uur	5 persconferenties	4 vergaderingen	4 small talks	0 kassa's	0 winkels	0 omroepen	4 interviews
België										
5.	EMR conferentie Beroeps-Kwalificaties	C-Mine, Genk	7 uur	[5] [6]	[5]	-	-	-	[5] [6]	
	Subtotaal	1 locatie	7 uur	2 persconferenties	1 vergaderingen	0 small talks	0 kassa's	0 winkels	0 omroepen	2 interviews
Nederland										
6.	Ondertekening cultuurconvenant	Gouvernement, Maastricht	1 uur	-	[6]	[5]	-	-	[7]	
	Subtotaal	1 locatie	1 uur	0 persconferenties	1 vergaderingen	1 small talks	0 kassa's	0 winkels	0 omroepen	1 interview
	Subtotaal gouvernementele domein	6 locaties	21,5 uur	18 interacties					7 interviews	

Nr.	Contactsituatie	Locatie	Tijd	Interacties	Vergadering	Small talk	Kassa	Winkel	Omroep	Interviews
COMMERCIEËLE DOMEIN										
Duitsland										
7.	Klant-verkoper interactie	Schoenenwinkel, Ubach Palenberg	1,5 uur	-	-	-	[1] [2]	[1] [2]	-	[8] [9]
8.	Klant-verkoper interactie	Drogisterij, Ubach Palenberg	2 uur	-	-	-	[3]	[3]	-	[10] [11]
9.	Klant-verkoper interactie	Drogisterij, Herzogenrath	1 uur	-	-	-	[4]	-	-	-
10.	Klant-verkoper interactie	Supermarkt, Herzogenrath	1,5 uur	-	-	-	[5] [6]	[4]	-	[12]
11.	Klant-verkoper interactie	Bakkerij, Herzogenrath	2 uur	-	-	-	-	[5] [6]	-	[13]
12.	Klant-verkoper interactie	Zwembad, Merkstejn Herzogenrath	4 uur	-	-	-	[7] [8] [9]	-	[1]	[14]
13.	Klant-verkoper interactie	Italiaans restaurant, Scherpenseel	2,5 uur	-	-	-	-	[7]	-	[15]
	Subtotaal	7 locaties	14,5 uur	0 persconferenties	0 vergaderingen	0 small talks	9 kassa's	8 winkels	1 omroepen	8 interviews
Nederland										
14.	Klant-verkoper interactie	Ikea, Heerlen	3,5 uur	-	-	-	[10]	[8]	[2] [3]	[16] [17]
15.	Klant-verkoper interactie	Cadeauwinkel, Waubach	2 uur	-	-	-	[11]	-	-	[18]
16.	Klant-verkoper interactie	Schoenenwinkel, Waubach	1,5 uur	-	-	-	-	[9]	-	[19]
17.	Klant-verkoper interactie	Modewinkel, Waubach	3 uur	-	-	-	-	[10]	-	[20] [21]
18.	Klant-verkoper interactie	Tankstation, Waubach	1,5 uur	-	-	-	[12]	-	-	[22]
19.	Klant-verkoper interactie	Chocolaterie, Eygelshoven	2,5 uur	-	-	-	[13]	-	-	[23]
	Subtotaal	6 locaties	14 uur	0 persconferenties	0 vergaderingen	0 small talks	4 kassa's	3 winkels	2 omroepen	8 interviews
	Subtotaal commerciële domein	13 locaties	28,5 uur	27 interacties						16 interviews
	TOTAAL	19 locaties	50 uur	45 interacties						23 interviews

Tabel 1 : Corpusoverzicht

In voorgaande tabel 1 is een overzicht weergegeven van de locaties waar is geobserveerd, hoelang ik daar heb geobserveerd, hoeveel interacties zijn geobserveerd en uitgewerkt in deze scriptie en tot slot hoeveel interviews zijn afgenomen gedurende deze observaties en ook uitgewerkt zijn in deze scriptie.

De interacties zijn ingedeeld in verschillende categorieën: *persconferentie*, *vergadering*, *small talk*, *kassa*, *winkel* en *omroep*. De categorieën zijn ontworpen op basis van het verzamelde materiaal. De eerste drie categorieën werden in het gouvernementele domein geobserveerd, de laatste drie categorieën kwamen in het commerciële domein voor. Hieronder is weergegeven wat de criteria zijn voor indeling in deze categorieën:

<i>Persconferentie</i>	= formele eenzijdige communicatie, zoals een speech.
<i>Vergadering</i>	= formele tweezijdige communicatie, zoals een officieel overleg.
<i>Small talk</i>	= informele tweezijdige communicatie, zoals gedurende een borrel of lunch.
<i>Kassa</i>	= tweezijdige communicatie aan de kassa, zoals bestellen en/of afrekenen.
<i>Winkel</i>	= tweezijdige communicatie in de winkel, zoals hulp vragen aan een winkelmedewerker.
<i>Omroep</i>	= eenzijdige communicatie in de winkel, zoals een omroepbericht.

In de tabel (1) zijn in de kolommen behorend bij deze categorieën de nummers van de specifieke interacties weergegeven. In hoofdstuk 5 data, zijn de interacties onder dit nummer terug te vinden. De interviews zijn tevens genummerd zodat ook deze gemakkelijk te identificeren zijn.

4.5 ETNOGRAFISCHE INTERVIEWS

In dit onderzoek zijn etnografische interviews gehouden met personen die aanwezig waren in de geobserveerde situatie; zowel Duitse als Nederlandse vertegenwoordigers in het gouvernementele domein en klanten en verkopers in het commerciële domein. Na een eerste kennismaking tijdens de observatie is vervolgens via etnografische interviews getracht aanvullende informatie te vergaren over de grensoverschrijdende communicatie en de keuze voor een bepaalde communicatieve modus. De interviews vormen een secundaire bron; er wordt informatie vergaard over de interacties (primaire bron) die eerder zijn geobserveerd. Het vergaren van aanvullende informatie zoals hier bedoeld komt overeen met het tweede proces van etnografische interviews wat Spradley (1980) noemt, namelijk 'eliciting information', oftewel het ontlokken van informatie. Het interview was niet gesloten, er was ruimte voor verdieping en aanpassing aan de situatie. Het interview was ook niet geheel open aangezien het observatiemodel wel een leidraad vormde voor de interviews en verzameling van de benodigde informatie (Baarda, van der Hulst & de Goede, 2012).

Factoren die zijn bevestigd in de interviews betreffen de volgende: (Rehbein et. al., 2011):

- Taalvaardigheid - in andere taal en/of dialect
- Bewustzijn - van verschillende communicatieve modi
- Attitude - ten opzichte van het gebruik van andere taal, LaRa en/of dialect
- Blootstelling - andere taal en/of dialect
- Voorkennis - van de communicatieve situatie

De geïnterviewde beoordeelt de situatie, anderen en zichzelf met betrekking tot de bovenstaande factoren. Deels is dit zelf-reflecterend en subjectief, een aspect waar rekening mee gehouden moest worden tijdens de verwerking van deze informatie in het onderzoek. Daarbij zijn de interviews met Duitse personen afgenomen in Duits maar ook (deels) Nederlands. Interviews met Nederlandse personen zijn altijd in het Nederlands afgenomen. De interviews zijn wel deels maar nooit volledig in het dialect afgenomen.

Gedurende het veldwerk is getracht zoveel mogelijk personen te spreken over bovengenoemde factoren. In de eerder getoonde tabel (1) is weergegeven hoeveel interviews zijn afgenomen. In de volgende tabel (2) is meer informatie over de betreffende interviews gegeven zoals; informatie over de respondent als nationaliteit, leeftijd en relatie tot de contactsituatie (medewerker winkel, klant of vertegenwoordiger politiek bestuur); het nummer van de bijbehorende observatie (zoals te vinden in tabel 1); en tot slot de communicatieve modus waarin het interview is afgenomen (taal van de ander, luistertaal of eigen taal in het geval van Nederlandse respondenten). De nummering van de interviews uit deze tabel is gelijk aan de nummering van de interviews in de eerdere tabel (1) en de volgende hoofdstukken in de scriptie.

Overzicht interviews

Nr.	Respondent(en)			Observatie (nr.)	Communicatieve modus
	Nationaliteit	Leeftijd (geschat)	Relatie (tot contactsituatie)		
1.	Duits	55 jaar	Vertegenwoordiger Nord Rhein Westfalen	[1]	Taal ander (NL) + LaRa (DUI / NL)
2.	Nederlands	50 jaar	Vertegenwoordiger Provincie Limburg	[1]	Eigen taal (NL)
3.	Nederlands	45	Vertegenwoordiger PvdA Landgraaf	[3]	Eigen taal (NL)
4.	Nederlands	60	Vertegenwoordiger Provincie Limburg	[4]	Eigen taal (NL)
5.	Nederlands	50	Vertegenwoordiger Provincie Limburg	[5]	Eigen taal (NL)
6.	Nederlands	60	Vertegenwoordiger Provincie Limburg	[5]	Eigen taal (NL)
7.	Nederlands	50	Vertegenwoordiger Provincie Limburg	[6]	Eigen taal (NL)
8.	Nederlands	65	Klant schoenenwinkel	[7]	Eigen taal (NL)
9.	Duits	30	Medewerker schoenenwinkel	[7]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
10.	Nederlands	45 + 15	Klanten drogisterij	[8]	Eigen taal (NL)
11.	Duits	30	Medewerker drogisterij	[8]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
12.	Nederlands	20 + 20	Klanten supermarkt	[10]	Eigen taal (NL)
13.	Duits	45	Medewerker bakkerij	[11]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
14.	Nederlands	15 + 15	Bezoekers zwembad	[12]	Eigen taal (NL)
15.	Duits	35	Medewerker restaurant	[13]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
16.	Nederlands	25	Medewerker Ikea	[14]	Eigen taal (NL)
17.	Duits	40	Klant Ikea	[14]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
18.	Nederlands	40	Medewerker cadeauwinkel	[15]	Eigen taal (NL)
19.	Nederlands	60	Eigenaar schoenenwinkel	[16]	Eigen taal (NL) + LaRa (dialect / NL)
20.	Nederlands	55	Eigenaresse modewinkel	[17]	Eigen taal (NL) + LaRa (dialect / NL)
21.	Duits	40	Klant modewinkel	[17]	Taal ander (DUI) + LaRa (DUI / NL)
22.	Nederlands	45	Medewerker tankstation	[18]	Eigen taal (NL)
23.	Nederlands	50	Eigenaresse chocolaterie	[19]	Eigen taal (NL)

Tabel 2: Overzicht etnografische interviews

4.6 ANALYSE

De laatste stap betrof de analyse van de observaties en interviews. Deze is uitgevoerd aan de hand van de functionele pragmatiek. Er is getracht de activiteiten van de gespreksdeelnemers in de interactie te reconstrueren, waarbij gekeken werd naar de onderliggende factoren welke leiden tot de keuze voor een bepaalde communicatieve modus (Beerkens, 2010; Rehbein et. al., 2011). Hiervoor is gebruik gemaakt van een drietal opeenvolgende methoden:

1. Beschrijving: Per geobserveerde locatie is ten minste één grensoverschrijdende interactie beschreven. Daarnaast zijn de bevindingen uit de etnografische interviews beschreven. Hierbij is gebruik gemaakt van de observatie-aantekeningen; in de beschrijving is geciteerd uit deze aantekeningen.

2. Systematisering: In de tweede stap zijn de observaties uitgewerkt volgens het SPEAKING-model (Hymes, 1971). Dit model geeft de situatie voor alle observaties in een vergelijkbare wijze weer.

3. Abstrahering: Als derde is het beschikbare materiaal weergegeven in modellen; de verschillende keuzes voor bepaalde communicatieve modi en de bijbehorende factoren die afgeleid kunnen worden uit het verzamelde materiaal. Deze modellen geven het keuzeprocess weer dat ten grondslag ligt aan de keuze voor een bepaalde communicatieve modus. De modellen representeren op een abstract niveau de gedeelde kennis die de gespreksdeelnemers hebben over de interactie en diens regels, in grensoverschrijdende communicatie. In de totstandkoming van deze modellen is ten eerste onderzocht welke communicatieve modi voorkomen in de verschillende geobserveerde locaties en de verschillende domeinen. Vervolgens zijn de verschillende factoren van invloed op deze keuzes onderzocht. Hierbij is gekeken in welke situaties welke keuze werd gemaakt met betrekking tot een communicatieve modus, dialect en Lingua Receptiva in het bijzonder. Hierbij is een vergelijking gemaakt tussen het gouvernementele en het commerciële domein. De modellen zijn ontworpen op basis van de correlatie tussen afwijkende factoren die naar voren komen uit de observaties en informatie verzameld in de interviews. De factoren in het model geven tevens een hiërarchie weer; de belangrijkste factoren wegen zwaarder in de keuze voor een bepaalde communicatieve modi dan andere minder belangrijke factoren.

5 | DATA

In dit hoofdstuk zijn de data, vergaard door middel van veldwerk, weergegeven. Per locatie is ten minste één interactievoorbeeld van grensoverschrijdende communicatie beschreven. De interactievoorbeelden zijn ingedeeld volgens een bepaald type interactie; 'persconferentie', 'vergadering' en 'small talk' en binnen deze categorie genummerd. Als tweede zijn de verschillende etnografische interviews beschreven welke zijn afgenomen gedurende de observaties. Als derde worden de contactsituaties die zijn geobserveerd beschreven volgens het SPEAKING model (Hymes, 1971).

5.1 GOUVERNEMENTELE DOMEIN

In deze paragraaf komt de data, verzameld tijdens observaties in het gouvernementele domein aan bod. Zo worden de observaties in de verschillende locaties en de interacties tussen verschillende partijen en personen beschreven. Tevens zijn de bevindingen afkomstig uit de etnografische interviews weergegeven. Factoren welke van invloed zijn op de keuze voor een bepaalde communicatieve modi zoals dialect of Lingua Receptiva - taalvaardigheid, bewustzijn, attitude, blootstelling en voorkennis - kwamen aan bod in deze etnografische interviews (Rehbein et. al., 2011).

1 | OVERLEG EN PERSBIJEENKOMST RHEIN-MAAS INKOGNITO NEUSS

Op 14 mei 2013 ben ik aanwezig geweest bij een overleg en persconferentie over het culturele samenwerkingsproject 'Rhein-Maas Inkognito' tussen het Duitse Bundesland Nord Rhein Westfalen en de Provincie Limburg. Het overleg plus de persconferentie vond plaats in Neuss in het Clemens-Sels museum en duurde ongeveer 2 uur. Hier heb ik verschillende grensoverschrijdende interacties geobserveerd en een tweetal etnografische interviews afgenomen. De bevindingen van de observatie zijn tot slot schematisch weergegeven in het SPEAKING model (Hymes, 1971).

INTERACTIE - SMALL TALK [1]

Bij binnenkomst van de Nederlandse vertegenwoordiger en mijzelf als onderzoeker in het Clemens-Sels museum worden we begroet in het Duits. De Nederlandse vertegenwoordiger antwoordt in het Duits, en vraagt naar de locatie van het overleg in het Duits. De Duitse medewerker van het museum wijst ons in het Duits de weg naar de juiste zaal. De Nederlandse vertegenwoordiger bedankt in het Duits.

INTERACTIE - SMALL TALK [2]

Gedurende de lunch wordt ik als onderzoeker voorgesteld aan een Duitse vertegenwoordiger door de Nederlandse vertegenwoordiger. De Nederlandse vertegenwoordiger opent hierbij het gesprek in het Duits. De Duitse vertegenwoordiger kan Nederlands verstaan zo vertelt de Nederlandse vertegenwoordiger in het Nederlands aan mij. Ik groet in het Nederlands.. De Duitse vertegenwoordiger geeft aan mij wel te verstaan maar antwoordt in het Duits. Na aanmoediging van de Nederlandse vertegenwoordiger, in het Nederlands, gaat deze verder in het Nederlands gedurende de rest van het gesprek. Hij vraagt naar mijn onderzoek en studie en ik naar diens werkzaamheden. Ook komt de kennis van het Nederlands ter sprake.

INTERACTIE - PERSCONFERENCE [1]

De voorzitter van de persconferentie (Duitse vertegenwoordiger) opent de persconferentie in het Duits en heet iedereen welkom. Het woord wordt vervolgens gegeven aan de eerste spreker (Duitse vertegenwoordiger). Deze spreker bedankt de voorzitter in het Duits en houdt een voordracht in het Duits.

INTERVIEW [1]

Locatie: Neuss - Overleg en persbijeenkomst Rhein-Maas Inkognito.
Respondent: Duitse vertegenwoordiger Nord Rhein Westfalen, ongeveer 55 jaar oud.

De Duitse vertegenwoordiger spreekt Nederlands, op aanmoediging van een Nederlandse vertegenwoordiger (Provincie Limburg). Hij geeft echter aan dat hij onzeker is om Nederlands te spreken, hij vindt zijn Nederlands niet heel goed en maakt dan ook veel verontschuldiging voor zijn taalgebruik. Hij geeft aan wel zijn best te doen om Nederlands te spreken. Ook geeft hij aan dat veel Duitse collega's wel graag Nederlands willen spreken maar dat Nederlands leren een flinke investering is welke veel tijd en moeite kost. Daarbij wil men pas Nederlands spreken als ze het echt goed beheersen. Hij vertelt dat luistertaal wel een goede oplossing zou

kunnen zijn. Zo geeft hij aan dat veel collega's voldoende Nederlands verstaan om luistertaal toe te kunnen passen. Ook van Nederlandse zijde is het vast en zeker mogelijk aangezien alle Nederlandse collega's nu vaak ook Duits spreken. Maar het wordt nog niet veel toegepast. Volgens de vertegenwoordiger is het waarschijnlijk de gewenning dat men Duits spreekt in deze gelegenheden. Daarbij voelt het ook raar om een verschillende taal tegen elkaar te spreken. Je hebt snel de neiging om aan te passen, of in ieder geval in dezelfde taal te communiceren.

INTERVIEW 2

Locatie: Neuss - Overleg en persbijeenkomst Rhein-Maas Inkognito.

Respondent: Nederlandse vertegenwoordiger Provincie Limburg culturele sector, ongeveer 50 jaar oud.

De Nederlandse vertegenwoordiger geeft aan dat het als medewerker van Provincie Limburg geen vereiste is dat je Duits spreekt, het is wel gemakkelijk als je het beheerst aangezien er veel wordt samengewerkt met Duitse en Belgische partijen in de Euregio. Zij zelf spreekt naar eigen zeggen niet heel goed Duits maar ze kan zich wel goed redden, en spreekt het goed genoeg voor haar functie en de bijbehorende communicatie met grensoverschrijdende contacten. Zij zelf spreekt geen Limburgs dialect en is hiermee een uitzondering. De meeste collega's werkzaam bij Provincie Limburg spreken wel dialect, en de (informele) voertaal op het provinciehuis en tussen collega's onderling is dan ook dialect.

Volgens de vertegenwoordiger verlopen ontmoetingen met Duitse collega's vrijwel altijd in het Duits. Men is het zo gewend. Ook kent men elkaar vaak goed in verband met samenwerking over een langere termijn. Zowel op Nederlandse locaties als Duitse locaties wordt Duits gesproken. Vaak blijkt dit (het spreken van Duits) gewoonweg de meest praktische wijze van communiceren aangezien de Duitse collega's vaak geen Nederlands spreken, en het ook niet altijd kunnen verstaan.

Luistertaal heeft zeker voordelen denkt de vertegenwoordiger en het wordt ook gestimuleerd vanuit een Europees perspectief maar soms is het niet altijd even praktisch. Men gaat er namelijk vanuit dat beide partijen de andere taal kunnen verstaan en dit is niet altijd het geval. De praktijk leert dat het spreken van Duits soms de meest praktische methode is, aangezien de meeste Nederlanders (in het vak) Duits goed beheersen. Wel blijkt dat steeds meer Duitse collega's moeite doen om de Nederlandse taal te beheersen; naast verstaan het ook kunnen spreken. Tot slot vertelt de vertegenwoordiger dat in de Euregio het spreken van elkaars taal gestimuleerd wordt. Naast medewerkers van de provincie, worden ook inwoners gestimuleerd om meerdere talen te spreken. Zo worden er initiatieven als buurtalenunderwijs voor scholen en jeugdontmoetingen in de Euregio ondersteund vanuit Provincie Limburg.

SPEAKING

Setting & Scene	Overleg en persbijeenkomst in het kader van het culturele samenwerkingsproject Rhein-Maas Inkognito. In de Gartensaal van het Clemens-Sels Museum te Neuss, Duitsland. Tussen het overleg en de persbijeenkomst was er een korte lunch. In de zaal waren tafels bijeen geschoven in een vierkant zodat alle aanwezigen elkaar aan konden kijken. De Duitse en Limburgse vertegenwoordigers zaten door elkaar heen.
Participants	Vertegenwoordigers uit de Duitse culturele sector (Nord Rhein Westfalen) en vertegenwoordigers van de culturele sector in de Provincie Limburg waren aanwezig. De Duitse vertegenwoordigers waren ruim in de meerderheid. Er waren personen van verschillende leeftijden aanwezig waarbij de jongste begin twintig, en de oudste persoon ruim in de zestig was.
Ends	Het grensoverschrijdende culturele samenwerkingsproject Inkognito presenteren aan de pers voorafgaand door overleg tussen de verschillende partijen waarbij de voortgang van verschillende projecten werd besproken alsmede de toekomstige plannen en acties verbonden aan die projecten.
Act sequence	De voorzitter van de vergadering leidde het overleg alsmede de persbijeenkomst en gaf verschillende mensen het woord. Gedurende de lunch spraken verschillende personen elkaar op een meer informele wijze waarbij de taalkeuze per situatie en nieuwe gesprekspartner werd bepaald.
Key	Het betrof een formele situatie en dit bleek ook uit het formele taalgebruik, en

taalhandelingen gedurende het overleg en de persbijeenkomst. Gedurende de lunch was er sprake van een meer informele situatie.

Instrumentalities	De voorzitter was Duitstalig en sprak Duits. Het overleg en de persbijeenkomst verliep ook geheel in het Duits en zowel de Limburgse als Duitse vertegenwoordigers spraken Duits. Duits werd ook het meeste gesproken in situaties van transnationale communicatie tijdens de lunch, tenzij een Duits persoon ook Nederlands sprak, in dat geval werd er Nederlands gesproken. De Duitsers spraken onderling Duits en de Nederlanders spraken onderling dialect of Nederlands.
Norms for interaction & interpretation	De norm leek het gebruik van het Duits te zijn, op een formele interactiewijze. De lunch betrof een informele situatie en hier waren verschillen in taalgebruik waarneembaar. De norm leek weliswaar wederom Duits te zijn maar indien een Duits persoon Nederlands sprak werd er gebruik gemaakt van het Nederlands in een 1-op-1 gesprek (NL-DUI). Er zijn geen officiële regels over het taalgebruik en taalkeuze in transnationale communicatie (vanuit Provincie Limburg en Nord Rhein Westfalen).
Genre	Gouvernementele domein

2 | ONDERTEKENING CULTUURCONVENANT DÜREN

Op 24 mei 2013 ben ik aanwezig geweest bij de ondertekening van een cultuurconvenant tussen het Duitse Bundesland Nord Rhein Westfalen en de Provincie Limburg waarin de culturele samenwerking wordt vastgelegd in het kader van de culturele hoofdstad Maastricht-Aachen 2018 (dit betreft hetzelfde cultuurconvenant dat eerder in Maastricht in kleine kring ook is ondertekend; zie paragraaf 5.1.1). De gehele bijeenkomst inclusief persconferentie duurde ongeveer vier uur en vond plaats in het Leopold Hoesch museum in Düren. Ik heb hier verschillende grensoverschrijdende interacties geobserveerd en een etnografisch interview afgenomen. Wederom zijn de bevindingen van de observatie schematisch weergegeven in het SPEAKING model (Hymes, 1971).

INTERACTIE - SMALL TALK [3]

Bij binnenkomst in het Leopold Hoesch museum worden de twee Nederlandse vertegenwoordigers en ikzelf als onderzoeker begroet in het Duits. De Nederlandse vertegenwoordiger groet en stelt ons drieën voor in het Duits. Er wordt ons in het Duits koffie aangeboden en er volgt een informeel gesprek in het Duits voorafgaand aan de conferentie tussen de Nederlandse vertegenwoordigers, mijzelf en de directrice van het museum. Zo wordt er in het Duits gevraagd naar ieders werk en hoe het gaat zowel in Nederland als in Duitsland.

INTERACTIE - SMALL TALK [4]

De Nederlandse vertegenwoordigers spraken in de auto, onderweg naar de conferentie, dialect met elkaar. Bij de ontmoeting tussen mijzelf en deze personen werd er Nederlands gesproken en gevraagd of ik dialect sprak of verstond. Ik gaf aan dat dialect niet mijn moedertaal is maar het wel prima kan verstaan. In de auto werd er vervolgens door de Nederlandse vertegenwoordigers dialect gesproken. Indien ik iets wilde toevoegen aan het gesprek sprak ik Nederlands. Indien er direct iets aan mij werd gevraagd werd er gewisseld naar het Nederlands.

INTERACTIE - PERSCONFERENTIE [2]

De persconferentie vindt plaats in het Duits. Zo wordt de conferentie door een Duitse vertegenwoordiger geopend. Deze persoon introduceert ook de sprekers, in het Duits. Zowel de Duitse als Nederlandse sprekers spreken in het Duits. Opvallend is een fragment uit de speech van de Nederlandse vertegenwoordiger. Deze gebruikt het spreekwoord “we smeden het ijzer zolang het heet is” zonder vertaling. De Duitse vertegenwoordiging lijkt dit spreekwoord zonder problemen te begrijpen.

SPEAKING

Setting & Scene	Officiële ondertekening van een cultuurconvenant tussen Provincie Limburg, Nord Rhein Westfalen en Region Aachen en persconferentie, in het kader van de culturele hoofdstad Maastricht-Aachen 2018. Dit vond plaats in het Leopold Hoesch Museum in Düren.
Participants	Er waren verschillende afgevaardigden van Nord Rhein Westfalen, Provincie

Limburg en Region Aachen aanwezig. Ook was een aantal personen welke werkzaam zijn in de culturele sector uit de betreffende regio aanwezig. De leeftijden van deze personen verschilde waarbij de jongste personen eind twintig en de oudsten in de zestig waren.

Ends	Het doel van deze bijeenkomst was de ondertekening van het cultuurconvenant tijdens een officieel persmoment. De Duitse pers (WDR) was aanwezig tijdens de persconferentie en interviewde na afloop een aantal personen.
Act sequence	Tijdens de persconferentie werden de sprekers geïntroduceerd en werd hun het woord gegeven. Voorafgaand aan de persconferentie en erna was er ruimte voor informele conversatie en was de beurtwisseling spontaan.
Key	De persconferentie was een formele situatie waarin verschillende sprekers werden geïntroduceerd en een vooraf vastgestelde planning werd gehanteerd voor de activiteiten en speeches. Voorafgaand aan de persconferentie en na afloop was er ruimte voor een informele bijeenkomst met een hapje en een drankje in de barruimte naast de zaal. In deze situaties was de sfeer meer informeel en sprak men elkaar op informele wijze een-op-een en in kleine groepen.
Instrumentalities	De persconferentie verliep in het Duits. Een drietal personen hielden een speech, allen werden in het Duits geïntroduceerd. Twee personen waren Duitstalig en hielden hun speech in het Duits. De Nederlandse gedeputeerde van de Provincie Limburg hield de speech ook in het Duits. Hoewel er een Nederlands spreekwoord werd gebruikt: Wie man so schön in Die Niederlande sagt: "we smeden het ijzer zolang het heet is". In de informele situatie voorafgaand aan de persconferentie en achteraf werd met alle Duitstaligen Duits gesproken, behalve met twee Duitsers die ook Nederlands spraken. Zij spraken Nederlands met de Nederlanders. De Nederlanders onderling spraken grotendeels dialect, tenzij de directe gesprekspartner geen dialect sprak. Zodra een Duitstalig persoon zich bij het gesprek voegde werd er Duits gesproken, ook wanneer een Nederlander zich richtte tot een andere Nederlander. Tijdens de persconferentie maakte een medewerker van de Provincie Limburg een foto en zei hierbij: "Dat steht dalijk op facebook wah". De Duitse personen die in de buurt zaten begrepen deze uiting in het dialect en bevestigden dit door te lachen.
Norms for interaction & interpretation	Er zijn geen officiële regels over het taalgebruik en taalkeuze in transnationale communicatie (vanuit Provincie Limburg en Nord Rhein Westfalen). Wel is iedereen op de hoogte van de zogenaamde ongeschreven regel om in het Duits te spreken, men lijkt het te verwachten en heeft er van tevoren rekening mee gehouden: zo is de speech van de Limburgse gedeputeerde voorafgaand aan de gebeurtenis in het Duits geschreven.
Genre	Gouvernementele domein

3 | KONVENT EUREGIONALER SOZIALDEMOKRATISCHER PARTEIEN AACHEN

Op 25 mei 2013 vond in Aachen het Konvent Euregionaler Sozialdemokratischer Parteien plaats. Sociaaldemocratische partijen uit de Euregio Maas-Rijn komen samen om grensoverschrijdende samenwerking te bespreken. In het kader van deze samenwerking zijn werkgroepen (met leden uit Nederland, Duitstalig België en Duitsland) geformeerd die focussen op verschillende onderwerpen zoals onderwijs, infrastructuur en gezondheidszorg. De werkgroepen presenteren hun bevindingen tijdens deze conferentie. Ook zijn er speeches van Belgische, Duitse en Nederlandse vertegenwoordigers van de SPD, PS en PvdA, de drie deelnemende sociaaldemocratische partijen. Als Nederlandse afgevaardigde van de PvdA is Frans Timmermans aanwezig. Het congres duurde ongeveer 4 uur.

INTERACTIE - PERSCONFERENTIE [3]

Voorzitter van de conferentie (van de Duitse SPD) opent de conferentie in drie talen (Duits, Nederlands en Frans). Hij spreekt de rest van zijn welkomsttekst uit in het Duits. Hij stelt de sprekers vervolgens voor in de eigen

taal. Zo introduceert hij de eerste, Nederlandse spreker in het Nederlands. Deze spreker opent zijn speech in het Nederlands met de expliciete aankondiging dat in de euregio de eigen taal kan worden gesproken. Hij spreekt gedurende zijn speech vervolgens Nederlands. Niet alle Duitse aanwezigen in de zaal lijken de speech volledig te begrijpen. De Duitse voorzitter bedankt deze spreker na zijn speech in het Nederlands voor zijn bijdrage. Vervolgens introduceert de voorzitter de volgende, Duitse spreker in het Duits.

INTERACTIE - PERSCONFERENTIE [4]

Voorzitter van de conferentie (van de Duitse SPD) introduceert de derde Nederlandse spreker in het Nederlands. Deze spreker opent zijn speech in het Heerlens dialect, waarbij deze expliciet vermeldt dat het dialect grensoverschrijdend is en gebruikt kan worden voor communicatie in de euregio. Hij spreekt gedurende zijn hele speech in het Heerlens dialect. Niet alle aanwezigen in de zaal lijken de speech volledig te begrijpen, met name de Duitse aanwezigen hebben soms moeite. De Duitse voorzitter bedankt de spreker achteraf in het Nederlands voor zijn bijdrage.

INTERACTIE - VERGADERING [1]

Na afloop van de speeches is er gelegenheid voor vragen uit de zaal. De personen die vragen stellen zijn zowel Nederlands als Duits en openen allen in het Duits voor het stellen van vragen. Alle antwoorden die volgen van zowel Nederlanders als Duitsers zijn tevens in het Duits. Er wordt geen gebruik gemaakt van het Nederlands of Limburgs dialect.

INTERVIEW [3]

Locatie: Aachen – Konvent Euregionaler Sozialdemokratischer Parteien.

Respondent: Nederlandse vertegenwoordiger PvdA Landgraaf, ongeveer 45 jaar oud.

De vertegenwoordiger geeft aan dat het spreken van Nederlands (speech) gedurende de conferentie niet positief wordt ontvangen door de zaal. Ze vindt dat, aangezien iedereen in deze zaal prima Duits spreekt en verstaat, het niet praktisch is om Nederlands te spreken, en hoogstens onbeleefd tegenover degenen die het Nederlands niet goed verstaan. De Nederlanders zijn in de sterke minderheid in de zaal en de Duitse partij is de gastheer, we bevinden ons in Aachen. Daarbij weet de respondent te vermelden dat degene die de speech verzorgt zelf goed Duits spreekt. Het spreken van Nederlands komt dus niet voort uit onkunde van het Duits. Ook noemt ze de rumoer die ontstaat in de zaal wanneer de Nederlandse speech wordt gehouden, als bewijs dat niet iedereen het Nederlands goed verstaat. Zodra het spreken van Duits in Duitsland de meest praktische manier van spreken is, vindt zij dit de beste oplossing. Luistertaal kan wellicht werken maar alleen als er afspraken over bestaan en iedereen bekend is met het fenomeen. In deze situatie is dat niet van toepassing. De respondent deelt dan ook niet de mening dat iedereen probleemloos de eigen taal kan spreken in de Euregio.

SPEAKING

Setting & Scene	De bijeenkomst vond plaats in Aachen in een congrescentrum. De bijeenkomst was openbaar en leden van de verschillende politieke partijen waren uitgenodigd om aanwezig te zijn. Op het podium waren verschillende afgevaardigden vertegenwoordigd van de drie partijen en tevens ook de 'voorzitter' van de conferentie van de SPD, de partij welke de rol van gastheer op zich had genomen.
Participants	Verschillende afgevaardigden van de politieke partijen, leden, geïnteresseerden en leden van de verschillende werkgroepen (dit zijn tevens ook leden van de politieke partijen), zaten in de zaal. De leeftijden varieerden al waren de twintigers en dertigers in de minderheid vergeleken bij de aanwezigen van 40 jaar en ouder.
Ends	Het doel van deze conferentie was het bespreken van de samenwerking in de Euregio tussen de drie politieke partijen; op welke wijze een grensoverschrijdend samenwerkingsverband voordelen kan bieden. De verschillende werkgroepen konden op deze bijeenkomst hun bevindingen en ideeën presenteren.
Act sequence	De voorzitter van de conferentie introduceerde de verschillende sprekers, zowel afgevaardigden van de partijen als sprekers van de verschillende werkgroepen. Na de speeches was er ruimte voor vragen uit de zaal. Dit werd ook geleid door de voorzitter (en een enkele keer door andere personen op het podium) door middel van het expliciet geven van beurten (aanwijzen).

Key	Er was sprake van een formele situatie: de gesprekken en voordrachten werden geleid en officieel geïntroduceerd door de voorzitter. Ook was er een agenda (vooraf verspreid) welke werd gevolgd. Vooraf en achteraf was er gelegenheid voor koffie en informele communicatie in de ruimte bij de bar. Hier werd echter weinig gebruik van gemaakt.
Instrumentalities	De voorzitter was van de SPD (Duits), tevens de partij welke functioneerde als gastheer en organisator van de bijeenkomst. Het welkomstwoord was drietalig (Nederlands, Duits en Frans). De Nederlandse sprekers werden in het Nederlands voorgesteld en bedankt. De Duitse sprekers werden in het Duits geïntroduceerd en bedankt. De Duitse sprekers openden soms in Duits én Nederlands om vervolgens in het Duits verder te gaan. Andere Duitse sprekers spraken alleen Duits. De Nederlandse sprekers spraken ook in het Duits behalve één spreker die Nederlands sprak (en dit ook duidelijk aankondigde), en één spreker die dialect sprak (Heerlens dialect). Dit werd ook duidelijk in het begin van de speech aangekondigd. De spreker was overtuigd van een dialect continuüm over de grens. De discussie aan het eind met vragen uit de zaal verliep volledig in het Duits. Zowel Duitsers als Nederlanders spraken Duits. Opvallend was dat de Nederlander die eerder een speech gaf in het Nederlands ditmaal in het Duits antwoordde (op een Nederlander, die in het Duits een vraag stelde).
Norms for interaction & interpretation	De agenda die verstrekt was, was in het Duits. Ook was er een informatieboekje met samenvattingen van de verschillende werkgroepen (die ook hun bevindingen presenteerden). Deze waren grotendeels in het Nederlands en het Duits, alhoewel sommige alleen in het Duits waren weergegeven.
Genre	Gouvernementele domein

4 I M3-MOBILITÄT OHNE GRENZEN, INTERREG IV PROJEKT AACHEN

Op 10 juli 2013 ben ik aanwezig geweest bij een overleg in Aachen op uitnodiging van een afgevaardigde van de Provincie Limburg, ook aanwezig bij deze bijeenkomst. Verschillende partijen (Nederlands en Duits) uit de Euregio Maas-Rijn waren aanwezig (Franstalige partijen afgemeld). Het onderwerp van de bijeenkomst betrof grensoverschrijdend openbaar vervoer in de regio, met name tussen de regio Parkstad en Region Aachen. Het overleg duurde ongeveer 2,5 uur en vond plaats in Aachen bij de Aachener Verkehrsbund in het gebouw van ASEAG (Duits vervoersbedrijf, actief in Region Aachen).

INTERACTIE - VERGADERING [2]

De Duitse voorzitter van de vergadering opent de vergadering in het Duits. Hij stelt in het Duits voor dat iedereen zichzelf voorstelt, met name omdat ik als onderzoeker ook plaatsneem aan de tafel. Vervolgens stellen alle aanwezigen, zowel Duitsers als Nederlanders zich voor in het Duits. Ikzelf en de Nederlandse vertegenwoordiger op wiens uitnodiging ik aanwezig ben zijn als laatste aan de beurt. Ikzelf en deze Nederlander spreken Nederlands.

INTERACTIE - VERGADERING [3]

De voorzitter introduceert het eerste agendapunt en geeft de beurt aan een Nederlander. Deze eerste spreker spreekt in het Duits. Een tweede spreker heeft een aanvulling op het voorgaande en is tevens Nederlands, hij spreekt Nederlands. De eerste Nederlandse spreker komt opnieuw aan het woord en spreekt ditmaal Nederlands. Vanaf dit moment spreken de Nederlanders Nederlands en de Duitse sprekers Duits. Op het moment dat de voorzitter het eerste agendapunt afsluit (in het Duits) geeft een Duitse vertegenwoordiger aan dat hij het gesprek niet helemaal heeft begrepen en vraagt om verduidelijking. De voorzitter geeft een korte samenvatting van het voorgaande gesprek in het Duits voor deze persoon.

INTERACTIE - VERGADERING [4]

De voorzitter opent het tweede agendapunt in het Duits. De eerste spreker is een Nederlander en spreekt in het Nederlands. De tweede spreker is een Duitser en deze spreekt Duits. Een Nederlandse vertegenwoordiger reageert op de tweede (Duitse) spreker en spreekt hierbij Duits. De interactie verloopt vervolgens voor 4 beurtwisselingen tussen de betreffende Duitse en Nederlandse vertegenwoordiger in het Duits. Een andere

Nederlandse vertegenwoordiger komt vervolgens aan het woord en spreekt in het Nederlands. De eerdere Nederlandse vertegenwoordiger spreekt vanaf dit moment weer Nederlands in plaats van Duits.

INTERVIEW [4]

Locatie: Aachen – M3-Mobilität ohne Grenzen, Interreg IV Projekt.

Respondent: Nederlandse vertegenwoordiger Provincie Limburg, ongeveer 60 jaar oud.

De respondent vertelt dat de meeste aanwezigen bij deze vergadering elkaar al vele jaren kennen. Zo is er een aantal keer per jaar een vergadering met deze werkgroep en is er sprake van samenwerking over een langere tijd. De collega's die deelnemen aan deze vergadering en onderdeel zijn van de werkgroep zijn vaak voor langere tijd dezelfde personen. Er zijn deelnemers van de verschillende provinciale besturen en tevens vertegenwoordigers van de vervoersbedrijven welke actief zijn in de regio.

Er zijn geen regels over het taalgebruik volgens de vertegenwoordiger. Men spreekt wat men gewend is in deze situaties, en wat het meest praktisch is. Dat is vaak Duits. Vanuit de Euregio (Europa) en daarmee ook vanuit de Provincie wordt wel het gebruik van de eigen taal in grensoverschrijdende overleggen in de Euregio gepromoot. Hierbij is men van mening dat het gebruik van de eigen taal prima moet kunnen. In de praktijk werkt het niet altijd op deze manier vertelt de vertegenwoordiger. Soms verstaan mensen elkaar gewoonweg niet. Dan wordt er meestal gebruik gemaakt van de taal die de meeste mensen wel verstaan; de meest praktische oplossing. Vaak is dit Duits, al betekent dit niet dat alle Nederlanders prima Duits spreken wat wel vaak wordt verwacht en aangenomen. Het Duits van de Nederlanders is niet altijd even goed maar wordt wel vaak gebruikt.

De vertegenwoordiger vermeldt dat de Franstalige delegatie niet aanwezig was op deze vergadering in verband met de vakantieperiode. Deze collega's hebben vaak wat meer moeite met het Duits en Nederlands. Het is dan wat minder vanzelfsprekend dat iedereen de eigen taal kan spreken zoals in deze vergadering wel regelmatig werd gesproken.

SPEAKING

Setting & Scene	Overleg en persbijeenkomst in het kader van grensoverschrijdend openbaar vervoer. De bijeenkomst vond plaats in Aachen bij de AVV.
Participants	Vertegenwoordigers uit Region Aachen (Duitstalig) en Provincie Limburg (NL - Nederlandstalig) waren aanwezig.
Ends	Het doel van de bijeenkomst was het doorspreken van een aantal agendapunten met betrekking tot grensoverschrijdend openbaar vervoer. Deze bijeenkomsten vinden een aantal keer per jaar plaats tussen verschillende partijen uit de deelgebieden van de EMR en dienen ter bevordering van het grensoverschrijdend openbaar vervoer in deze regio. Tijdens de bijeenkomsten worden gemaakte afspraken nagelopen en de stand van zaken met betrekking tot lopende projecten besproken.
Act sequence	De voorzitter (Duitstalig) leidt de vergadering en bepaalt wanneer een onderwerp is afgesloten en er wordt overgegaan op een volgend agendapunt. Voor de rest loopt de interactie op een informele wijze en zijn alle deelnemers vrij om op elkaar te reageren (zonder tussenkomst van de voorzitter).
Key	De vergadering verliep op een informele wijze, de aanwezigen kenden elkaar veelal uit vorige vergaderingen. Een aantal formele aspecten betrof het volgen van de agenda en het leiden van de vergadering door de voorzitter.
Instrumentalities	Er werd gesproken in Duits en Nederlands. Iedereen was vrij om zijn eigen taal te spreken. Men verstond elkaar prima, behalve een Duitse persoon die aangaf sommige discussies en gesprekken in het Nederlands niet helemaal te volgen. In dat geval werd er een korte samenvatting gegeven door de voorzitter. Ook werd deze vorm van luistertaal niet consequent toegepast. Sommige personen spraken alleen Nederlands (NL als moedertaal) andere personen spraken zowel Duits als Nederlands (NL als moedertaal) en paste hun taalkeuze aan, aan de directe gesprekspartner, bijvoorbeeld de persoon die een vraag stelde en waarop ze antwoordden. De Duitstalige aanwezigen spraken alleen Duits.

Norms for interaction & interpretation Men gaf aan dat deze wijze van communiceren door de jaren heen zo is ontwikkeld. Er zijn geen officiële regels maar men weet van elkaar doorgaans of er genoeg passieve taalvaardigheid is van de andere taal om luistertaal toe te passen. Tijdens de start van de vergadering wordt de taalkeuze wel enigszins afgetast. Zo begint de eerste Nederlander met spreken in het Duits. Wanneer vervolgens een tweede Nederlander in het Nederlands spreekt gaat de 'eerste' Nederlander in zijn tweede beurt ook over in het Nederlands.

Genre Gouvernemente tele domein

5 | EMR CONFERENTIE BEROEPSKWALIFICATIES GENK

Op 28 juni 2013 vond in C-Mine Genk de 'EMR (Euregio Maas-Rijn) conferentie Beroepskwalificaties' plaats. Tijdens deze conferentie stond het thema grensarbeid en werkgelegenheid in de EMR centraal. Aanwezig waren vertegenwoordigers en geïnteresseerden uit de vijf verschillende deelgebieden van de EMR: Provincie Luik (B – Franstalig), Provincie Limburg (B – Nederlandstalig), Provincie Limburg (NL – Nederlandstalig), De Duitstalige gemeenschap (B - Duitstalig), en Bundesland Nord-Rhein Westfalen (D – Duitstalig). De conferentie startte om 09.30 uur en duurde tot 16.30 uur; totale duur 7 uur.

INTERACTIE - PERSCONFERENTIE [5]

De ceremoniemeester (Belgische gastheer) opent de conferentie in vier talen. Hij bespreekt een aantal praktische zaken betreffende deze conferentie in het Duits, Nederlands, Frans en Engels. Vervolgens heet de gedeputeerde van de Provincie Limburg (B) iedereen welkom in het Nederlands. De eerste spreker van de conferentie wordt aangekondigd door middel van een powerpointslide in het Engels, welke de naam en functie van de spreker bevat en tevens het onderwerp van de speech vermeldt. Deze spreker van de Duitstalige gemeenschap in België spreekt echter in het Duits. De powerpointslides welke hij gebruikt zijn tevens in het Duits. De vertaling welke mogelijk is voor het publiek via een koptelefoon wordt door een zestal personen gebruikt.

INTERACTIE - PERSCONFERENTIE [6]

De tweede spreker van de conferentie wordt tevens aangekondigd door middel van een powerpointslide in het Engels, welke de naam en functie van de spreker bevat en tevens het onderwerp van de speech vermeldt. Deze tweede spreker is een Duitse vertegenwoordiger. Zij spreekt in het Duits al geeft ze aan dat ze deze presentatie in andere gevallen in het Engels geeft. Haar powerpointslides zijn in het Engels. De vertaling welke mogelijk is voor het publiek via een koptelefoon wordt door een vijftal personen gebruikt.

INTERACTIE - VERGADERING [5]

In het kader van het Europees jaar van de burger wordt er aan het einde van de conferentie een interactief gesprek gehouden met twee gastsprekers: twee Europarlementariërs waarvan één Belg en één Nederlander. Het gesprek wordt geleid door een Vlaamse journalist. Het gesprek vindt plaats in het Nederlands. Na dit gesprek volgt de mogelijkheid voor vragen uit het publiek. De Vlaamse journalist leidt deze discussie in het Nederlands en wijst daarbij tevens personen uit het publiek aan die hun vraag kunnen stellen. Ze krijgen antwoord van de twee gastsprekers; de Europarlementariërs. De eerste vraag wordt door een Vlaming in het Nederlands gesteld. De Vlaamse Europarlementariër antwoordt hierop in het Nederlands. De tweede vraag wordt gesteld door een Duitser, in het Duits. De Vlaamse Europarlementariër antwoordt hierop in het Duits. De derde vraag wordt gesteld door een Vlaming in het Nederlands. De Vlaamse Europarlementariër antwoordt hierop in het Nederlands. De vierde vraag wordt gesteld door een Franstalige Belg uit de Provincie Luik in het Frans. Hij vraagt toestemming voor het spreken in het Frans, en maakt zelf gebruik van vertaling via de koptelefoon. De Nederlandse Europarlementariër geeft vervolgens expliciet aan niet te weten wat het taalregime is, en dat hij in het Nederlands zal antwoorden. De Vlaamse Europarlementariër geeft vervolgens een toevoeging aan dit antwoord, hij begint in het Frans en gaat halverwege over in het Nederlands.

INTERVIEW [5]

Locatie: Genk – EMR conferentie beroepskwalificaties.

Respondent: Nederlandse vertegenwoordiger Provincie Limburg, ongeveer 50 jaar oud.

De vertegenwoordiger vertelt dat deze conferentie een redelijk grote conferentie is met aanwezigen en vertegenwoordigers van en uit alle delen van de Euregio. Op dergelijke officiële conferenties van de EMR (Euregio Maas-Rijn) is afgesproken dat iedereen zijn eigen taal spreekt. Men is hiervan ook op de hoogte. Aan het begin van de conferentie worden informatiepakketten uitgedeeld. Deze zijn in de eigen taal. Zo zijn er

Franstalige, Duitstalige en Nederlandstalige pakketten. Brochures zijn ook aanwezig in de verschillende talen. Voor diegene die de andere taal niet kan verstaan zijn er tolken aanwezig gedurende de conferentie. Ondanks de afspraken over het spreken van de eigen taal hoeft men dus niet bezorgd te zijn als men een andere taal niet beheerst. Volgens de vertegenwoordiger blijken deze afspraken in de praktijk goed te werken aangezien veel aanwezigen al langer actief zijn in de Euregio en veel ervaring hebben met grensoverschrijdende contacten. Velen spreken meerdere talen en daarbij is het vanwege de afspraken alleen noodzakelijk om de andere talen te verstaan, niet te spreken.

INTERVIEW [6]

Locatie: Genk – EMR conferentie beroepskwalificaties.

Respondent: Nederlandse vertegenwoordiger Provincie Limburg, ongeveer 60 jaar oud.

De vertegenwoordiger geeft aan dat op officiële conferenties van de EMR zoals deze vertaling mogelijk is via tolken. Deze tolken zijn aangesteld door de vorige voorzitter die slecht Duits verstond. Inmiddels is er een nieuwe voorzitter maar de tolken zijn er nog altijd. Weinig personen aanwezig bij de conferentie maken gebruik van de vertaling. Veel aanwezigen zijn al lange tijd actief in dit vak, hebben regelmatig contact met buitenlandse collega's en spreken meerdere talen vloeiend. Men is het ook gewend dat iedereen zijn of haar eigen taal spreekt, dat zijn de afspraken en men is het inmiddels gewend. Volgens de respondent zijn het voornamelijk Franstalige personen die gebruik maken van de vertaling. De meeste Belgen spreken zowel Frans als Nederlands maar dit niet altijd het geval. De Nederlanders staan bekend om het spreken van verschillende talen, voornamelijk het Duits is voor de meeste Nederlanders geen probleem (zowel het verstaan als het spreken). Vooral de ervaring in het vak en actief zijn in de Euregio is belangrijk. Veel blootstelling aan de verschillende talen zorgt ervoor dat de meeste collega's geen enkel probleem hebben met zowel het Nederlands, Duits als het Frans. De vertaling is dan ook niet noodzakelijk maar voor de paar aanwezigen die niet zo ervaren zijn is het uiteraard erg fijn.

SPEAKING

Setting & Scene	De conferentie werd georganiseerd door de Belgische Provincie Limburg (Nederlandstalig) in Genk.
Participants	Aanwezig waren vertegenwoordigers en geïnteresseerden uit de vijf verschillende deelgebieden van de EMR: Provincie Luik (B – Franstalig), Provincie Limburg (B – Nederlandstalig), Provincie Limburg (NL – Nederlandstalig), De Duitstalige gemeenschap (B - Duitstalig), en Bundesland Nord-Rhein Westfalen (D – Duitstalig), waarvan Region Aachen vertegenwoordigd is.
Ends	Het doel van deze conferentie was het bespreken van grensarbeid en werkgelegenheid in de Euregio Maas-Rijn en de bevordering hiervan. Op het moment is het namelijk zo dat grensoverschrijdend werken aan veel regels is gebonden en hierdoor bemoeilijkt wordt. De Euregio Maas-Rijn wil het woon- en werkverkeer binnen de Euregio vergemakkelijken.
Act sequence	De ceremoniemeester introduceert de verschillende sprekers (afkomstig uit verschillende deelgebieden). Deze sprekers presenteren vervolgens in eigen taal. Aan het einde van de presentatie is er kort ruimte voor vragen, de beurt wordt gegeven door de spreker of de ceremoniemeester. Aan het einde van de conferentie is er een kort live-debat met een presentator (B – Nederlandstalig) en twee gastsprekers van Generaal Directoraat Employment, Social affairs & Inclusion (NL - Nederlandstalig) en een EU parlement lid (B - Nederlandstalig) tijdens dit debat is er ruimte voor vragen vanuit het publiek en discussie.
Key	Het betrof een formele situatie. Voorafgaande aan de presentaties was er ruimte voor informele communicatie tijdens koffie. Dit gold ook tijdens de lunch en achteraf, na de officiële presentaties wanneer er een borrel werd geserveerd (groeten van bekenden, en kennismaking met onbekenden plus netwerken).
Instrumentalities	De Belgische, Nederlandstalige ceremoniemeester opende de conferentie in vier talen: Engels, Nederlands, Duits en Frans. Vervolgens schakelde hij over op

Nederlands. Hij presenteerde (voorstellen, introduceren en bedanken) de hele conferentie in het Nederlands. Er waren tolken aanwezig voor degenen die daar behoefte aan hadden. Deze live-vertaling was te volgen via koptelefoons. Via een keuzemenu kon er worden gekozen voor de gewenste taal. De verschillende sprekers presenteerden in het Nederlands of Duits. De slides waarvan zij gebruik maakten (PowerPoint) waren in het Nederlands, Duits of Engels. De slides met praktische informatie of introductie van de sprekers (wanneer de ceremoniemeester aan het woord was) waren in het Engels. De meeste personen maakten geen gebruik van de vertaling, en beschikten over voldoende receptieve vaardigheden. Van de personen in de zaal die wel gebruik maakten van de vertaling was het grootste deel Franstalig (en voor de rest vrijwel allemaal Duitstalig). Gedurende de koffie, lunch en borrel werd er door de Nederlandstaligen personen veel overgeschakeld naar het Duits wanneer men in gesprek was met Duitstaligen. Tijdens het debat aan het einde van de conferentie lijken de gastsprekers niet op de hoogte te zijn van de regels, zij zijn namelijk de enigen die hun taalkeuze aanpassen aan hun gesprekspartner: wanneer er vragen komen uit de zaal passen zij hun taalkeuze aan, aan de taal van deze persoon (waarin hij de vraag heeft gesteld). Zowel de presentator en de twee gastspreker spreken en verstaan Nederlands, Duits en Frans. Voor de rest van het publiek treedt er in deze gevallen luistertaal op (bij het volgen van het debat). Zodra de situatie te complex wordt, geeft een van de gastsprekers expliciet aan in het Nederlands te antwoorden (en niet aan te passen aan de taal van de vragensteller).

Norms for interaction & interpretation

Er is officieel afgesproken binnen de organisatie van de Euregio Maas-Rijn dat iedereen zijn eigen taal spreekt op dergelijke bijeenkomsten en conferenties met de verschillende deelgebieden. Voor degenen die niet over genoeg receptieve vaardigheden beschikken kan er gebruik gemaakt worden van een vertaling door middel van tolken.

Genre

Gouvernementele domein

6 | ONDERTEKENING CULTUURCONVENANT GOUVERNEMENT MAASTRICHT

Op 16 mei 2013 ben ik aanwezig geweest bij de ondertekening van een cultuurconvenant tussen het Duitse Bundesland Nord Rhein Westfalen en de Provincie Limburg waarin de culturele samenwerking wordt vastgelegd, dit in het kader van de culturele hoofdstad Maastricht-Aachen 2018. De bijeenkomst vond plaats in het Gouvernement in Maastricht en duurde ongeveer een uur.

INTERACTIE - VERGADERING [6]

Gedurende de opening van de bijeenkomst werd voorgesteld om in het Duits te spreken (door Nederlandse vertegenwoordiger). De bijeenkomst start en verloopt in het begin volledig in het Duits. Op een gegeven moment vindt er gedurende de bijeenkomst een een-op-een dialoog plaats tussen twee Nederlanders. Dit gebeurt in het Nederlands. Zodra de andere aanwezigen ook betrokken worden bij het gesprek wordt er overgeschakeld naar het Duits zodat iedereen het gesprek kan volgen. Zo zijn twee Nederlanders aan het woord (in een dialoog) in het Duits. Later wordt er tevens ter verduidelijking een opmerking gemaakt door een Nederlander, expliciet gericht aan één andere Nederlander, in het Duits zodat de rest het ook verstaat; er wordt uitgelegd dat men over een bepaald incident spreekt met een bus.

INTERACTIE - SMALL TALK [5]

Na de bijeenkomst lopen de Duitse collega's samen met een Nederlandse vertegenwoordiger naar de hal van het gouvernement. Een van de twee Duitse vertegenwoordigers neemt afscheid en vertrekt. De andere Duitse vertegenwoordiger spreekt met de Nederlandse vertegenwoordiger over elkaars werk en hoe het op persoonlijk vlak gaat. De twee vertegenwoordigers kennen elkaar al langer en bespreken nieuwe ontwikkelingen zowel werk gerelateerd als op persoonlijk vlak. Beide spreken gedurende de gehele conversatie Duits.

INTERVIEW [7]

Locatie: Maastricht – gouvernement.
Respondent: Vertegenwoordiger Provincie Limburg, ongeveer 50 jaar oud.

De vertegenwoordiger vertelt dat deze bijeenkomst wat kleinschaliger is dan de ondertekening van het cultuurconvenant aan Duitse zijde die nog komen gaat. Deze bijeenkomst was wat kleinschaliger en er was een Nederlandse fotograaf aanwezig zodat er een artikel met foto geplaatst kan worden in de Nederlandse pers. Op de Duitse conferentie zal volgens de respondent hoogstwaarschijnlijk meer pers aanwezig zijn zoals Duitse journalisten voor kranten en een televisie-crew. Ook zal de bijeenkomst meer de vorm hebben van een persconferentie en worden er verschillende speeches gehouden.

Gedurende deze bijeenkomst werd alleen Duits gesproken maar dat is meestal het geval. Met deze Duitse collega's wordt al langer samengewerkt en het is ook grotendeels gewenning om Duits met elkaar te spreken zo geeft de respondent aan. De Duitse collega's hebben ook geen goede kennis van het Nederlands dus Nederlands spreken is geen optie. Het Nederlands verstaan lukt ook niet goed. Alleen Duits spreken is waarschijnlijk de beste optie, en tot nu toe gaat dat prima.

SPEAKING

Setting & Scene	Officiële ondertekening van een cultuurconvenant tussen Provincie Limburg en Nord Rhein Westfalen, in het kader van de culturele hoofdstad Maastricht-Aachen 2018. Dit vond plaats in het gouvernement in Maastricht.
Participants	In totaal waren er 7 aanwezigen. 2 medewerkers van Provincie Limburg werkzaam bij cultuur, de gedeputeerde van Provincie Limburg voor cultuur en sport, leefbaarheid en wijkenaanpak, 2 Duitse vertegenwoordigers van Nord Rhein Westfalen, 1 fotograaf (alleen in het begin aanwezig) en ikzelf als observant (niet participierend in het gesprek, wel gezeten aan dezelfde tafel). Een vertegenwoordiger van Duitse zijde kende een Limburgse medewerker van cultuur.
Ends	Het doel van deze bijeenkomst was de officiële ondertekening van het cultuurconvenant, in kleine kring. Een vertegenwoordiger van Nord Rhein Westfalen en de gedeputeerde van Provincie Limburg hebben ondertekend. De fotograaf was aanwezig voor persfoto's.
Act sequence	De gedeputeerde van de Provincie Limburg leidde het gesprek al gaf hij geen beurten in het gesprek, beurtwisseling gebeurde spontaan.
Key	Het betrof een formele situatie maar de sfeer was informeel: er werden grappen gemaakt en op een informele wijze met elkaar gesproken. Men sprak elkaar ook aan met de voornaam.
Instrumentalities	De communicatie verliep in het Duits, ook Nederlanders spraken onderling Duits met elkaar wanneer de Duitstaligen ook betrokken waren bij het gesprek. Kort onderling overleg tussen Nederlanders verliep in het dialect of Nederlands; de fotograaf, de gedeputeerde en een medewerker van de Provincie Limburg spraken dialect. De andere medewerker van cultuur sprak Nederlands.
Norms for interaction & interpretation	In het begin van het gesprek werd voorgesteld om de communicatie in het Duits te voeren. De norm voor de (officiële) communicatie leek dus Duits te zijn. Er zijn geen officiële regels over het taalgebruik en taalkeuze in transnationale communicatie (vanuit Provincie Limburg en Nord Rhein Westfalen).
Genre	Gouvernementele domein

5.2 COMMERCIEËLE DOMEIN

In deze paragraaf komt de data, verzameld tijdens observaties in het commerciële domein aan bod. Het betreft observaties van klant-verkoper interactie. Naast ten minste één beschrijving van klant-verkoper interactie per locatie, wordt door middel van het SPEAKING-model (Hymes, 1971) de observatie-situatie voor iedere locatie beschreven.

7 | SCHOENENWINKEL UBACH PALENBERG (DUI)

Op 27 juni 2013 heb ik geobserveerd in een schoenenwinkel in Ubach Palenberg (Duitsland). De observatie duurde ongeveer anderhalf uur.

INTERACTIE - KASSA [1]

Medewerker opent het gesprek met een groet in het Duits. Er zijn twee Nederlandse klanten, een moeder en dochter (ongeveer 45 en 15 jaar oud). Moeder doet het woord en groet terug in het Duits. De medewerker noemt het bedrag in het Duits. De moeder geeft het geld en bedankt in het Duits bij het krijgen van het wisselgeld. Medewerker, de moeder en de dochter groeten in het Duits bij het weggaan.

INTERACTIE - KASSA [2]

Medewerker open het gesprek met een groet in het Duits. Er zijn twee Nederlandse klanten, twee meisjes van ongeveer 15 jaar. De meisjes zeggen "hallo" terug. De medewerker noemt het bedrag in het Duits. Een van de meisjes zegt "pinnen". De medewerker zegt in het Duits dat het meisje kan beginnen met pinnen. De medewerker groet bij het weggaan in het Duits. De meisjes steken een hand op maar zeggen niets.

INTERACTIE - WINKEL [1]

Een Nederlands echtpaar (ongeveer 65 jaar oud) spreekt dialect met elkaar. De vrouw past schoenen en heeft een andere maat nodig. De man zoekt de medewerker en spreekt haar in het Duits aan en vraagt of ze kan helpen. De medewerker loopt mee naar de vrouw. De vrouw vraagt in het Duits de juiste maat aan de medewerker. Als de medewerker terugkomt volgt er small talk in het Duits. De man geeft een aanvulling op wat zijn vrouw zegt, tevens in het Duits. Alle drie personen lachen hierom.

INTERACTIE - WINKEL [2]

Twee Nederlandse meisjes (ongeveer 15 jaar oud) spreken onderling Nederlands. Ze spreken een winkelmedewerker aan in het Duits. Het Duits is niet vloeiend maar ze gebruiken veel handgebaren en samen met enkele vragen van de medewerker, in het Duits, wordt duidelijk wat de meisjes vragen. De medewerker haalt de schoenen waar de meisjes om vroegen en loopt vervolgens weer weg bij de meisjes.

INTERVIEW [8]

Locatie: Ubach Palenberg – Schoenenwinkel.

Respondenten: Nederlandse klanten schoenenwinkel; Nederlands echtpaar, ongeveer 65 jaar oud.

Het echtpaar vertelt dat Duits spreken als je het goed beheerst het meest logisch is. Ook is het vaak het gemakkelijkst als je in Duitsland bent. Ook geeft het echtpaar aan dat veel Nederlanders goed Duits spreken, zeker van hun leeftijd (65 jaar). Duitsers daarentegen spreken niet zo vaak Nederlands. Het zou volgens het echtpaar wel gemakkelijk zijn als Duitsers Nederlands zouden spreken in Nederland.

INTERVIEW [9]

Locatie: Ubach Palenberg – Schoenenwinkel.

Respondent: Duitse medewerker schoenenwinkel, ongeveer 30 jaar oud.

Een medewerker van de schoenenwinkel vertelt dat ze zelf geen Nederlands spreekt, maar het wel verstaat. Ze geeft aan dat er veel Nederlandse klanten in de winkel komen waarvan de meesten Duits spreken. Sommige spreken echter alleen een beetje Duits en gebruiken ook Nederlands. Jongeren spreken meestal minder Duits dan ouderen volgens de medewerker.

SPEAKING

Setting & Scene De schoenenwinkel in Ubach Palenberg ligt niet ver van de Nederlandse grens. De schoenen die er worden verkocht zijn voordelig geprijsd. Het winkelcentrum waar de schoenenwinkel deel van uitmaakt staat bekend om de vele Nederlandse bezoekers.

Participants	Ten tijde van de observatie waren er twee medewerkers aanwezig in de winkel en verschillende klanten, zowel Nederlands als Duits. Deze winkel heeft weinig tot geen vaste klanten.
Ends	Het doel van de communicatie tussen klant en verkoper betreft het afrekenen van schoenen of andere producten (tassen, sokken, schoen en voetverzorging). In andere gevallen vraagt een klant om hulp aan de medewerkers bij het vinden van de juiste schoen of maat.
Act sequence	Het kwam voor dat het personeel het gesprek opende door middel van een groet (met name bij de kassa) maar ook dat klanten het gesprek openden (met name wanneer klanten een vraag hadden en deze stelden aan het winkelpersoneel).
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken. Ook kwam er geregeld small talk voor.
Instrumentalities	Er werd dialect gesproken door Nederlandse klanten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen) of Nederlands door Nederlandse (jongere) klanten en Duits door het winkelpersoneel (luistertaal). Het personeel sprak in alle gevallen Duits.
Norms for interaction & interpretation	De norm lijkt het spreken van Duits te zijn (door het winkelpersoneel). Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie.
Genre	Commerciële domein

8 | DROGISTERIJ UBACH PALENBERG (DUI)

Op 27 juni en 4 juli 2013 heb ik geobserveerd in een drogisterij in Ubach Palenberg. De observatie duurde ongeveer twee uur: twee keer een uur.

INTERACTIE - KASSA [3]

Medewerker opent de conversatie in het Duits met een groet. De Nederlandse klant (ongeveer 50 jaar oud) antwoordt in het Duits met een wedergroet. De medewerker scant de artikelen en noemt het bedrag in het Duits. De Nederlandse klant overhandigt het geld zwijgend. De medewerker bedankt en groet in het Duits. De Nederlandse klant groet terug in het Duits bij vertrek.

INTERACTIE - WINKEL [3]

Medewerker vraagt in het Duits aan Nederlandse klant (ongeveer 60jaar) of ze het allemaal kan vinden. De Nederlandse klant antwoordt in het Duits dat het allemaal lukt en bedankt de medewerker.

INTERVIEW [10]

Locatie: Ubach Palenberg – Drogisterij.

Respondenten: Nederlandse klanten drogisterij; Moeder en dochter, ongeveer 45 en 15 jaar oud.

De moeder geeft aan dat ze gewoon Duits spreekt in Duitse winkels. Haar motivatie hiervoor is dat je aan de kassa toch niet veel hoeft te zeggen. Voor hele verhalen in het Duits zal ze er weer even 'in moeten komen' maar ook in die situatie zou ze voor het spreken van Duits kiezen. De dochter geeft aan dat ze meestal haar moeder het woord laat doen wanneer ze in Duitsland gaan winkelen. Ze is niet zo goed in Duits, ook op school niet. Maar aan de kassa zou het misschien nog wel lukken. Ze zou dan wel voornamelijk haar mond houden en alleen het noodzakelijke zeggen zoals hallo, tot ziens, en bedankt.

De moeder vertelt nog nooit Nederlands gebruikt te hebben in een Duitse winkel. Ze gaat altijd automatisch over in het Duits. De dochter daarentegen vult aan dat zij wel eens wat in het Nederlands heeft gezegd. Ze was voorheen met vriendinnen in dezelfde winkel en ze konden een bepaald product niet vinden. Ze wisten echter niet hoe ze het in het Duits moesten vragen aan de medewerker. Ze heeft toen maar Nederlandse woorden gebruikt. De medewerker (welke Duits sprak) begreep haar meteen.

INTERVIEW [11]

Locatie: Ubach Palenberg – Drogisterij.
Respondenten: Duitse medewerker drogisterij, ongeveer 30 jaar oud.

De medewerker vertelt dat er regelmatig Nederlandse klanten de drogisterij bezoeken. Velen daarvan spreken Duits in de winkel. Sommigen hebben moeite met het Duits en spreken dan (deels) Nederlands. De medewerker geeft aan dat ze zelf wel een beetje Nederlands verstaat en ook enkele woorden kan spreken. Met behulp van een beetje gebarentaal en wat extra vragen is vaak snel duidelijk is wat de klanten vragen. Daarbij geeft de medewerker ook aan dat ze graag goed Nederlands zou willen spreken, maar er tot nu toe nog niet aan toegekomen is om het te leren. Het dialect van over de grens kan ze niet spreken, wel grotendeels verstaan. De meeste Nederlanders gebruiken echter geen dialect, wanneer ze er in het Duits niet uitkomen, maar Nederlands.

SPEAKING

Setting & Scene	De drogisterij is onderdeel van een drogisterijketen. Deze winkel is in Ubach Palenberg, Duitsland niet ver van de Nederlandse grens. De drogist wordt bezocht door veel Nederlandse klanten (voornamelijk gemeente Landgraaf) vanwege voordelige prijzen.
Participants	Ten tijde van de observatie waren er vier medewerkers aanwezig in de winkel en verschillende klanten, zowel Nederlanders als Duitsers.
Ends	Het doel van de communicatie tussen klant en verkoper betreft met name het afrekenen van producten aan de kassa. Ook wordt er af en toe een vraag gesteld aan een medewerker van de winkel.
Act sequence	Het kwam voor dat het personeel het gesprek opende door middel van een groet (met name bij de kassa), maar ook dat klanten het gesprek openden (met name wanneer klanten een vraag hadden en deze stelden aan het winkelpersoneel).
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.
Instrumentalities	Er werd dialect gesproken door Nederlandse klanten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen) of Nederlands door Nederlandse (jongere) klanten en Duits door het winkelpersoneel (luistertaal). Het personeel sprak in alle gevallen Duits.
Norms for interaction & interpretation	De norm lijkt het spreken van Duits te zijn (door het winkelpersoneel). Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie.
Genre	Commerciële domein

9 | DROGISTERIJ HERZOGENRATH (DUI)

Op 20 juni 2013 heb ik geobserveerd in een drogisterij in Herzogenrath, Duitsland. De observatie duurde ongeveer een uur.

INTERACTIE - KASSA [4]

De medewerker opent het gesprek aan de kassa met een groet in het Duits. De Nederlandse klant (ongeveer 40 jaar oud) uit een wedergroet in het Duits. De medewerker scant de artikelen en noemt het bedrag. De Nederlandse klant herhaalt het bedrag in het Duits. De medewerker bevestigt dat dit bedrag klopt. De Nederlandse klant betaalt, bedankt en groet vervolgens in het Duits en vertrekt.

SPEAKING

Setting & Scene	De drogisterij onderdeel van een drogisterijketen. Deze drogist is in Herzogenrath, Duitsland niet ver van de Nederlandse grens. De drogist wordt bezocht door veel Nederlandse klanten (voornamelijk gemeente Heerlen) vanwege voordelige prijzen.
-----------------	---

Participants	Ten tijde van de observatie waren er drie medewerkers aanwezig in de winkel plus verschillende klanten, zowel Nederlanders als Duitsers.
Ends	Het doel van de communicatie tussen klant en verkoper betreft met name het afrekenen van producten aan de kassa. Ook wordt er af en toe een vraag gesteld aan een medewerker van de winkel, betreffende de producten.
Act sequence	Het kwam voor dat het personeel het gesprek opende door middel van een groet (met name bij de kassa), maar ook dat klanten het gesprek openden (met name wanneer klanten een vraag hadden en deze stelden aan het winkelpersoneel).
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.
Instrumentalities	Er werd dialect of Nederlands gesproken door Nederlandse klanten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen) of Nederlands door Nederlandse (jongere) klanten en Duits door het winkelpersoneel (luistertaal). Het personeel sprak in alle gevallen Duits.
Norms for interaction & interpretation	De norm lijkt het spreken van Duits te zijn (door het winkelpersoneel). Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd, en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie.
Genre	Commerciële domein

10 | SUPERMARKT HERZOGENRATH (DUI)

Op 20 juni 2013 heb ik geobserveerd in een supermarkt in Herzogenrath, Duitsland. De observatie duurde ongeveer anderhalf uur.

INTERACTIE - KASSA [5]

Een Nederlandse klant (ongeveer 30 jaar oud) groet in het Duits de Duitse medewerker. De medewerker groet terug in het Duits. De artikelen worden gescand waarna de medewerker het bedrag noemt in het Duits. De Nederlandse klant geeft in het Duits aan te willen pinnen. Na de betaling bedankt de medewerker van de winkel de klant waarop de klant bedankt en groet in het Duits en vertrekt.

INTERACTIE - KASSA [6]

De Duitse medewerker groet in het Duits twee Nederlandse klanten (ongeveer 20 jaar oud). De klanten groeten terug in het Duits. De artikelen worden gescand en de medewerker noemt het bedrag in het Duits. De klanten betalen en de medewerker van de winkel bedankt in het Duits. De klanten groeten in het Duits en vertrekken.

INTERACTIE - WINKEL [4]

Een Nederlandse klant, ongeveer 50 jaar, spreekt een Duitse medewerker aan in het dialect. De klant vraagt waar een bepaald product is te vinden in de winkel. De Duitse medewerker legt in het Duits uit waar het product is te vinden. De klant bedankt in het dialect.

INTERVIEW [12]

Locatie: Herzogenrath – supermarkt.

Respondenten: Nederlandse klanten supermarkt; een meisje en een jongen, beide ongeveer 20 jaar oud.

De respondenten geven aan vaker hier in Duitsland boodschappen te komen doen. Ze spreken eigenlijk altijd Duits aan de kassa ook al zijn ze niet zo goed in Duits. Maar aan de kassa lukt het wel. Ze vertellen een paar keer eerder Nederlands te hebben gebruikt in de Duitse winkel wanneer iemand ze iets vroeg in het Duits en ze niet wisten hoe ze dit in het Duits konden zeggen. In deze gevallen was vaak snel duidelijk wat ze bedoelden, ze hebben geen Engels gebruikt.

SPEAKING

Setting & Scene	De supermarkt is onderdeel van een Duitse supermarktketen, deze vestiging ligt in Herzogenrath, Duitsland. Deze supermarkt wordt veel bezocht door Nederlandse klanten vanwege de grootte van de winkel, de diversiteit van de producten en de voordelige prijzen ten opzichte van Nederlandse supermarkten.
Participants	Ten tijde van de observatie was het druk in de supermarkt. Zowel Nederlandse klanten als Duitse klanten waren aanwezig.
Ends	Het doel van de communicatie betrof het afrekenen van producten, of bestellen van producten (bij de bakker en slager) of het stellen van vragen, en het verkrijgen van informatie bij de klantenservice.
Act sequence	Over het algemeen opende de werknemer het gesprek met een groet, maar het kwam ook voor dat de klant het gesprek opende.
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.
Instrumentalities	Er werd dialect gesproken door Nederlandse klanten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen) of Nederlands door Nederlandse (jongere) klanten en Duits door het winkelpersoneel (luistertaal). Het personeel sprak in alle gevallen Duits. Ook sprak er een enkele klant dialect tegen het winkelpersoneel (personeel antwoordde in het Duits).
Norms for interaction & interpretation	De norm lijkt het spreken van Duits te zijn (door het winkelpersoneel). Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd, en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie.
Genre	Commerciële domein

11 | BAKKERIJ HERZOGENRATH (DUI)

Op 20 juni 2013 heb ik geobserveerd in een bakkerij in Herzogenrath, Duitsland. De observatie duurde ongeveer twee uur.

INTERACTIE - WINKEL [5]

Twee Nederlandse klanten (ongeveer 18 jaar) nemen plaats aan een tafeltje in de bakkerij. De medewerker groet de klanten in het Duits en vraagt wat ze willen bestellen. De twee klanten bestellen in het Duits iets te drinken. De medewerker vraagt of ze ook iets willen eten. De twee klanten zeggen in het Duits dat ze dit willen. De medewerker wijst naar de vitrine vooraan in de winkel en vertelt in het Duits dat ze daar iets kunnen uitzoeken. De klanten bedanken in het Duits en lopen naar de vitrine. Hier staat een andere Duitse medewerker die de klanten begroet in het Duits en vraagt of ze kan helpen. De klanten overleggen in het Nederlands met elkaar wat ze willen en wijzen vervolgens in de vitrine aan wat ze graag willen hebben. De Duitse medewerker vraagt in het Duits (langzaam gesproken) of ze het warm zal maken. De klanten knikken. De Duitse medewerker vertelt in wederom langzaam gesproken Duits dat ze het zal warm maken en naar het tafeltje zal brengen. Ze vraagt of de klanten haar begrepen hebben door "ok?" te zeggen. De klanten zeggen "ok" en lopen terug naar hun tafeltje.

INTERACTIE - WINKEL [6]

Drie Nederlandse klanten; grootouders (ongeveer 60 jaar oud) met een kleinkind (ongeveer 3 jaar oud) komen de bakkerij binnen en nemen plaats aan een tafeltje. De grootouders spreken dialect met elkaar en ook het kleinkind spreekt dialect. De Duitse medewerker benaderd de Nederlandse klanten en vraagt in het Duits of ze een bestelling kan opnemen. De grootouders spreken goed Duits en bestellen iets te drinken, tevens bestellen ze een broodje. De Duitse medewerker bedankt en vertrekt. Wanneer de Duitse medewerker terugkomt met de bestelling benoemt ze het eten en drinken wat ze neerzet in het Duits. Ze spreekt ook Duits tegen het kleinkind en zegt smakelijk eten. Het kleinkind antwoordt niet, de grootouders bedanken in het Duits.

INTERVIEW [13]

Locatie: Herzogenrath – bakkerij.
Respondent: Duitse medewerker bakkerij, ongeveer 45 jaar oud.

De Duitse medewerker geeft aan veel Nederlandse klanten te ontvangen in de bakkerij. Ze spreekt zelf geen Nederlands maar vaak lukt het ook door Duits te blijven spreken en niet te moeilijke woorden of zinnen te gebruiken. Het Nederlands verstaat ze redelijk. Soms is aanwijzen of gebarentaal nodig. De medewerker vertelt ook dat Engels weinig wordt gebruikt in de bakkerij. Alleen klanten van verder weg (buiten de Euregio) spreken soms Engels. De Nederlanders die hier komen spreken meestal Duits en als dat niet lukt een aanvulling in het Nederlands of dialect.

SPEAKING

Setting & Scene	De bakkerij verkocht brood en banket. Een gedeelte van de bakkerij was ingericht als café waar men kon lunchen of koffie kon drinken met gebak.
Participants	Ten tijden van de observatie was er een vijftal personeelsleden aanwezig en zowel Duitse als Nederlandse klanten waarvan sommigen in het café plaatsnamen en anderen alleen producten kochten bij de balie en deze meenamen naar huis.
Ends	Het doel van de communicatie betrof het plaatsen en opnemen van een bestelling (zowel aan de balie als in het café), vragenstellen, het beantwoorden van vragen en het afrekenen van producten.
Act sequence	Over het algemeen openden de personeelsleden het gesprek door een klant de beurt te geven en te vragen wat hij of zij kon doen om de klant te helpen, of te vragen wat iemand in het café graag wilde bestellen. Soms opende een klant het gesprek door het stellen van een vraag.
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.
Instrumentalities	Er werd dialect of Nederlands gesproken door Nederlandse klanten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen). Het personeel sprak in alle gevallen Duits.
Norms for interaction & interpretation	De norm voor taalkeuze lijkt Duits te zijn (door het winkelpersoneel). Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie.
Genre	Commerciële domein

12 | ZWEMBAD MERKSTEIN HERZOGENRATH (DUI)

Op 6 juni en 9 juli 2013 heb ik geobserveerd bij het Freibad in Merksteine, Herzogenrath, Duitsland. De observatie duurde in totaal ongeveer vier uur: twee keer twee uur.

INTERACTIE - KASSA [7]

Twee Nederlandse meisjes van ongeveer 15 jaar zijn aan de beurt bij de kassa. De medewerker van het zwembad groet in het Duits. De meisjes zeggen in het Duits “zweimal Student”. De medewerker zegt in het Duits “vier Euro”. De meisjes overhandigen het geld en krijgen twee kaartjes van de medewerker terug. De meisjes bedanken in het Duits en lopen door.

INTERACTIE - KASSA [8]

Drie Nederlandse jongens van ongeveer 16 jaar zijn aan de beurt bij de eetkraam van het zwembad. De medewerker van de eetkraam groet en vraagt wat de jongens graag hadden gehad in het Duits. De jongens zeggen een voor een wat ze willen in het Duits. De laatste jongen weet het niet goed hoe hij moet bestellen in het Duits en bestelt in het Nederlands. De medewerker van de eetkraam herhaalt zijn bestelling in het Duits en de jongen knikt ter bevestiging. De vrouw noemt het bedrag in het Duits en de jongens overhandigen het geld. Ze

krijgen een bonnetje van de medewerker met daarop een nummer. Ze noemt het nummer en vertelt de jongens te wachten totdat het nummer wordt geroepen, in het Duits. Vervolgens spreekt ze de volgende klant aan.

INTERACTIE - KASSA [9]

Een Nederlandse vrouw van ongeveer 30 jaar oud is aan de beurt bij de eetkraam en wordt begroet door de medewerker in het Duits. Ze groet terug in het Duits en zegt gelijk haar bestelling in het Duits. De medewerker herhaalt de bestelling en noemt het bedrag dat de vrouw moet betalen. De vrouw overhandigt het geld en krijgt in ruil daarvoor een bonnetje met een nummer erop. De medewerker zegt in het Duits tegen de vrouw dat ze nog even moet wachten en richt zich op de volgende klant.

INTERACTIE - OMROEP [1]

Een bericht wordt omgeroepen op het terrein van het zwembad en de ligweide in het Nederlands. Er staat een Nederlandse auto fout geparkeerd en de bestuurder van de auto wordt verzocht zich te melden bij de kassa. Het kenteknummer wordt nog tweemaal herhaald in het Nederlands.

INTERVIEW [14]

Locatie: Herzogenrath – Freibad Merkstei.

Respondenten: Nederlandse bezoekers zwembad; twee meisjes, beide ongeveer 15 jaar oud.

De respondenten vertellen dat ze in de zomer vaker hier komen zwemmen, net als veel bekenden uit het Nederlandse Landgraaf en omstreken. Ze vertellen dat het er heel goedkoop is, dat er een groot zwembad is en veel plaats om te liggen op het gras. Omdat er vaak veel bekenden zijn is het altijd heel gezellig volgens de meisjes. Aan de kassa en bij het bestellen van eten proberen ze wel Duits te praten zo zegt een van de twee, maar als het niet helemaal lukt in het Duits verstaan ze ook wel Nederlands. Laatst wist ze het namelijk even niet meer bij de kassa, toen heeft ze wat ze wilde zeggen maar in het Nederlands verteld. Dat werd zonder problemen begrepen. Het verstaan van Duits vinden de meisjes minder moeilijk. Zo spreekt de badmeester bij het zwembad altijd Duits maar ze hebben nog nooit problemen gehad om hem te verstaan.

SPEAKING

Setting & Scene	Het Freibad in Merkstei betreft een groot buitenzwembad met een grote ligweide. Ook is er een drankkraam en een snackbar. De entree is 2,30 euro voor een gehele dag wat ervoor zorgt dat het zwembad mede dankzij de afmetingen, erg geliefd is bij Nederlandse scholieren uit de grensgemeenten van Parkstad (Landgraaf en Heerlen).
Participants	Ten tijde van de observaties waren het warme dagen en waren er veel aanwezigen bij het zwembad. Op 6 juni waren de Nederlandse eindexamenkandidaten al vrij en in grote getalen aanwezig. Op 6 juli waren ook andere Nederlandse scholieren van zowel basisschool als middelbare school vrij en aanwezig in het zwembad. Ook Duitse gasten waren aanwezig.
Ends	Het doel van de communicatie betrof het kopen van een entreekaartje aan de kassa, het bestellen van drinken en/of eten en communicatie met de badmeester.
Act sequence	Zowel klanten als het personeel openden het gesprek bij de kassa met een groet. Bij de drankkraam en snackbar opende over het algemeen het personeel het gesprek door te vragen hoe ze de klant van dienst konden zijn. De badmeester sprak af en toe personen aan in het zwembad, in deze gevallen opende hij het gesprek, in het Duits.
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.
Instrumentalities	Er werd dialect of Nederlands gesproken door de Nederlandse gasten onderling. De kassamedewerkster, en het personeel bij de drankkraam en de snackbar spraken Duits. Ook de badmeester sprak Duits. In de communicatie tussen het personeel en de Nederlandse gasten werd er zowel Duits gesproken door beide partijen als luistertaal Nederlands-Duits toegepast. Dit laatste kwam voor bij de jongere

generatie (de Nederlandse scholieren) die aanwezig waren. Een omroepbericht betreffende een Nederlandse auto die fout geparkeerd stond werd in het Nederlands gedaan (in dit geval dus actieve aanpassing in de taalkeuze naar Nederlands).

Norms for interaction & interpretation De norm voor taalkeuze lijkt Duits te zijn. Dit proberen de meeste Nederlandse gasten ook (ook de jongere generatie). Wanneer dit niet lukt gaat men wel over in Nederlands. Het personeel spreekt altijd Duits, behalve in het omroepbericht (specifiek gericht aan Nederlanders).

Genre Commerciële domein

13 | ITALIAANS RESTAURANT SCHERPENSEEL (DUI)

Op 27 juni 2013 heb ik geobserveerd in een Italiaans restaurant gelegen in Scherpenseel (Duitsland), in het verlengde van de Nederlandse grensstraat. De observatie duurde ongeveer tweeënehalf uur.

INTERACTIE - WINKEL [7]

Twee Nederlandse klanten, beide ongeveer 40 jaar oud komen het restaurant binnen en worden begroet door de ober in het Duits. Er wordt een tafeltje aangewezen en de klanten nemen plaats. De ober komt naar de tafel, deelt de menu's uit en vraagt in het Duits of ze wat willen drinken. De Nederlanders geven de bestelling in het Duits door. Wanneer de ober terugkomt met het drinken neemt hij de bestelling voor het eten op, de klanten geven deze bestelling tevens in het Duits door. Een van de twee klanten aarzelt even en zoekt het gerecht dat ze wilt bestellen op in het menu. De ober noemt de Nederlandse naam van het gerecht en de klant bevestigt in het Duits dat dit het gerecht is wat ze bedoelt. De ober neemt de menu's in en vertrekt. Wanneer het eten wordt gebracht zegt hij "smakelijk eten" in het Nederlands. De klanten bedanken in het Duits.

INTERVIEW [15]

Locatie: Scherpenseel – Italiaans restaurant.
Respondent: Duitse ober restaurant; ongeveer 35 jaar oud.

De ober geeft aan dat er veel Nederlandse klanten het restaurant bezoeken. Ze krijgen zelfs meer Nederlandse klanten dan Duitse klanten. Volgens de ober heeft het te maken met de prijs-kwaliteit verhouding. We serveren goed eten voor een goede prijs en de locatie is ook goed; we liggen net een paar honderd meter over de grens. De ober spreekt zelf een paar woorden Nederlands. Het is geen goed Nederlands maar hij probeert het. Dat wordt meestal wel op prijs gesteld zo zegt de ober. Het verstaan van het Nederlands gaat ook goed, het meeste kan hij wel volgen. De communicatie met Nederlandse klanten die geen Duits spreken is daarom toch vaak goed te doen. De meeste Nederlandse klanten spreken echter wel goed Duits en het verstaan van Duits is voor vrijwel alle Nederlandse klanten geen probleem.

SPEAKING

Setting & Scene	Het Italiaans restaurant is een paar honderd meter over de Duitse grens gelegen. Het restaurant is bekend bij Nederlanders uit de grensgemeente Landgraaf, en het restaurant heeft op een avond vaak meer Nederlandse dan Duitse bezoekers.
Participants	Ten tijde van de observatie was er een vijftal medewerkers aanwezig waarvan drie medewerkers in de bediening werkten. Er waren een aantal Duitse gezinnen maar de meerderheid van de gasten was Nederlands.
Ends	Het doel van de communicatie tussen medewerker en klant betreft het opnemen/doorgeven van de bestelling op meerdere momenten gedurende de avond en uiteindelijk het afrekenen.
Act sequence	Het personeel opende op vrijwel alle momenten het gesprek door te groeten en te vragen naar hoe het gaat met de klanten, of alles naar wens is, en of ze iets willen eten of drinken.
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken.

Instrumentalities	Er werd dialect of Nederlands gesproken door Nederlandse gasten onderling. In de communicatie met het winkelpersoneel werd er Duits gesproken (door beide partijen) of Nederlands door Nederlandse gasten en Duits door het winkelpersoneel (luistertaal). Ook sprak een medewerker in de bediening een aantal woorden Nederlands waardoor het gesprek ook van zijn kant werd aangevuld met Nederlandse woorden (code-switching).
Norms for interaction & interpretation	De norm voor taalkeuze lijkt Duits te zijn. Het spreken van Duits door de Nederlandse klanten komt het meest voor al is het gebruik van Nederlands (luistertaal) ook geaccepteerd en is het winkelpersoneel bekend met deze vorm van communicatie. Ook is het restaurant goed ingespeeld op Nederlandse klanten en spreekt een medewerker een aantal woorden Nederlands.
Genre	Commerciële domein

14 | IKEA HEERLEN (NL)

Op 13 mei 2013 heb ik geobserveerd in IKEA, vestiging Heerlen. De observatie en interviews namen ongeveer drieënhalf uur in beslag. De winkel is duidelijk gericht op publiek uit de Euregio. Zo zijn de informatieborden in de winkel en het restaurant allemaal tweetalig: Duits en Nederlands.

INTERACTIE – WINKEL [8]

Twee Duitse klanten benaderen een medewerker van de winkel en vragen in het Duits of ze hulp kunnen krijgen met het uitzoeken van een bankstel. De medewerker antwoordt in het Duits dat dit geen probleem is en vraagt wat ze voor de klanten kan doen. De klanten vertellen in het Duits dat ze graag een bepaald bankstel met een andere hoes willen. De medewerker loopt naar de computer en zoekt het juiste bankstel en de juiste hoes op. Ze maakt een uitdraai en geeft het papier aan de klanten. Ze vertelt in het Duits dat de klanten met deze bon kunnen afrekenen en vervolgens in een magazijn op een locatie dichtbij het bankstel kunnen ophalen. De klanten bedanken in het Duits. De medewerker knikt en de klanten lopen weg.

INTERACTIE – KASSA [10]

De medewerker groet de klant in het Nederlands. De klant groet in het Duits terug. De medewerker zegt in het Duits dat alle artikelen op de band kunnen bij de kassa behalve de grote meubelstukken. Ze scant de artikelen en komt vervolgens achter de kassa vandaan om de meubels te scannen. Ze zegt in het Duits dat ze het label niet kan vinden. De Duitse klanten kijken met haar mee en wijzen het label aan. De medewerker bedankt in het Duits. Ze gaat weer achter de kassa zitten en noemt het totaalbedrag in het Duits. De Duitse klanten betalen en bedanken de medewerker. De medewerker bedankt de klanten en groet in het Duits. De Duitse klanten groeten terug in het Duits en vertrekken.

INTERACTIE – OMROEP [2]

In het Duits wordt omgeroepen dat twee Duitse kinderen graag worden opgehaald uit Smaland (het speelparadijs). Het bericht wordt nog een keer herhaald (beide keren in het Duits).

INTERACTIE – OMROEP [3]

In het Nederlands wordt omgeroepen dat de Ikea over 20 minuten gaat sluiten. Dit bericht wordt vervolgens ook in het Duits omgeroepen. Daarna wordt het Nederlandse bericht en het Duitse bericht beide nog een keer herhaald.

INTERVIEW [16]

Locatie: Heerlen – Ikea.

Respondent: Nederlandse medewerker Smaland (speelparadijs), ongeveer 25 jaar oud.

De medewerker vertelt dat er veel klanten uit de hele Euregio naar de winkel komen. Met name in weekenden, vakanties of op feestdagen zijn er veel Belgische en Duitse klanten. Ze geeft aan dat het voor de medewerkers die werken in het speelparadijs erg handig en gemakkelijk is als ze ook Duits kunnen spreken, i.v.m. met het contact met de kinderen (en ouders). Soms zijn er Duitse bezoekers die ook Nederlands spreken, maar deze zijn sterk in de minderheid, vrijwel allemaal spreken ze Duits. Daarnaast vertelt de medewerker dat de Ikea in Heerlen ook is ingericht op het grote aantal internationale klanten. Alle informatieborden zijn tweetalig en ook de

omroepberichten van bijvoorbeeld de kinderen die opgehaald willen worden, worden omgeroepen in de taal van de klant. Hier ontvangen ze positieve feedback op van Duitse klanten.

INTERVIEW [17]

Locatie: Heerlen – Ikea.
Respondent: Duitse klant Ikea, ongeveer 40 jaar oud.

Een Duitse klant geeft aan dat ze vaker naar deze Ikea komt. Het is geografisch gezien het dichtste bij want ze woont niet ver over de grens en het is een grote winkel waar ze alles hebben. Ook de omliggende winkels op de woonboulevard zijn handig om in de buurt te hebben mocht je op zoek zijn naar nieuwe interieurspullen. Daarbij geeft de Duitse klant aan dat ze het fijn vindt dat de informatieborden en omroepberichten ook in het Duits zijn vertaald. Dat is wel een stuk gemakkelijker. Ook de medewerkers spreken Duits, dat vindt ze erg fijn want haar Nederlands is niet zo goed zegt ze. Tot slot vertelt de klant dat er ook op de Duitse radio reclame wordt gemaakt voor deze Ikea in Heerlen. Ze vindt dat de winkel zich sterk richt op Duitse klanten, en in haar Duitse omgeving is de winkel dan ook goed bekend.

SPEAKING

Setting & Scene	De Ikea, vestiging Heerlen is de grootste van de Benelux sinds een recente verbouwing en uitbreiding in 2009. Al vanaf de opening van Ikea in Heerlen in 1994 komen er veel Belgische en Duitse klanten, dit in verband met de strategische ligging vlak bij de grens. Dit zal, nu de winkel de grootste Ikea van de Benelux is, naar verwachting alleen maar toenemen. Geschat wordt dat 40% van de bezoekers uit België of Duitsland komt.
Participants	Ten tijde van de observatie waren er veel Duitse klanten aanwezig. Dit bleek onder andere uit de vele Duitse nummerplaten van auto's op de parkeerplaats en het Duits dat gesproken werd in de winkel (tussen de klanten onderling). Daarnaast waren er ook Belgen en Nederlanders aanwezig. Van bekende klanten of 'vaste klanten' was geen sprake, dit waarschijnlijk vanwege de omvang van de winkel en het feit dat klanten Ikea niet wekelijks bezoeken.
Ends	Het doel van de communicatie in Ikea heeft verschillende doelen. Zo wordt er bij de kassa gesproken met de kassamedewerker om de spullen af te rekenen. Daarnaast is er personeel aanwezig op de verschillende afdelingen om hulp en uitleg te bieden indien nodig. Ook is het mogelijk om met behulp van personeel de inrichting van een keuken of badkamer te bespreken en te plannen.
Act sequence	Het kwam voor dat het personeel het gesprek opende door middel van een groet (met name bij de kassa), maar ook dat klanten het gesprek openden (met name wanneer klanten een vraag hadden en deze stelden aan het winkelpersoneel).
Key	Het betrof een informele situatie waarbij op een vriendelijke doch beleefde wijze met elkaar werd gesproken. Ook kwam er geregeld small talk voor.
Instrumentalities	Er werden drie talen gesproken: dialect, Nederlands en Duits. De standaardgroet betrof meestal het Nederlands wanneer de winkelmedewerker aan de kassa het gesprek opende. Vervolgens werd de taalkeuze aangepast aan de taal van de klant. De gemiddelde leeftijd van de kassamedewerkers is dertig plus. Het winkelpersoneel dat begeleid op de verschillende afdelingen is ook gemiddeld dertig jaar en ouder. In de kinderopvang van de Ikea is de gemiddelde leeftijd van het personeel iets lager dan dertig jaar.
Norms for interaction & interpretation	Doorgaans wordt gebruik gemaakt van de taal van de klant. De medewerkers schakelen dan ook in hun taalgebruik naar de taal van de klant, en dit lijkt de norm te zijn in de interactie in deze winkel tussen klant en verkoper.
Genre	Commerciële domein

15 | CADEAUWINKEL WAUBACH (NL)

Op 21 juni 2013 heb ik geobserveerd in een cadeauwinkel in Waubach (gemeente Landgraaf), een Limburgs dorp dat grenst aan Duitsland. In de winkel komen geregeld Duitse klanten. De observatie duurde ongeveer 2 uur.

INTERACTIE - KASSA [11]

Een Duitse klant loopt naar de kassa en wacht daar tot een medewerker van de winkel naar de kassa komt. De Nederlandse medewerker van de winkel komt aanlopen en groet in het dialect. De klant groet in het Duits terug. De medewerker voert de artikelen die op de toonbank liggen in op de kassa en zegt in het Duits van een bepaald artikel dat ze het zo leuk vindt. De Duitse klant antwoordt in het Duits dat het inderdaad heel leuk is. De medewerker vraagt in het Duits of er cadeautjes bij zitten. De klant zegt van niet. De medewerker noemt het totaalbedrag en stopt de artikelen in een draagtas. De klant overhandigt geld. De medewerker bedankt in het Duits en geeft het wisselgeld terug. De Duitse klant bedankt en groet in het Duits en vertrekt. De medewerker groet terug in het Duits en loopt weg van de kassa.

INTERVIEW [18]

Locatie: Waubach – cadeauwinkel.

Respondent: Nederlandse medewerker cadeauwinkel, ongeveer 40 jaar oud.

De Nederlandse medewerker van de winkel geeft aan dat er veel Duitse klanten in de winkel komen, met name wanneer er ook markt is in Waubach; dit trekt veel Duitse bezoekers. Alle collega's in de winkel spreken Duits. Sommige Duitse klanten spreken ook Nederlands zo vertelt de medewerker maar dit zijn er weinig. Vaak wonen deze Duitse klanten dan in Nederland net over de grens en proberen ze zich aan te passen en doen ze hun best om Nederlands te leren. Voor de rest spreken de medewerkers altijd Duits met Duitse klanten. De medewerker vertelt dat het onnatuurlijk aanvoelt om niet in het Duits over te gaan; ze vertelt dat ze meegaat in de taal van de klant, of dat nu Nederlands, dialect of Duits is. Daarbij geeft ze aan dat het spreken van Duits vaak het meest gemakkelijk is. Als alle collega's Duits spreken en de klant geen Nederlands is de keuze snel gemaakt. Het spreken van de eigen taal (LaRa) komt hierdoor ook niet voor.

SPEAKING

Setting & Scene	De winkel is gelegen in het centrum van Waubach en verkoopt verschillende cadeauartikelen, interieurproducten en accessoires, kleding en sieraden. Ten tijde van de observatie was er markt in Waubach. Op deze markt zijn doorgaans veel Duitse klanten. De cadeauwinkel wordt om deze reden op deze dag in de week bezocht door de meeste Duitse klanten.
Participants	Ten tijde van de observatie waren er drie medewerksters aanwezig in de winkel. Ook waren er verschillende klanten aanwezig.
Ends	Het doel van de communicatie was het kopen (klanten) en verkopen (medewerksters) van producten zoals sieraden, kleding en cadeauartikelen. Ook was er regelmatig sprake van smalltalk. De klanten zijn ook vaak vaste en bekende klanten.
Act sequence	De communicatie opende meestal met een groet bij binnenkomst of bij de kassa wanneer de klant wilde afrekenen. Hierbij was soms de winkelmedewerker als eerst aan het woord en soms de klant. De taalkeuze werd hierbij vrijwel altijd bepaald door de klant. De winkelmedewerker paste de taalkeuze aan (indien zij als eerste iets had gezegd in een andere taal dan die van de klant dan veranderde ze alsnog van taal in haar tweede beurt).
Key	Het betrof een informele situatie en dit bleek ook uit het taalgebruik. Er kwam veel smalltalk voor (met name met vaste klanten) en er werd op een informele, doch vriendelijke en beleefde wijze met elkaar gesproken. Men kent elkaar vaak (zowel klanten onderling als winkelmedewerker en klant).
Instrumentalities	Er werden drie talen gesproken: Nederlands, Duits en Dialect. Wanneer de medewerkster de klant kende wist ze in ze welke taal ze kon groeten: ze bepaalde

haar taalkeuze op basis van de taal van de klant. Indien de klant een onbekende was werd het gesprek geopend in het dialect, of werd er gegroet in het dialect.

Norms for interaction & interpretation	Klantvriendelijkheid en beleefdheid door over te schakelen naar de taal van de klant lijkt een belangrijke norm in deze situatie. Daarnaast geeft de medewerkster aan dat het onnatuurlijk voelt om niet over te schakelen naar de taal van de ander. Verder lijkt het dialect de eerste keus en zogenaamde 'norm' (ongemarkeerde situatie) te zijn voor de interactie in deze context.
Genre	Commerciële domein

16 | SCHOENENWINKEL WAUBACH (NL)

Op 21 juni 2013 heb ik geobserveerd in een schoenenwinkel in Waubach (gemeente Landgraaf), een Limburgs dorp dat grenst aan Duitsland. In de winkel komen geregeld Duitse klanten. De observatie duurde ongeveer anderhalf uur.

INTERACTIE - WINKEL [9]

Twee Duitse klanten, een vrouw van ongeveer 30 jaar en een kind van ongeveer 3 jaar zijn in de winkel en bekijken schoenen. Een medewerker van de winkel benadert de vrouw en vraagt in het Duits of ze kan helpen. De vrouw legt in het Duits uit dat ze op zoek is naar schoenen voor haar zoon. De medewerker stelt in het Duits voor om eerst de voeten te meten. De medewerker haalt het meetapparaat en vraagt het jongetje in het Duits om op het meetapparaat te komen staan. Ze noemt in het Duits welke maat het kind heeft. Ze staat op en pakt verschillende schoenen uit het rek en vraagt aan de vrouw wat ze daarvan vindt. De vrouw wijst een van de schoenen aan en zegt dat ze dat wel leuk vindt. De medewerker pakt de juiste maat en laat ze aan het kind zien. Het kind wilt de schoenen wel passen en de medewerker doet de schoenen aan bij het kind. Het kind rent een rondje en de medewerker vraagt in het Duits aan het jongetje of de schoenen lekker zitten en of hij ze mooi vindt. Het jongetje zegt in het Duits dat ze lekker zitten en knikt op de vraag of hij ze mooi vindt. De vrouw lacht en zegt in het Duits tegen de medewerker dat ze beter niet verder kunnen zoeken en maar in moeten pakken. De medewerker lacht en trekt de schoenen weer uit bij het jongetje. Terwijl de vrouw de oude schoenen van het jongetje weer aantrekt verzamelt de medewerker de doos en de nieuwe schoenen en loopt naar de kassa.

INTERVIEW [19]

Locatie: Waubach – schoenenwinkel.
Respondent: Eigenaar schoenenwinkel, ongeveer 60 jaar oud.

De eigenaar van de winkel vertelt dat hij zelf Duits is maar al 46 jaar in Nederland woont. Hij spreekt Duits, dialect en Nederlands. Ook de medewerkers in de winkel spreken Duits, dialect en Nederlands. Het is dan ook geen probleem om Duitse klanten in het Duits te helpen. De eigenaar vertelt tevens dat er meestal dialect wordt gesproken. Wanneer blijkt dat een klant Nederlands of Duits spreekt passen de medewerkers zich aan en wisselen ze naar het spreken van Nederlands of Duits.

SPEAKING

Setting & Scene	De winkel is gelegen in het centrum van Waubach en er worden dames-, heren- en kinderschoenen verkocht.
Participants	Ten tijde van de observatie waren er drie medewerkers aanwezig in de winkel. Ook waren er verschillende klanten aanwezig.
Ends	Het doel van de communicatie was het kopen (klanten) en verkopen (medewerkers) van schoenen. Ook was er regelmatig sprake van smalltalk. De klanten zijn ook vaak vaste en bekende klanten van de medewerkers.
Act sequence	De communicatie opende meestal met een groet bij binnenkomst of wanneer een medewerker kwam helpen bij het vinden van de juiste schoenen en/of juiste maat. Hierbij was soms de winkelmedewerker als eerst aan het woord en soms de klant. De taalkeuze werd hierbij vrijwel altijd bepaald door de klant. De winkelmedewerker paste de taalkeuze aan (indien zij als eerste iets hadden gezegd in een andere taal dan die van de klant, veranderden ze alsnog van taal in de tweede beurt).

Standaard werd er gegroet in het dialect.

Key	Het betrof een informele situatie en dit bleek ook uit het taalgebruik. Er kwam veel smalltalk voor (met name met vaste klanten) en er werd op een informele, doch vriendelijke en beleefde wijze met elkaar gesproken. Men kent elkaar vaak (zowel klanten onderling als winkemedewerker en klant).
Instrumentalities	Er werden drie talen gesproken: Nederlands, Duits en dialect. De taalkeuze werd bepaald naar aanleiding van de taal die de klant spreekt. Indien de klant een onbekende was werd er in eerste instantie gegroet in het dialect.
Norms for interaction & interpretation	Klantvriendelijkheid en beleefdheid door over te schakelen naar de taal van de klant lijkt een belangrijke norm in deze situatie.
Genre	Commerciële domein

17 | MODEWINKEL WAUBACH (NL)

Op 21 juni 2013 heb ik geobserveerd in een modewinkel in Waubach (gemeente Landgraaf), een Limburgs dorp dat grenst aan Duitsland. In de winkel komen geregeld Duitse klanten. De observatie duurde ongeveer drie uur.

INTERACTIE - WINKEL [10]

Een Duitse klant is in de winkel en kijkt in de rekken. De eigenaresse loopt naar de klant toe en vraagt in het dialect of ze iets speciaals zoekt. De klant antwoordt in het Duits dat ze op zoek is naar een nette outfit voor een feest. De eigenaresse vraagt in het Duits of ze eerder op zoek is naar een blouse, en pakt een blouse uit een rek of eerder iets van een jurkje en loopt naar een ander rek om daar een jurkje te pakken. De Duitse klant antwoordt in het Duits dat de blouse haar beter bevalt. De eigenaresse loopt door de winkel en pakt nog een paar blouses en een broek uit de rekken. Ze laat ze zien aan de vrouw. De vrouw pakt de broek en een blouse en zegt dat ze die wel mooi vindt. De eigenaresse controleert de maten en ruilt de broek voor een andere maat. Ze geeft de kledingstukken aan de vrouw en zegt in het Duits tegen haar dat ze even kan passen. De vrouw gaat de kleding passen. Als de vrouw uit het pashokje komt en voor de spiegel staat komt de eigenaresse aanlopen en zegt in het dialect dat het haar ontzettend leuk staat. De vrouw antwoordt in het Duits dat ze de blouse wel mooi vindt maar niet zo zeker is over de broek. De eigenaresse zegt in het Duits dat ze ook nog wel iets anders heeft. En loopt naar een rek waar ze twee andere broeken uithaalt. Ze laat ze zien en vraagt aan de vrouw in het Duits of ze misschien liever een rok wilt. De vrouw antwoordt dat ze liever een broek wilt en pakt een van de twee broeken en verdwijnt in het pashokje. Wanneer ze weer naar buiten komt zegt de eigenaresse in het Duits dat ze deze broek mooier vindt. De vrouw knikt maar zegt in het Duits dat ze nog steeds twijfelt. Ze gaat weer het pashokje in en wanneer ze er weer uitkomt in haar gewone kleren zegt ze tegen de eigenaresse in het Duits dat ze graag de blouse neemt en de broek toch maar niet. De eigenaresse knikt en zegt in het Duits dat de blouse haar ook erg mooi stond.

INTERVIEW [20]

Locatie: Waubach – modewinkel.

Respondent: Nederlandse eigenaresse modewinkel, ongeveer 55 jaar oud.

De eigenaresse van de winkel vertelt dat alle medewerkers goed Duits kunnen spreken. Ze hebben ook een Duitse medewerker in dienst. Zij woont in Limburg en kan al redelijk goed Nederlands spreken al is ze nog aan het oefenen. Deze medewerker verstaat het Nederlands en dialect wel perfect. De eigenaresse geeft aan dat met Duitse klanten doorgaans Duits wordt gesproken. De Duitse klanten spreken vaak geen Nederlands dus de makkelijkste oplossing is dan om Duits te spreken. Sommige Duitse klanten uit deze regio verstaan ook het dialect wel goed. Dan kan er ook dialect gesproken worden, maar doorgaans wordt er bij een gesprek toch gewisseld naar het Duits. Bij Duitse klanten van verder weg die bijvoorbeeld op bezoek zijn hier, of op vakantie, verstaan het dialect niet. Daar wordt echt Hoogduits mee gesproken. Met andere (geen Duitse) buitenlandse klanten die geen Nederlands spreken wordt gesproken.

De eigenaresse vertelt verder dat ze een groot voorstander is van het behoud van het Limburgs dialect. Ze geeft aan dat het nog veel wordt gesproken hier en dat het prima functioneert; iedereen hier verstaat het, zo blijkt, zelfs mensen van over de grens verstaan het. Het idee van LaRa zou dan ook een prima oplossing zijn met het gebruik van dialect en Duits volgens de eigenaresse. Daarnaast vindt ze dat het soms toch eigenlijk belachelijk is dat Nederlanders zich altijd moeten aanpassen terwijl Duitsers gewoon Duits blijven praten.

INTERVIEW [21]

Locatie: Waubach – modewinkel.
Respondent: Duitse klant modewinkel, ongeveer 40 jaar oud.

De Duitse klant vertelt dat ze wel eens naar Waubach komt om te winkelen omdat ze hier een leuke schoenenwinkel hebben en tevens deze kledingwinkel waar ze wel vaker komt. Voor een speciale gelegenheid kan ze hier vaak iets moois vinden. De klant geeft aan dat iedereen hier in Waubach in de winkels goed Duits spreekt. Dit vindt ze fijn want het Nederlands of dialect verstaat ze wel redelijk maar het spreken is lastig.

SPEAKING

Setting & Scene	De winkel is gelegen in het centrum van Waubach en verkoopt kleding, tassen en enkele sieraden en accessoires.
Participants	Ten tijde van de observatie waren er twee medewerksters aanwezig in de winkel. Ook waren er verschillende klanten aanwezig.
Ends	Het doel van de communicatie was het kopen (klanten) en verkopen (medewerkster) van kleding. Ook was er regelmatig sprake van smalltalk. De klanten zijn ook vaak vaste en bekende klanten van de medewerkster.
Act sequence	De communicatie opende meestal met een groet bij binnenkomst of bij de kassa wanneer de klant wilde afrekenen. Hierbij was soms de winkelmedewerker als eerst aan het woord en soms de klant. De taalkeuze werd hierbij vrijwel altijd bepaald door de klant. De winkelmedewerker paste de taalkeuze aan (indien zij als eerste iets had gezegd in een andere taal dan die van de klant, veranderde ze alsnog van taal in haar tweede beurt). Standaard werd er gegroet in het dialect.
Key	Het betrof een informele situatie en dit bleek ook uit het taalgebruik. Er kwam veel smalltalk voor (met name met vaste klanten) en er werd op een informele, doch vriendelijke en beleefde wijze met elkaar gesproken. Men kent elkaar vaak (zowel klanten onderling als winkelmedewerker en klant).
Instrumentalities	Er werden drie talen gesproken: Nederlands, Duits en Dialect. Wanneer de medewerkster de klant kende wist ze in ze welke taal ze kon groeten: ze bepaalde haar taalkeuze op basis van de taal van de klant. Indien de klant een onbekende was werd er in eerste instantie gegroet in het dialect.
Norms for interaction & interpretation	Klantvriendelijkheid en beleefdheid door over te schakelen naar de taal van de klant lijkt een belangrijke norm in deze situatie. Zo wordt er doorgaans gebruik gemaakt van de taal van de klant.
Genre	Commerciële domein

18 | TANKSTATION WAUBACH (NL)

Op 20 juni 2013 heb ik geobserveerd bij een tankstation in Waubach, waar veel Duitsers komen tanken in verband met een voordelig prijsverschil van diesel. De observatie duurde ongeveer anderhalf uur.

INTERACTIE - KASSA [13]

Een Duitse klant komt de winkel van het tankstation binnen om te betalen. Bij de kassa groet de medewerker hem in het dialect. De klant groet terug in het Duits. De medewerker gaat verder in het Duits en vraagt de klant of hij nog iets wilt kopen of graag airmiles erbij heeft. De klant antwoordt in het Duits dat hij geen interesse heeft. De medewerker noemt het bedrag in het Duits en de klant betaalt en groet in het Duits bij het weglopen. De medewerker groet terug in het Duits.

INTERVIEW [22]

Locatie: Waubach – tankstation.
Respondent: Nederlandse medewerker tankstation, ongeveer 45 jaar oud.

De medewerker van het tankstation geeft aan dat hij, net als de meeste collega's dialect spreekt en ook Duits en Nederlands kan spreken. Ze passen zich waar mogelijk aan aan de klant. Volgens de medewerker is dit ook onderdeel van de service die ze bieden. Veel van de klanten die komen bij het tankstation zijn vaste klanten. De medewerker kent deze klanten en weet ook welke taal hij kan spreken. De meeste klanten spreken dialect zo vertelt hij. Dat is ook de standaard taal die hij gebruikt mocht hij de klant niet kennen. Als hij merkt dat de klant geen dialect spreekt past hij zich aan.

Daarbij kunnen de medewerkers ook aan de kentekenplaten van de auto's zien of het om een Duits of Nederlands persoon gaat. Zo vertelt de medewerker dat als hij een Duits kenteken op de auto ziet hij vaak al gelijk begint in het Duits. Soms blijkt dan dat de persoon in deze Duitse auto toch Nederlands is en slechts vlak over de grens in Duitsland woont. Maar dit is de minderheid. Sommige Duitse personen spreken Nederlands maar ook dit is de minderheid. Engels komt ook wel eens voor, maar niet vaak geeft de medewerker tot slot aan. Dit gebeurt alleen met klanten (toeristen) die van verder weg komen en niet zoals het normale clientèle van hier uit de omgeving.

SPEAKING

Setting & Scene	Het tankstation is gelegen op de grens van Waubach en Nieuwenhagen (beiden gemeente Landgraaf). Het ligt op een doorgaande weg richting de Duitse grens. Het tankstation levert Diesel, Benzine en LPG en er is een winkel bij. De klanten betalen aan de bemande kassa, binnen in de winkel.
Participants	Ten tijde van de observatie was er één kassamedewerker aanwezig en meerdere klanten.
Ends	Het doel van de communicatie was het afrekenen van de getankte brandstof en eventuele gekochte spullen (veelal etenswaren) uit de winkel.
Act sequence	De kassamedewerker groette meestal als eerste, alhoewel de klant ook enkele malen als eerste groette.
Key	Het betrof een standaard situatie met veelal dezelfde taalhandelingen. Er kwam ook geregeld small-talk voor, met name met bekende klanten. Het betrof een informele sfeer waarbij de kassamedewerker op een beleefde en vriendelijke manier de klant te woord stond.
Instrumentalities	De standaardgroet was in het dialect (van de medewerker). Indien de klant reageerde in het Nederlands of Duits schakelde de kassamedewerker naar de taal van de klant. Meerdere klanten waren bekende klanten, en de kassamedewerker wist welke taal (dialect, Nederlands of Duits) het meest geschikt was. Daarnaast kon hij aan de nummerborden van de auto's zien of de klant uit Duitsland of Nederland afkomstig was.
Norms for interaction & interpretation	De medewerker schakelde in vrijwel alle gevallen over op de taal van de klant. Dit bleek dan ook de norm te zijn.
Genre	Commerciële domein

19 | CHOCOLATERIE EYGELSHOVEN (NL)

Op 20 juni 2013 heb ik geobserveerd in een chocolaterie te Eygelshoven (gemeente Kerkrade), een Limburgs dorp dat grenst aan Duitsland. In de winkel komen geregeld Duitse klanten. De observatie duurde ongeveer tweeënehalf uur.

INTERACTIE - KASSA [14]

Een Duitse klant, ongeveer 55 jaar oud komt de winkel binnen. De eigenaresse groet in het Duits en vraagt aan de klant hoe het gaat. De Duitse klant antwoordt in het Duits dat alles zijn gangetje gaat. De eigenaresse vraagt

in het Duits of het weer hetzelfde mag zijn. De Duitse vrouw antwoordt van wel maar dat ze ook wat nieuws erbij wilt proberen in het Duits. De eigenaresse vraagt in het Duits of ze liever pure, melk of witte chocolade wilt. De Duitse vrouw antwoordt in het Duits dat ze melk en puur lekker vindt. De eigenaresse wijst een aantal bonbons aan in de vitrine, vertelt in het Duits wat erin zit en dat ze nieuw zijn en erg lekker. De klant wijst er twee aan en zegt in het Duits dat ze die wel erbij kan doen. De eigenaresse pakt een aantal bonbons erbij in het doosje en zet het op de weegschaal. Ze vraagt in het Duits aan de klant of 200 gram goed is. De Duitse vrouw zegt in het Duits dat dat prima is. De eigenaresse bindt het doosje dicht en noemt het totaalbedrag in het Duits. De klant overhandigt geld. De eigenaresse geeft het wisselgeld terug, zet het doosje bonbons in een draagtasje op de toonbank en zegt bedankt en tot de volgende keer in het Duits. De klant bedankt en groet in het Duits. De eigenaresse groet nog een keer in het Duits en loopt naar de deur om deze open te houden voor de klant.

INTERVIEW [23]

Locatie: Eygelshoven – chocolaterie
 Respondent: Eigenaresse chocolaterie, ongeveer 50 jaar oud.

De eigenaresse van de chocolaterie geeft aan dat ze regelmatig Duitse klanten krijgen. Ook zijn er een aantal vaste Duitse klanten. Ze vertelt dat ze in de chocolaterie allemaal Duits spreken en dat wordt dan ook meestal gesproken met de Duitse klanten. Een van de medewerkers die op zaterdag werkt is wat jonger (20 jaar) en zij spreekt geen Duits. Maar dan spreekt zij meestal gewoon Nederlands of dialect en dat gaat eigenlijk altijd goed. Sommige Duitsers spreken een beetje Nederlands. Zij zijn meestal verhuisd naar Eygelshoven en doen hun best om Nederlands te spreken. Dit kan echter voor problemen en misverstanden zorgen. Zo was er een telefonische bestelling waarbij een Duitse klant in het Nederlands de bestelling doorgaf. Het werd uiteindelijk verkeerd begrepen, maar het was goed bedoeld en deze Duitse klanten proberen zich aan te passen. De eigenaresse vertelt verder dat er een verschil te merken is tussen de vaste Duitse klanten en Duitse klanten die op zaterdag in de winkel komen vanwege de markt die dan in Eygelshoven is. Deze Duitse klanten spreken echt alleen Duits en “vertikken” het om iets anders te spreken. Voor de rest wordt er vooral dialect in de winkel gesproken, veel meer dan Nederlands. Dat is dan ook de standaardtaal die de eigenaresse spreekt in de winkel. Ze vult aan dat ze ook merkt aan mensen die zelf dialect spreken dat ze het fijn vinden om in het dialect geholpen te worden. Wanneer de eigenaresse weet van klanten dat ze Nederlands of Duits spreken past ze zich gelijk aan en wanneer ze bij onbekende klanten merkt dat ze zelf geen dialect spreken past ze zich ook zo snel mogelijk aan. Dat is ook onderdeel van klantvriendelijkheid en beleefdheid volgens de eigenaresse.

SPEAKING

Setting & Scene	De chocolaterie is gelegen in het centrum van Eygelshoven. De winkel bestaat uit een vierkante ruimte met een toonbank over bijna de gehele lengte van de achterzijde van de ruimte. In de winkel wordt een assortiment aan chocoladeartikelen verkocht. De winkel heeft een grote naamsbekendheid in de omgeving van Parkstad.
Participants	Ten tijde van de observatie stond er één medewerkster achter de toonbank. Een tweetal medewerkers was werkzaam in het atelier, gelegen achter de toonbank. Verschillende klanten kwamen in de winkel om chocolade te kopen.
Ends	Het doel van de communicatie was het kopen (klanten) en verkopen (medewerkster) van chocolade producten. Ook was er regelmatig sprake van smalltalk. De klanten zijn vaak vaste en bekende klanten van de medewerkster.
Act sequence	De communicatie opende telkens met een groet. Soms groette de klant eerst bij binnenkomst (wanneer de medewerkster al bezig was met een andere klant) in andere situaties groette de medewerkster eerst. Vervolgens opende de medewerkster het gesprek door te vragen wat ze kon doen voor de klant.
Key	Het betrof een informele situatie en dit bleek ook uit het taalgebruik. Er kwam veel smalltalk voor (met name met vaste klanten) en er werd op een informele, doch vriendelijke en beleefde wijze met elkaar gesproken.
Instrumentalities	Er werden drie talen gesproken: Nederlands, Duits en Dialect. Wanneer de medewerkster de klant kende wist ze in ze welke taal ze kon groeten: ze bepaalde

haar taalkeuze op basis van de taal van de klant. Indien ze het niet wist groette ze in het dialect. Als de klant in een andere taal teruggroette ging ze over in de taal van de klant (Nederlands of Duits).

Norms for interaction & interpretation

Klantvriendelijkheid en beleefdheid door over te schakelen naar de taal van de klant lijkt een belangrijke norm in deze situatie. De medewerkster geeft zelf ook aan altijd over te schakelen naar de taal van de klant aangezien ze dit belangrijk vindt en ziet als onderdeel van haar werk en klantvriendelijkheid.

Genre

Commerciële domein

6 | RESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken met betrekking tot het keuzeprocess van een bepaalde communicatieve modus in grensoverschrijdende communicatie. In voorgaand hoofdstuk zijn de data gepresenteerd en is getoond hoe grensoverschrijdende interacties plaatsvinden. In dit hoofdstuk zal aan bod komen wat uit deze data kan worden afgeleid op een abstracter niveau. In paragraaf 6.1 wordt het keuzeprocess in het gouvernementele domein besproken en in paragraaf 6.2 het keuzeprocess in het commerciële domein. In paragraaf 6.3 worden de factoren die ten grondslag liggen aan deze keuzes besproken. Er wordt besproken waarom bepaalde keuzes en communicatieve modi meer voorkomen dan andere, welke keuzes de norm blijken te zijn in bepaalde situaties en welke factoren hier een rol bij spelen. Ook wordt verder ingegaan op de vraag waarom bepaalde factoren van belang zijn en waarom sommige factoren wellicht zwaarder wegen dan andere.

6.1 GOVERNEMENTELE DOMEIN

In het gouvernementele domein wordt er afhankelijk van een aantal factoren, gebruik gemaakt van verschillende communicatieve modi. In de eerste paragraaf komt het gebruik van Lingua Receptiva aan bod, waaronder ook het voorkomen van dialect. In de tweede paragraaf het gebruik van de taal van de ander en in de derde paragraaf het gebruik van overige modi. In de vierde paragraaf tot slot wordt een schema gepresenteerd waarin het keuzeprocess met betrekking tot de totstandkoming van de verschillende modi schematisch wordt weergegeven.

6.1.1 LINGUA RECEPTIVA

Het gebruik van Lingua Receptiva in het gouvernementele domein komt alleen voor wanneer er sprake is van een top-down constellatie, waarbij door middel van officiële regels is afgesproken dat iedereen zijn eigen taal spreekt. In vergaderingen en bijeenkomsten van de overkoepelende instantie Euregio Maas-Rijn is er sprake van een dergelijke top-down constellatie. Zo wordt er tijdens een overleg betreffende het grensoverschrijdend vervoer te Aachen gesproken in de eigen taal (Interactie - vergadering [2] [3] [4]). De Franse vertegenwoordigers van de Provincie Luik, welke ook tot de Euregio Maas-Rijn behoren, zijn verhinderd waardoor er slechts Nederlandstaligen en Duitstaligen aanwezig zijn. Tijdens de vergadering treedt er echter een probleem op met betrekking tot de taalpolitiek: het blijkt dat een Duitse vertegenwoordiger moeite heeft met het verstaan van het Nederlands. De top-down constellatie en het gebruik van LaRa functioneert in dit geval niet optimaal. Indien de Duitse vertegenwoordiger een Nederlandse uiting niet begrijpt, geeft hij dit aan. De voorzitter van de vergadering geeft in dat geval een korte samenvatting van het voorgaande in het Duits. Daarnaast passen de Nederlanders vanaf het moment dat deze persoon aangeeft het Nederlands niet goed te verstaan, de taalkeuze aan naar het Duits wanneer er direct met deze persoon wordt gesproken. Dit geeft aan dat behalve de taalpolitiek ook de taalvaardigheid doorslaggevend blijkt te zijn voor het gebruik van Lingua Receptiva.

Tijdens grotere bijeenkomsten van de Euregio Maas-Rijn, zoals een conferentie over grensarbeid en werkgelegenheid in de Euregio in Genk, is er ook sprake van taalpolitiek (een top-down constellatie) en het gebruik van Lingua Receptiva; gedurende persconferenties wordt gesproken in de eigen taal (Interactie – persconferentie [5] [6]). Een opvallende gebeurtenis tijdens deze conferentie betreft een debat met twee gastsprekers (Europees generaal directoraat en EU parlement lid). Beiden zijn Nederlandstalig maar spreken ook zeer goed Duits en Frans. Het blijkt dat deze gastsprekers niet op de hoogte zijn van de regels met betrekking tot het taalgebruik. Zodra er vragen komen uit het publiek antwoorden de gastsprekers in de taal van de vragensteller (Interactie – vergadering [5]). Na een korte aanwijzing (in het Nederlands) dat men gewoon in het Nederlands kan spreken wordt er meerdere malen LaRa toegepast. Dit gebeurt echter niet altijd. Tijdens deze conferentie zijn tevens vertegenwoordigers van de Franstalige provincie Luik aanwezig. Hierdoor is er sprake van drie talen: Nederlands, Duits en Frans. Tijdens de conferentie wordt vertaling aangeboden, door middel van tolken via een draagbare koptelefoon. De taalvaardigheid is in dit geval niet meer doorslaggevend voor het gebruik van Lingua Receptiva; indien men over niet voldoende passieve taalvaardigheden beschikt kan men gebruik maken van een tolk. Van de tolken wordt echter weinig gebruik gemaakt. Van het kleine aantal personen dat gebruik maakt van de vertaling betreft de meerderheid Franstalige vertegenwoordigers. De interactie met de Franstalige vertegenwoordigers is met betrekking tot dit onderzoek verder buiten beschouwing gelaten.

Tijdens een conferentie van sociaaldemocratische partijen uit de Euregio Maas-Rijn, te Aachen wordt ook gebruik gemaakt van LaRa. Gedurende de conferentie zijn er een aantal keynote speakers, en presentaties van werkgroepen welke onderzoek hebben uitgevoerd naar grensoverschrijdende samenwerking op verschillende gebieden zoals zorg, vervoer en educatie. Voorafgaande aan de conferentie is via de mail aan de werkgroepen en de overige sprekers medegedeeld dat het gebruik van de eigen taal wordt aangemoedigd. Het gebruik van

dialect is hierbij ook expliciet genoemd. Gedurende de conferentie spreken alle Duitse sprekers in het Duits. Een Nederlandse spreker spreekt in het Nederlands (Interactie – persconferentie [3]), en een Nederlandse spreker spreekt in het Limburgs dialect, Heerlense variant (Interactie – persconferentie [4]). De overige Nederlandse sprekers (zoals Frans Timmermans als afgevaardigde van de PvdA) en Belgische (Vlaamse) sprekers spreken in het Duits. De attitude ten opzichte van het gebruik van LaRa is niet geheel positief. Zo blijkt dat meerdere Duitse aanwezigen moeite hebben met het verstaan van het Nederlands en Limburgs dialect. Ook is er vanuit de Nederlandse aanwezigen kritiek. Zo geeft iemand aan niet te begrijpen waarom een Nederlands persoon in Duitsland (waar de meerderheid van de aanwezigen Duits is) Nederlands spreekt terwijl iedereen in de zaal het Duits goed kan verstaan. Dezelfde opmerking geldt voor het gebruik van het dialect (Interview [3]). De attitude blijkt bij deze ook van belang voor het gebruik van LaRa. Net als de locatie en in dit geval de aanwezigheid van duidelijk meer Duitse personen dan Nederlandse personen.

Behalve het voorkomen van dialect in een LaRa top-down constellatie tijdens de conferentie van sociaaldemocratische partijen in Aachen wordt er geen gebruik gemaakt van dialect in grensoverschrijdende communicatie in het gouvernementele domein. Slechts Nederlandse vertegenwoordigers onderling spreken dialect. Duitse vertegenwoordigers geven aan het dialect wel te verstaan maar geven ook aan dat de receptieve vaardigheden in het Nederlands beter zijn (Interview [1]). Een voorbeeld waarbij toch dialect voorkomt is een situatie waarbij de Duitse personen niet als directe gesprekspartner, maar als toehoorder fungeren: een Nederlandse vertegenwoordiger maakt voorafgaande aan een persconferentie in Düren, bij de ondertekening van het cultuurconvenant een foto met zijn mobiele telefoon. Hierbij zegt hij, gericht aan zijn Nederlandse collega: “Dat sjtaet dalijk op facebook wah”. De Duitse vertegenwoordigers die in de buurt zitten, horen deze uitspraak en moeten hierom lachen. Ze hebben de uitspraak begrepen en fungeren in dit geval als toehoorder van het gesprek. Het gesprek dat volgt op deze gebeurtenis tussen de Nederlandse en Duitse vertegenwoordigers, is in het Duits, de taal van de ander. De factoren die ertoe leiden dat Lingua Receptiva wordt gebruikt als communicatieve modus betreffen de constellatie (top-down) oftewel aanwezige taalpolitiek en de taalvaardigheid van de gespreksdeelnemers. LaRa komt voor in de taalcombinaties Nederlands-Duits en Dialect-Duits. Wanneer dialect wordt gebruikt is dit vanwege taalpolitiek of fungeren de Duitse personen als (onbewuste) toehoorders van het gesprek.

6.1.2 TAAL VAN DE ANDER

In bottom-up situaties, zoals de ondertekening van het cultuurconvenant in Düren, ondertekening van het cultuurconvenant in Maastricht en in Neuss bij een persbijeenkomst van cultuurproject Rhein-Maas Inkognito, is er geen sprake van taalpolitiek. Indien de Duitse vertegenwoordiger Nederlands kan spreken, wordt er Nederlands gesproken, de taal van de ander (Interactie – small talk [2]). Indien de Duitse vertegenwoordiger geen Nederlands kan spreken wordt er Duits gesproken (Interactie – small talk [1] [3] [5]). Het spreken van Duits komt voor op zowel Nederlandse als Duitse locaties. Vrijwel alle Nederlandse vertegenwoordigers kunnen Duits spreken in tegenstelling tot Duitse vertegenwoordigers die vrijwel geen Nederlands spreken. Een belangrijke factor in het keuzeproces voor een bepaalde communicatieve modus is daarmee de taalvaardigheid van de gespreksdeelnemers.

6.1.3 OVERIGE COMMUNICATIEVE MODI

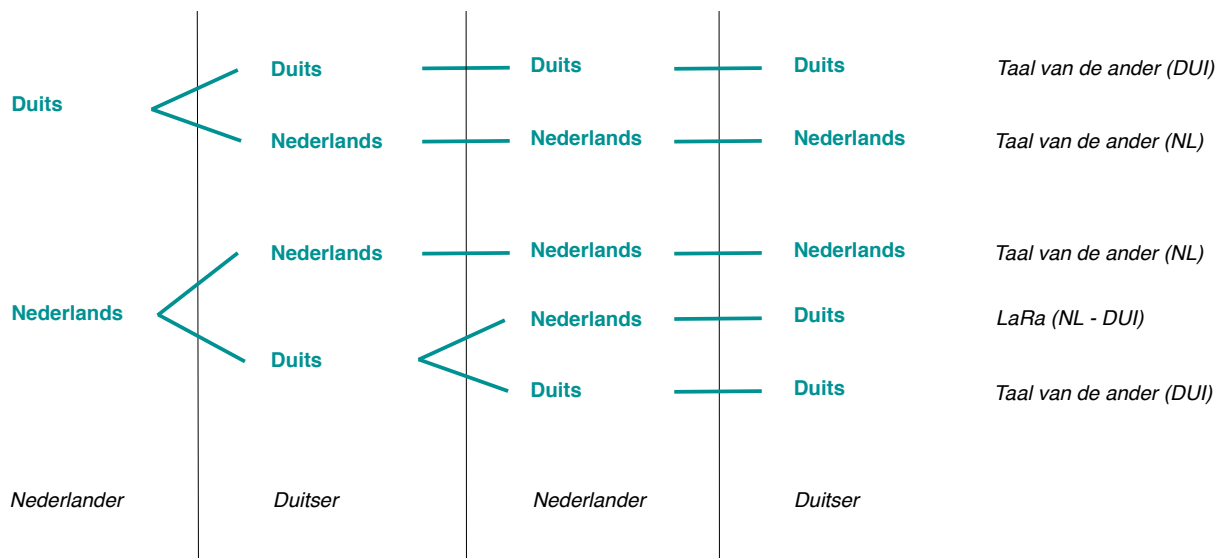
Het gebruik van Engels als Lingua Franca (ELF) komt in het gouvernementele domein slechts schriftelijk voor. Zo zijn tijdens de EMR conferentie in Genk de powerpointslides die de verschillende sprekers introduceren, in het Engels. De slides van de presentaties van de verschillende sprekers zijn tweemaal in het Engels, waarbij de gesproken taal van de presentatie in alle gevallen de eigen taal betreft (NL of DUI). Een laatste voorbeeld van ELF betreft algemene folders van de EMR welke tijdens de conferentie in Genk beschikbaar zijn in vier talen: het Nederlands, Duits, Frans en Engels.

Een aantal keer is code-wisseling geobserveerd waarbij een Nederlandse vertegenwoordiger niet weet hoe hij of zij iets kan uitdrukken in het Duits, en het daarom in het Nederlands zegt. Dit betreft zowel ‘intra-sentential’ and ‘inter-sentential’ code-switching. Ook komt er een gemarkeerde vorm van code-wisseling (‘inter-sentential’) voor in een Duitse speech van een Nederlandse vertegenwoordiger waarbij een Nederlands spreekwoord in het Nederlands wordt geuit, zonder vertaling (Interactie – persconferentie [2]). Dit gebruik van het Nederlands leidt niet tot problemen, de Duitse personen begrijpen de Nederlandse uiting.

6.1.4 SCHEMATISCH OVERZICHT

Onderstaande figuur (9) geeft de verschillende keuzes van communicatieve modi in het gouvernementele domein schematisch weer. In het figuur zijn de eerste beurten weergegeven van interacties tussen een Nederlander en een Duitser. Het figuur is van links naar rechts te lezen en betreft een Nederlands perspectief: de Nederlander begint met spreken. De verschillende verbindingslijnen geven de keuzes weer welke de gespreksdeelnemers

nemen met betrekking tot het gebruik van een taal. Uiteindelijk leiden deze keuzes tot het gebruik van een bepaalde communicatieve modus welke aan de rechterzijde in het figuur is weergegeven

Figuur 9: Keuzeprocess communicatieve modi in het gouvernementele domein

In het gouvernementele domein is er sprake van taal van de ander (DUI), taal van de ander (NL) en LaRa (NL - DUI). In het geval van eenzijdige communicatie zoals het interactietype "persconferentie" dat in dit corpus voorkomt, wordt er gebruik gemaakt van de communicatieve modus taal van de ander (DUI) en LaRa (Dialect – DUI). De eenzijdige communicatie is niet weergegeven in het figuur (9).

6.2 COMMERCIEËLE DOMEIN

In het commerciële domein is er geen sprake van top-down constellaties; er is geen sprake van officiële regelgeving over het taalgebruik en het keuzeprocess verloopt spontaan, volgens een bottom-up constellatie. In de eerste paragraaf wordt het gebruik van Lingua Receptiva in dit domein besproken. In de tweede paragraaf het gebruik van de taal van de ander, in de derde paragraaf het gebruik van overige modi en in de vierde paragraaf tot slot volgt, net als voor het gouvernementele domein, een schema waarin het keuzeprocess schematisch is weergegeven.

6.2.1 LINGUA RECEPTIVA

Lingua Receptiva (NL - DUI) komt voor in zowel Nederlandse winkels als Duitse winkels. Met name door jongere Nederlandse personen (jonger dan 30 jaar) wordt er gebruik gemaakt van LaRa. Een voorbeeld betreft Nederlandse scholieren die gaan zwemmen in het populaire buitenzwembad in de Duitse grensgemeente Merksteijn. Zij maken regelmatig gebruik van LaRa bij de kassa en de eetkraam (Interactie – kassa [7] [8] [9]). De medewerkers van het zwembad bij de kassa en de eetkraam spreken in alle gevallen Duits. De Nederlandse gasten beginnen het gesprek vaak in het Duits. Indien dit niet goed verloopt of een medewerker van het zwembad een vraag stelt gaan de Nederlanders over in het Nederlands. Dit gebruik van LaRa komt veel voor en zowel de gasten als de medewerkers zijn dit gewend. De communicatie met het gebruik van LaRa levert ook geen problemen op. De Duitse medewerkers verstaan het Nederlands of dialect goed. Het gebruik van LaRa door Nederlandse klanten is ook geobserveerd in verschillende Duitse winkels in de Duitse grensgemeenten Herzogenrath en Ubach Palenberg (Interactie – kassa [1], interactie – winkel [4] [5]). In deze gevallen levert het gebruik van LaRa ook geen problemen op. Er wordt Nederlands of dialect gesproken door de Nederlandse klanten en de Duitse medewerkers verstaan het Nederlands of dialect. Ze zijn ook gewend aan het gebruik van LaRa met Nederlandse klanten.

Een voorbeeld van grensoverschrijdende communicatie in een Nederlandse grensgemeente waarbij LaRa (NL – DUI) wordt toegepast betreft klant-verkoper interactie in een chocolaterie in Eygelshoven (Interview [23]). Hier werkt een Nederlandse medewerkster (jonger dan 30 jaar) die gebruik maakt van LaRa bij het bedienen van de Duitse klanten, dit in verband met haar beperkte actieve taalvaardigheid van het Duits. De

communicatie met het gebruik van LaRa verloopt goed en levert geen problemen op. De vaste Duitse klanten zijn het gebruik van LaRa tevens gewend bij deze medewerkster.

Dialect als grensoverschrijdende communicatieve modus waarbij beide sprekers dialect spreken komt niet voor in het commerciële domein. Wel zijn er enkele gevallen van het gebruik van dialect als vorm van LaRa geobserveerd (Dialect - DUI). Zo spreekt een Nederlandse klant dialect met een Duitse winkelmedewerker (Interactie – winkel [4]). In andere gevallen spreken sommige Nederlandse winkelmedewerkers dialect met Duitse klanten (Interactie – winkel [10]). De communicatie verloopt goed, en Duitse klanten uit de grensgemeenten geven aan het dialect goed te verstaan. Duitsers van verder van de grens hebben meer moeite met het verstaan van dialect en Nederlands. Een Nederlandse winkelmedewerkster geeft aan met Duitse klanten die van verder weg komen altijd Hoogduits te spreken, en geen dialect te gebruiken (Interview [20]).

Het gebruik van dialect in de vorm van LaRa (Dialect – DUI) is echter maar een enkele keer geobserveerd. De attitude ten opzichte van het spreken van dialect is positief en men wilt het dialect graag behouden maar indien een Nederlandse persoon ook Duits spreekt gaat dit toch boven het spreken van dialect. Men kiest dan voor het spreken van de taal van de ander (DUI). Ook blijkt het Nederlands als geschikter geacht te worden dan dialect wanneer men gebruik maakt van LaRa. De institutionele context van klant-verkoper interactie blijkt hierbij ook een rol te spelen. Men ziet het aanpassen aan de taal van de klant als een beleefde vorm van communicatie. Dit geldt voor Nederlandse locaties (Interview [18] [19] [20] [22] [23]).

6.2.3 TAAL VAN DE ANDER

Oudere Nederlandse personen (ouder dan 30 jaar) spreken in vrijwel alle gevallen Duits. Zo spreken medewerkers van winkels in de Nederlandse grensdorpen Waubach en Eygelshoven en in Heerlen Duits met Duitse klanten (Interactie – kassa [10] [11] [12] [13], interactie – winkel [8] [9]). Ze geven hierbij aan dat dit een vorm van klantvriendelijkheid is, en dat het onbeleefd en onnatuurlijk voelt om geen Duits te spreken met Duitse klanten. In IKEA Heerlen is het aandeel Duitse klanten zo hoog dat behalve het feit dat alle medewerkers Duits spreken met Duitse klanten ook alle schriftelijke informatievoorziening in de winkel tweetalig is (NL en DUI). Ook de omroepberichten in de winkel zijn in het Nederlands en Duits. Indien men iets omroept voor een Duitse klant gebeurt dit alleen in het Duits, indien men iets omroept voor een Nederlandse klant gebeurt dit alleen in het Nederlands (interactie – omroep [2] [3]).

Ook in Duitse winkels wordt in de meeste gevallen Duits gesproken. Indien de Nederlandse klant niet over voldoende actieve taalvaardigheden beschikt om Duits te spreken kiest de Nederlandse klant voor Nederlands en wordt er gebruik gemaakt van LaRa (NL - DUI). In een enkel geval wordt er op Duitse locaties Nederlands gesproken door Duitse medewerkers. Zo wordt er in het openbare zwembad in het Duitse Merkstein in het Nederlands omgeroepen dat er een auto met Nederlands nummerbord fout staat geparkeerd en of diegene zich wilt melden bij de kassa (Interactie – omroep [1]). De rest van de medewerkers in het zwembad aan de kassa en eetkraam spreekt alleen Duits. Een tweede voorval waarbij een Duitse medewerker Nederlands spreekt betreft een ober in een Duits restaurant, vlak over de grens in de Duitse gemeente Scherpenseel (Interactie – winkel [7]). Het restaurant is bekend bij Nederlanders en ten tijde van de observatie is de meerderheid van de gasten Nederlands. De ober spreekt echter geen goed Nederlands en gebruikt met name Nederlandse woorden in zijn doorgaans Duitse zinnen. Zijn taalgebruik is daarom beter te typeren als code-switching in plaats van het gebruik van de taal van de ander.

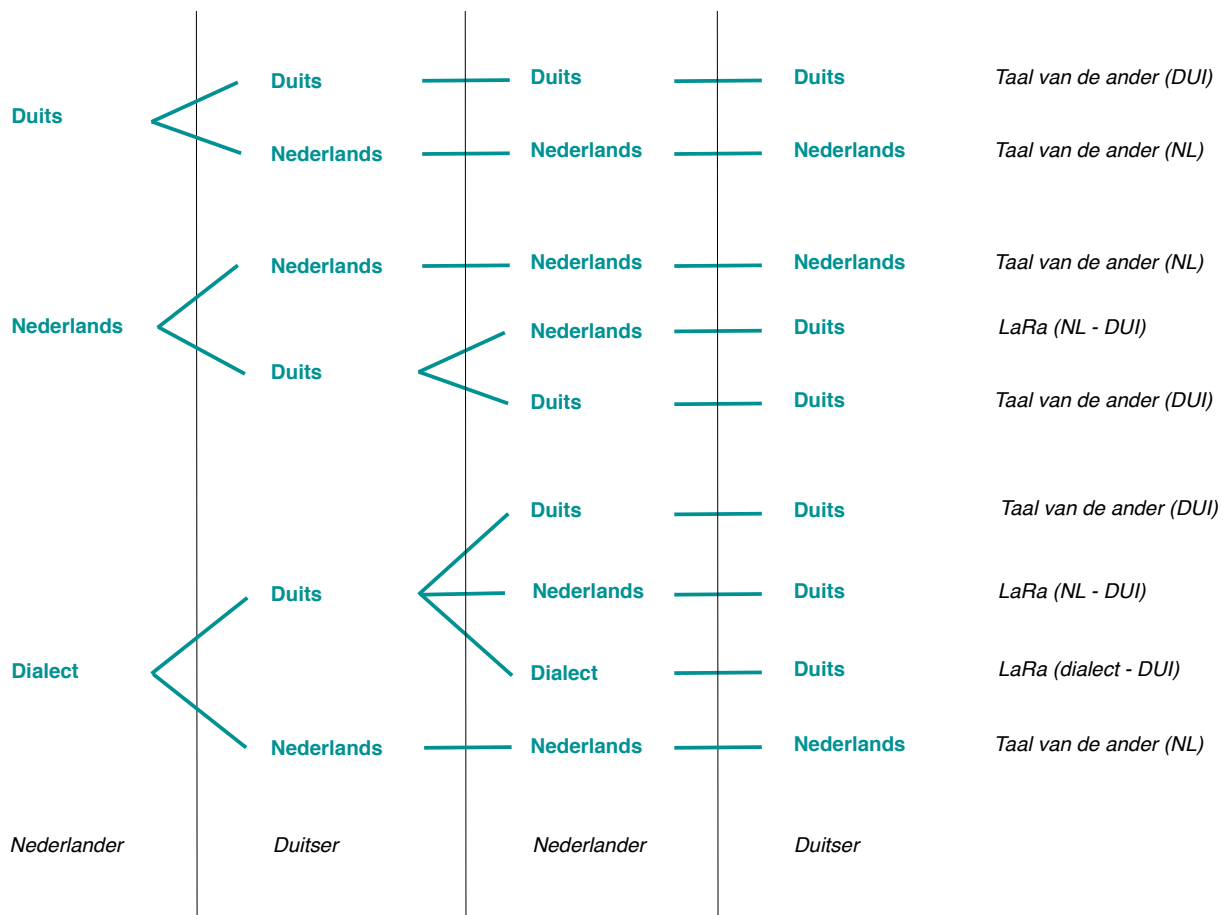
6.2.3 OVERIGE MODI

ELF is niet geobserveerd in het commerciële domein. Indien men geen Duits kan spreken met elkaar (vanwege te weinig taalvaardigheid van de Nederlandse gespreksdeelnemer) maakt men gebruik van LaRa (NL - DUI) en in sommige gevallen van LaRa (Dialect – DUI). Op enkele momenten is er code-switching geobserveerd in het commerciële domein. Dit betreft met name 'situational', 'intra-sentential' code-switching wanneer een Nederlandse persoon een Nederlands woord gebruikt, terwijl deze Duits spreekt met een Duits persoon. Ook wordt er gebruik gemaakt van code-switching door de Duitse ober in het Duitse restaurant in Scherpenseel. Hij spreekt Duits en wanneer hij het Nederlandse woord weet, gebruikt hij Nederlandse woorden in interactie met Nederlandse klanten (Interactie – winkel [7]).

6.2.4 SCHEMATISCH OVERZICHT

In onderstaand schematisch overzicht is het verloop van de geobserveerde interacties weergegeven, die leiden tot het gebruik van een bepaalde communicatieve modus. Zo is te zien dat in tegenstelling tot het gouvernementele domein hier het gebruik van dialect is toegevoegd. In het gouvernementele domein is het dialect geen onderdeel van grensoverschrijdende interactie (in de gevallen waarbij het wordt gebruikt betreft het eenzijdige communicatie in de vorm van een speech of onbewuste uiting). In het commerciële domein is het dialect in een enkel geval een vorm van LaRa (Dialect-DUI). Het gebruik van Nederlands-Duits LaRa komt echter

vaker voor. Het gebruik van Duits (taal van de ander) is het meest voorkomend. In het geval van eenzijdige communicatie zoals het interactietype “omroep” dat in dit corpus voorkomt, wordt er gebruik gemaakt van de communicatieve modus taal van de ander (DUI) en taal van de ander (NL).

Figuur 10: keuzeproces communicatieve modi in het commerciële domein

6.3 KEUZEFACTOREN

In de analyse van het taalgebruik in voorgaande paragrafen is het gebruik van verschillende communicatieve modi, in verschillende praktijksituaties beschreven. Uit deze analyse zijn een aantal factoren af te leiden welke leiden tot het gebruik van een bepaalde communicatieve modus. Ook is een hiërarchie van de genoemde factoren af te leiden.

6.3.1 FACTOREN

Een aantal factoren blijkt belangrijk en bepalend voor de keuze van een communicatieve modus. Deze factoren zijn weergegeven in figuur 11 en 12. Deze factoren staan niet op zichzelf en sluiten elkaar niet uit. De factoren zijn afhankelijk van elkaar en beïnvloeden elkaar. Op basis van de context van dit onderzoek zoals dit aan bod is gekomen in hoofdstuk twee en de informatie afkomstig uit de afgenomen etnografische interviews kan gesproken worden over de redenen waarom deze factoren van belang zijn in het keuzeproces van communicatieve modi.

Taalpolitiek

Indien er sprake is van regelgeving over het taalgebruik (top-down constellatie) waarbij men heeft afgesproken dat iedereen zijn of haar eigen taal spreekt is er sprake van het gebruik van LaRa. Mits de taalvaardigheid voldoet bij alle gespreksdeelnemers. Deze factor is alleen van toepassing in het gouvernementele domein, zo is er bij de interactietypen *persconferentie* en *vergadering* een aantal keer sprake van een top-down constellatie. Bij het interactietype *small talk* en in het commerciële domein (*kassa*, *winkel* en *omroep*) is er alleen sprake van bottom-up constellaties waarbij spontaan taalgebruik voorkomt en er geen regelgeving over het taalgebruik bestaat.

De factor taalpolitiek en de hieraan gekoppelde top-down constellaties vloeien voort uit afspraken op Europees niveau die meertaligheid in Europa stimuleren en promoten. In de Euregio Maas-Rijn zijn dan ook verschillende officiële bijeenkomsten waarbij afgesproken is dat iedereen de eigen taal spreekt. Passieve kennis van meerdere talen is een vereiste in die gevallen. In een bijeenkomst die is opgenomen in dit onderzoek blijkt echter dat er ook vertaling aanwezig is voor diegene die de vereiste passieve kennis niet bezitten. De factor taalpolitiek is van belang in het keuzeprocess aangezien er een groot verschil is geconstateerd tussen top-down en bottom-up constellaties in dit onderzoek. Zo blijkt dat LaRa in formele bijeenkomsten vrijwel alleen voorkomt wanneer er sprake is van regelgeving over het taalgebruik. De eerste keus bij bottom-up constellaties is de taal van de ander. In combinatie met een andere factor – taalvaardigheid - kan er ook LaRa voorkomen, namelijk wanneer de actieve taalvaardigheid van de taal van de ander niet voldoende is.

Taalvaardigheid

De factor taalvaardigheid is een belangrijke factor in het keuzeprocess in beide domeinen. Indien een Nederlandse klant iets wilt bestellen in een winkel in het Duits is hiervoor een andere mate van taalvaardigheid nodig dan wanneer een Nederlandse vertegenwoordiger in het gouvernementele domein deel wilt nemen aan een grensoverschrijdend overleg met Duitse partners. Daarnaast bestaat er een onderscheid tussen actieve en passieve taalvaardigheid; in het geval van LaRa is er sprake van passieve taalvaardigheid, indien men de taal van de ander spreekt is er sprake van actieve taalvaardigheid.

De factor (actieve) taalvaardigheid is van belang in het keuzeprocess aangezien het bepalend blijkt te zijn voor het gebruik van de communicatieve modus taal van de ander. Indien de actieve taalvaardigheid het toelaat blijkt dit namelijk in veel situaties de gewenste modus te zijn. Men vindt dit in veel situaties het meest beleefd en ook ziet men het gebruik van de taal van de ander als de meest praktische oplossing, mits wederom de actieve taalvaardigheid het toelaat. De factor attitude die later wordt besproken is hieraan gekoppeld. De eerdergenoemde factor taalpolitiek is ook gekoppeld aan de taalvaardigheid en dominant; wanneer men heeft afgesproken dat iedereen de eigen taal spreekt geldt deze regel ongeacht de actieve taalvaardigheid van de taal van de ander.

Wanneer behalve de actieve ook de passieve taalvaardigheid niet voldoende is zal de communicatieve modus Lingua Receptiva ook niet goed verlopen. In dat geval zal gekozen moeten worden voor een andere modus zoals een Lingua Franca of zal er voor een vertaling gezorgd moeten worden. Tot slot blijkt dat deze factor taalvaardigheid sterk afhankelijk is van de communicatieve situatie en de context. Wanneer er voorkennis aanwezig is over het communicatief handelen en de inhoud van de interactie zal de passieve taalvaardigheid minder hoog hoeven zijn dan wanneer er geen sprake is van voorkennis. Daarnaast is er sprake van verschillende interactietypen waarbij er een verschillende mate van taalvaardigheid vereist is. Voor een formele vergadering in het gouvernementele domein is een relatief hoge actieve en (passieve) taalvaardigheid vereist, terwijl een interactie aan de kassa in het commerciële domein een lagere actieve en passieve taalvaardigheid is vereist, mede vanwege de duur van het gesprek en de gestandaardiseerde vorm van de interactie. Een eenzijdig interactie-type zoals een persconferentie of omroep vereist alleen een bepaalde mate van passieve taalvaardigheid.

Leeftijd

Leeftijd is van belang in het keuzeprocess aangezien het een belangrijke indicator blijkt te zijn voor de actieve taalvaardigheid van Nederlanders in het Duits. Uit dit onderzoek blijkt dat Nederlanders ouder dan 30 jaar vrijwel allen Duits spreken. Nederlanders jonger dan 30 jaar beschikken regelmatig over minder goede actieve taalvaardigheden in het Duits en maken vaker gebruik van Lingua Receptiva waarbij ze in het Nederlands spreken met Duitse personen. Uit dit onderzoek blijkt dat gedurende de geschiedenis van dit gebied de Duitse taal voor een lange tijd een belangrijke rol heeft gespeeld. De oudere generatie geeft daarnaast aan met veel Duits in de omgeving te zijn opgegroeid. Het werd veel gesproken en ook via media zoals televisie en radio was er veel aanbod van de Duitse taal. Voor de jongere generatie is deze blootstelling aan de Duitse taal lager.

De leeftijd blijkt tevens gekoppeld te zijn aan het gebruik van dialect in de modus LaRa. Oudere personen maken in sommige gevallen gebruik van LaRa (dialect – DUI). Jongere personen spreken alleen LaRa (NL – DUI), terwijl Nederlandse jongeren onderling wel dialect spreken. Wellicht dat de identiteitsconstructie ten opzichte van het buitenland een rol speelt in dit gegeven. De jongeren voelen zich in dat geval sterker verwant met Nederland en presenteren zich duidelijker als Nederlanders ten opzichte van Duitsers dan dat ouderen dit doen.

Blootstelling Duits

De blootstelling aan Duits zoals deze samenhangt met de vorig genoemde factor leeftijd, kan behalve afhankelijk van leeftijd ook afhankelijk zijn van de mate van educatie of persoonlijke omstandigheden en daarom per persoon verschillen. Vandaar dat deze factor als keuze is opgenomen in het commerciële keuzemodel voor Nederlanders jonger dan 30 jaar. Personen die meer zijn blootgesteld aan de Duitse taal geven aan Duits beter te kunnen verstaan (passieve taalvaardigheid) en tevens gemakkelijker Duits te spreken (actieve taalvaardigheid). In dit onderzoek blijkt ook dat vrijwel alle respondenten een bepaalde mate van blootstelling aan de Duitse taal hebben; het is een verplichte taal in het middelbaar onderwijs en in deze grensregio is interactie met Duitse personen niet ongewoon. Helemaal geen blootstelling aan de Duitse taal komt dan ook niet voor.

Attitude (t.o.v. dialect en LaRa)

De attitude ten opzichte van dialect en LaRa bepaalt onder andere of er gebruik wordt gemaakt van deze modi. Attitude is gekoppeld aan de institutionele context. Zo blijkt dat men in het gouvernementele domein het gebruik van dialect niet geschikt acht voor formele communicatie en men in winkels graag de taal van de klant spreekt vanwege klantvriendelijkheid en beleefdheid. In het commerciële domein blijkt dat de factor taalvaardigheid gekoppeld is aan attitude. Men vindt het beleefd en het meest praktisch om de taal van de ander te spreken. Dit is alleen mogelijk als de actieve taalvaardigheid toereikend is. Indien de actieve taalvaardigheid niet toereikend is maakt men gebruik van LaRa. Indien ook de passieve taalvaardigheid ontoereikend is moet men gebruik maken van een andere modus zoals het gebruik van een lingua franca, of er is een vertaling nodig.

6.3.2 KEUZEMODELLEN

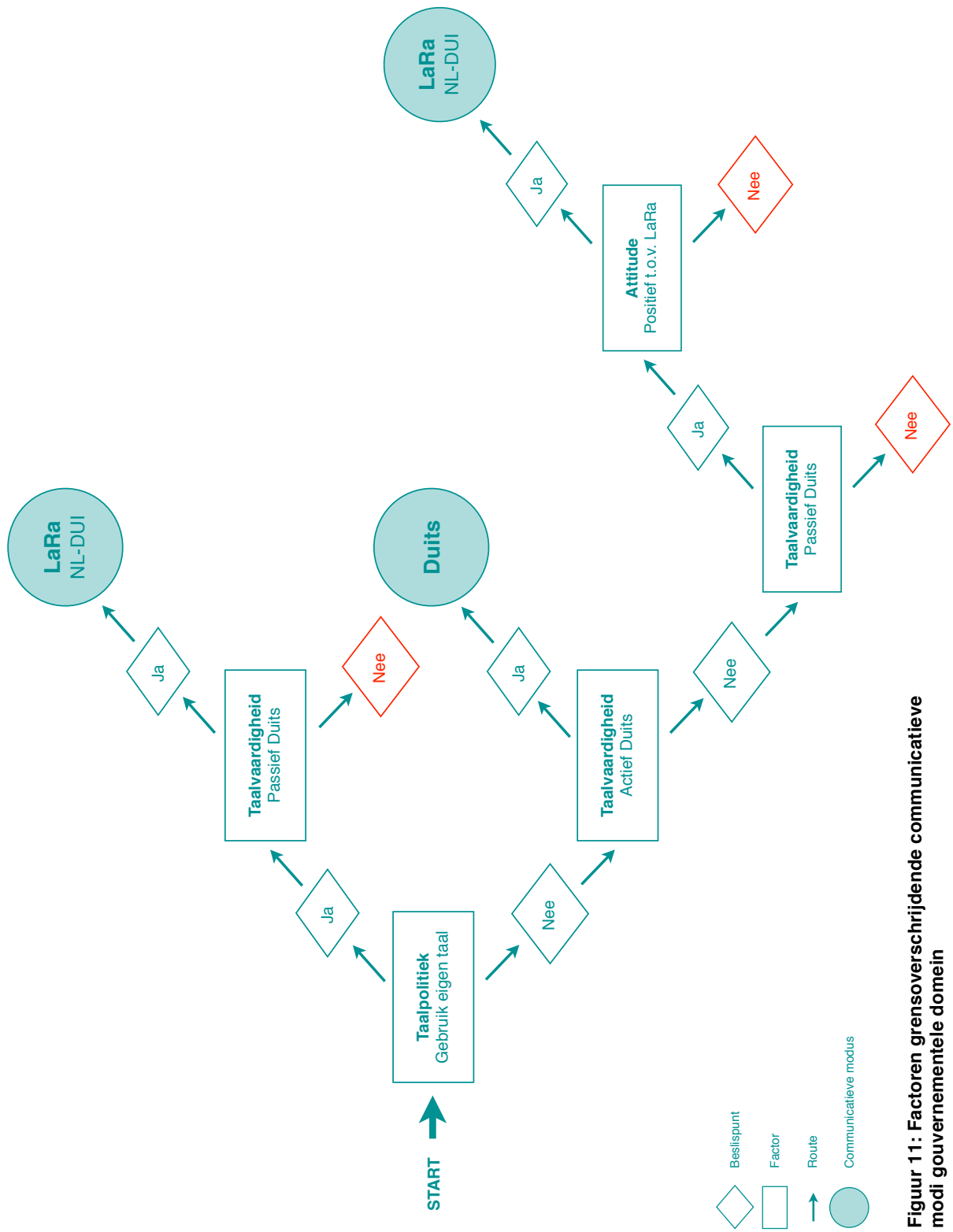
In het volgende keuzemodel, figuur 11, zijn de factoren welke ten grondslag liggen aan de keuze voor een bepaalde communicatieve modus in grensoverschrijdende communicatie in het gouvernementele domein, hiërarchisch weergegeven. In figuur 12 zijn de factoren van toepassing op het commerciële domein weergegeven. Een dergelijk patroon kan worden getypeerd als gedeelde kennis (Koole & Houthoop, 2005). In dit geval betreft het gedeelde kennis, of common ground (Koole & ten Thije, 2001) over grensoverschrijdende communicatie en diens interactieregels, bekend bij de gespreksdeelnemers.

De modellen zijn te lezen van links naar rechts waarbij verschillende routes naar het gebruik van bepaalde communicatieve modi zijn weergegeven. De meest belangrijke factoren zijn het meest links in het model geplaatst. Hierdoor geldt: hoe korter de route hoe waarschijnlijker het doorlopen van deze route is. Zo blijkt in het gouvernementele domein (figuur 11) dat de factor taalpolitiek waarbij er sprake is van regelgeving met betrekking tot het taalgebruik (een top-down constellatie) de belangrijkste factor is voor de keuze van het gebruik van LaRa. Indien er geen sprake is van een top-down constellatie maar er spontaan taalgebruik voorkomt zal men indien de taalvaardigheid het toelaat, Duits spreken. Als dit niet mogelijk is komt de optie LaRa wederom in beeld.

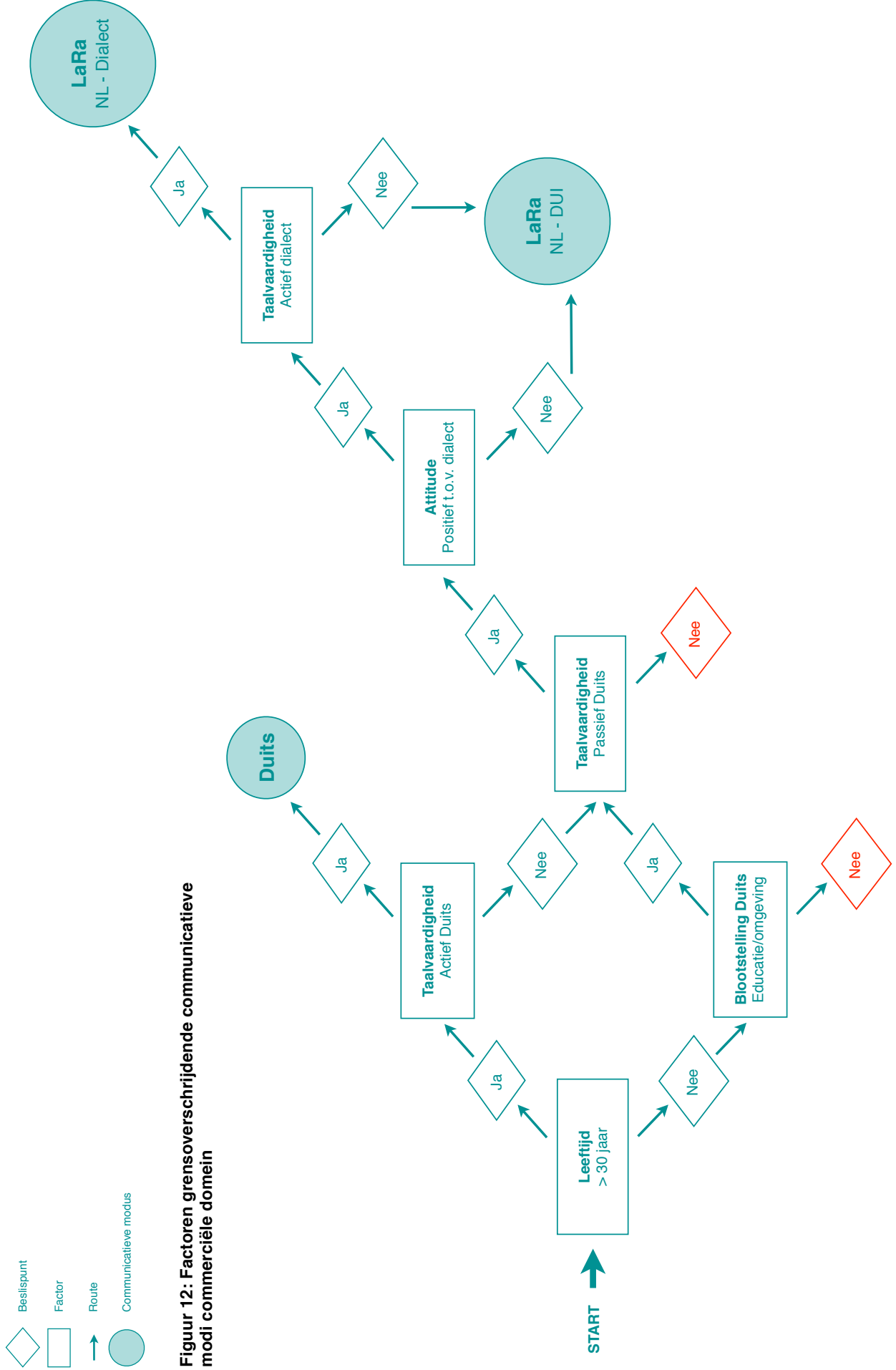
Indien de gekozen modus in de praktijk mislukt (niet functioneert) doorloopt men opnieuw het model waarbij de opgedane kennis en feedback van de mislukte communicatie wordt meegenomen in de beoordeling van de factoren. Een nieuwe route kan in dit geval worden bepaald. De route door het model eindigt wanneer een bepaalde communicatieve modus is geselecteerd of wanneer de uitkomst een 'rode nee' betreft. In het geval van deze uitkomst wordt er gekozen voor het gebruik van een andere communicatieve modus zoals het gebruik van een geheel andere taal (bijvoorbeeld Engels als lingua franca). Het gebruik van vertaling is ook een mogelijkheid. De precieze keuze bij deze 'rode nee' als uitkomst is niet verder onderzocht in deze scriptie.

Het gebruik van Nederlands als communicatieve modus is in dit model ook buiten beschouwing gelaten. Het gebruik van Nederlands komt in de praktijk weinig voor en deze modus is afhankelijk van de Duitse gesprekspartner; zodra deze Nederlands spreekt, of bekend is dat hij of zij Nederlands kan spreken, wordt er voor deze modus gekozen. Het model beschrijft het keuzepatroon vanuit een Nederlands perspectief, en betreft alleen de mogelijke factoren van toepassing op de Nederlandse gespreksdeelnemer. In figuur 12 (commerciële domein) wordt grensoverschrijdende communicatie in de grensregio, met gespreksdeelnemers afkomstig uit deze regio weergegeven. Indien de Duitse gesprekspartner uit een verder weggelegen gebied afkomstig is, wordt doorgaans Duits gesproken. Dit is ook uit het model achterwege gelaten aangezien het model vanuit een Nederlands perspectief is geschreven.

Een voorbeeld van het doorlopen van het model met betrekking tot het gouvernementele domein gaat als volgt: (1) er is in de contactsituatie geen sprake van taalpolitiek, (2) de taalvaardigheid van actief Duits is niet aanwezig, (3) passieve taalvaardigheid van Duits is wel aanwezig, (4) de attitude ten opzichte van LaRa is positief, (5) uitkomst: het is hoogstwaarschijnlijk dat er gebruik wordt gemaakt van de communicatieve modus LaRa (NL-DUI). Het model geeft de meest waarschijnlijke, normatieve situatie weer. Uitzonderingen zijn altijd mogelijk.

Figuur 11: Factoren grensoverschrijdende communicatieve modi governementele domein

Figuur 12: Factoren grensoverschrijdende communicatieve modi commerciële domein

7 | CONCLUSIES

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar de keuze voor bepaalde communicatieve modi - Lingua Receptiva en Limburgs dialect in het specifiek – met betrekking tot grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg. De hoofdvraag van het onderzoek is als volgt:

Hoe functioneert het keuzeproces betreffende Lingua Receptiva en dialecten in grensoverschrijdende communicatie in Zuid-Limburg?

De verschillende sub vragen zijn de volgende:

1. *Welke verschillende communicatieve modi zijn er?*
2. *Welke communicatieve modi komen voor in grensoverschrijdende communicatie in het gouvernementele domein?*
3. *Welke communicatieve modi komen voor in grensoverschrijdende communicatie in het commerciële domein?*
4. *Welke factoren beïnvloeden de keuze van de spreker voor Lingua Receptiva?*
5. *Welke factoren beïnvloeden de keuze van de spreker voor dialect?*
6. *Op welke wijze concurreren Lingua Receptiva en dialect als communicatie modus met elkaar?*

7.1 COMMUNICATIEVE MODI

Uit het onderzoek is gebleken dat er in Zuid-Limburg, een grensregio met een duidelijke Europees perspectief, en gericht op samenwerking met diens buurlanden, grensoverschrijdende communicatie plaatsvindt. Zowel in het gouvernementele domein waar overheidscommunicatie tussen Nederlandse en Duitse partijen is onderzocht, en het commerciële domein waar klant-verkoper interactie in Nederlandse en Duitse grensgemeenten is onderzocht. In deze grensoverschrijdende interactie wordt er gebruik gemaakt van verschillende communicatieve modi. Ik prefereer in deze scriptie 'keuze voor een bepaalde communicatieve modus' boven het concept 'taalkeuze'. Taalkeuze is in deze context een achterhaald begrip: de keuze voor een bepaalde taal geeft geen uitsluitel over welke communicatieve modus er wordt gebruikt.

De verschillende communicatieve modi die zijn geobserveerd betreffen het gebruik van de taal van de ander (NL of DUI), het gebruik van LaRa met de mogelijke talencombinaties van (NL-DUI of dialect-DUI) en code-switching. Er werd geen gebruik gemaakt van Engels als Lingua Franca en ook het voorkomen waarbij beide sprekers dialect spreken gedurende grensoverschrijdende communicatie, is niet geobserveerd; dialect functioneert alleen als vorm van LaRa in Zuid-Limburgse grensoverschrijdende communicatie. Roos Beerkens (2010) concludeert in haar onderzoek naar grensoverschrijdende communicatie in de grensregio Enschede-Gronau dat het gebruik van ELF niet populair is in grensoverschrijdende communicatie. Het gebruik van de taal van de ander (Nederlands of Duits) of LaRa (NL-DUI) wordt geprefereerd. Wat betreft het voorkomen van de verschillende communicatieve modi komen de resultaten uit dit onderzoek in het Zuid-Limburgse grensgebied overeen met de resultaten van Beerkens (2010).

7.2 LINGUA RECEPTIVA & LIMBURGS DIALECT

Er liggen verschillende factoren ten grondslag aan het gebruik van LaRa en dialect, welke verschillend zijn in de twee onderzochte domeinen. Zo blijkt in het gouvernementele domein met name taalpolitiek; regels over het gebruik van de eigen taal en taalvaardigheid een belangrijke rol te spelen. In het geval van regelgeving over het gebruik van de eigen taal is er sprake van een top-down constellatie en wordt er gebruik gemaakt van LaRa (NL-DUI) en LaRa (dialect – DUI), mits de taalvaardigheid van de aanwezigen dit toelaat, of wanneer er de mogelijkheid van vertaling aanwezig is. Als tweede, wanneer er geen sprake is van taalpolitiek, blijkt taalvaardigheid een belangrijke factor te zijn. Wanneer Duitse vertegenwoordigers een actieve taalvaardigheid in het Nederlands hebben blijkt dit doorslaggevend te zijn voor het gebruik van de taal van de ander (NL). Wanneer de Duitse vertegenwoordigers geen Nederlands kunnen spreken maar de Nederlandse vertegenwoordigers een actieve taalvaardigheid in het Duits hebben, wordt er doorgaans de taal van de ander (DUI) gesproken. Als derde blijkt attitude ten opzichte van LaRa een rol te spelen. Wanneer er geen actieve taalvaardigheid in de taal van de ander (NL of DUI) aanwezig is maar wel een passieve taalvaardigheid aanwezig is, plus de attitude ten opzichte van LaRa positief is kan er ook LaRa toegepast worden (NL – DUI).

In het commerciële domein liggen andere factoren ten grondslag aan het gebruik van LaRa en dialect als communicatieve modus. Zo blijkt leeftijd (van de Nederlander) met name een belangrijke indicator te zijn voor de actieve taalvaardigheid in het Duits. Nederlanders jonger dan 30 jaar hebben meer moeite met het spreken van Duits dan oudere personen. Bij de jongere personen blijkt het vervolgens vooral afhankelijk te zijn van de mate van blootstelling aan Duits via educatie of omgeving, in welke mate ze Duits kunnen spreken. Indien de actieve taalvaardigheid van het Duits voldoet in de specifieke contactsituatie maakt men gebruik van Duits, de taal van de ander. Indien de actieve taalvaardigheid in het Duits niet voldoet maar de passieve taalvaardigheid wel, dan is het afhankelijk van de attitude ten opzichte van dialect en het gebruik hiervan in grensoverschrijdende communicatie, plus de actieve taalvaardigheid in het dialect of men kiest voor LaRa (dialect – DUI). Indien die attitude niet positief is of de actieve taalvaardigheid niet voldoet kiest men doorgaans voor LaRa (NL – DUI).

Uit dit onderzoek blijkt dat de meeste Nederlanders uit deze grensregio positief staan tegenover het gebruik en behoud van het Limburgs dialect. Het dialect wordt ook veel door Nederlanders onderling gesproken, door zowel jongere als oudere personen. In grensoverschrijdende communicatie speelt het echter een minimale rol ten opzichte van het gebruik van Nederlands. Indien de actieve taalvaardigheid in het Duits van de Nederlander niet voldoet maakt men eerder gebruik van LaRa (NL-DUI) dan van LaRa (dialect – DUI). Uit de literatuur blijkt dat een 'open grens' vanuit een politiek geografisch oogpunt niet gelijk staat aan sociale integratie (Knotter, 2003). De geschiedenis van Limburg toont dat de Limburgers van oudsher meer gemeen hebben met hun burens uit Duitsland en België dan met de 'Hollanders'. De identiteit van de Limburger is echter ten opzichte van het buitenland, Duitsland in het specifiek gelijk getrokken met het nationale Nederlandse perspectief. De tweede wereldoorlog heeft hier een belangrijke rol in gespeeld (Knotter, 2003; Knotter, 2008; Leerssen, 1995). Het taalgebruik zoals het in dit onderzoek naar voren komt, lijkt overeen te komen met deze bevindingen uit de literatuur. Men spreekt dialect binnen Limburg, een belangrijke uiting van de identiteit, maar gebruikt Nederlands in de grensoverschrijdende communicatie met Duitsland (terwijl Duitsers in grensgemeenten ook Limburgs dialect verstaan) waarbij men zich presenteert als Nederlander. Dit fenomeen lijkt sterker te gelden voor de jongere Limburgse generatie dan de oudere generatie. De enkele gevallen waarin het gebruik van dialect als onderdeel van LaRa in grensoverschrijdende communicatie is geobserveerd betreft oudere personen (ouder dan vijftig jaar). Jongere personen lijken gebaseerd op het literatuuronderzoek een sterkere Nederlandse identiteit uit te dragen dan de oudere generatie. In het gouvernementele domein tot slot wordt het gebruik van dialect niet geschikt geacht voor grensoverschrijdende communicatie. Dialect wordt wel gesproken door de Nederlandse vertegenwoordigers onderling.

7.3 EINDCONCLUSIE

Uit dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat Lingua Receptiva zowel in het gouvernementele domein als het commerciële domein in Zuid-Limburg een rol speelt, al zijn er andere factoren van invloed op de keuze voor deze communicatieve modi. De ontwikkelde modellen (figuur 11 en 12) geven de factoren weer die van invloed zijn op het keuzeproces voor een bepaalde communicatieve modus in het gouvernementele en commerciële domein. Zo wordt in het gouvernementele domein LaRa gesproken wegens regelgeving over het spreken van de eigen taal, middels een top-down constellatie. In het commerciële domein ontstaat het gebruik van LaRa op een spontane manier, in een bottom-up constellatie waarbij de afwezigheid van een actieve taalvaardigheid in de taal van de ander leidt tot het gebruik van LaRa. Dialect wordt niet toegepast als communicatieve modus 'taal van de ander' waarbij beide partijen dialect spreken. Dialect wordt wel gebruikt als vorm van LaRa. Lingua Receptiva en dialect concurreren dus niet met elkaar maar vullen elkaar aan, waarbij er sprake is van twee vormen van LaRa: Nederlands - Duits en dialect – Duits.

8 | DISCUSSIE & TOEKOMSTIG ONDERZOEK

In dit etnografisch onderzoek is getracht situaties te beschrijven en te analyseren. De gepresenteerde modellen zijn gebaseerd op het verzamelde materiaal en de kennis die daaruit is voortgekomen. Het onderzoek geeft in deze geen uitsluitel over alle mogelijke vormen van grensoverschrijdende communicatie. Het is een beschrijvend onderzoek waarbij wordt getoond wat de standaardsituaties zijn in een tweetal domeinen (gouvernementeel en commercieel) in Zuid-Limburg. Daarbij komen uitzonderingen altijd voor en tevens kan het zijn dat bepaalde gebeurtenissen wel in de praktijk voorkomen maar niet zijn geobserveerd en opgenomen in deze scriptie. Mede vanwege de vele dialectvarianten in Limburg is de generalisatie van dit onderzoek beperkt. Het is gebaseerd op een specifiek gebied en de grensoverschrijdende activiteit en communicatie die daar plaatsvindt. Daarbij hebben met name in het gouvernementele domein minder observaties plaatsgevonden op Nederlandse locaties (1) dan op Duitse locaties (4). Dit gebrek aan observaties op Nederlandse locaties kan mogelijk voor een vertekening hebben gezorgd in de resultaten.

8.1 Toekomstig onderzoek

In deze scriptie zijn enkele interessante resultaten naar voren gekomen die belangrijk kunnen zijn voor toekomstig onderzoek. Zo blijkt het gebruik van communicatieve modi overeen te komen met bevindingen op het vlak van de identiteit van de Limburgers ten opzichte van elkaar, de rest van Nederland en de buurlanden. Zo valt ook te concluderen dat Limburgers onderling veel dialect spreken maar in grensoverschrijdende communicatie geen dialect gebruiken. In de vorm van LaRa heeft het Nederlands duidelijk de voorkeur boven dialect. De conclusie uit de literatuur dat het nationale perspectief samenvalt met het Limburgse perspectief ten opzichte van de Duitse burens komt overeen met het gebruik van de verschillende communicatieve modi. Leeftijd speelt daarbij ook een rol. Wanneer *Lingua Receptiva* door ouderen wordt gebruikt in grensoverschrijdende communicatie is er een enkele maal sprake van de vorm (dialect – Duits). Dit in tegenstelling tot jongeren welke vaker *Lingua Receptiva* als communicatieve modus toepassen maar alleen de vorm (Nederlands-Duits) gebruiken. Dit gegeven komt overeen met de identiteitsconstructie van de Limburger ten opzichte van het buitenland zoals hierboven genoemd en de mogelijke verandering hiervan in de loop der tijd. Voor het laatste is echter meer onderzoek nodig om definitieve conclusies te trekken. De vorming van identiteit en de (sociale) factoren die hier van invloed op zijn, zijn niet voldoende aan bod gekomen in dit onderzoek.

Een tweede mogelijkheid voor vervolgonderzoek betreft het feit dat de locatie weinig verschil blijkt te maken voor het spreken van Duits wanneer men kiest voor het gebruik van de taal van de ander. Zowel in Nederlandse locaties als Duitse locaties spreekt men overwegend Duits. Er wordt alleen Nederlands gesproken wanneer de Duitse persoon aangeeft goed Nederlands te spreken, en dit komt slechts in enkele gevallen voor. Dit feit dat Nederlanders bijna altijd Duits spreken zowel in Duitsland als in eigen land wekt bij sommige Nederlanders frustratie op. De voornaamste reden voor dit fenomeen lijkt te zijn dat de taalvaardigheid van de Nederlanders in het Duits vele mate beter is, dan omgekeerd. Dit heeft wellicht te maken met het feit dat Duits een grotere en belangrijker taal is in Europa. Het Nederlands is als het ware onderschikt aan Duits en een 'minority language' ten opzichte van Duits. In dit onderzoek is echter te weinig aandacht besteed aan dit fenomeen en verder onderzoek is nodig voor definitieve conclusies over de redenen van deze voorkeur voor het gebruik van Duits boven Nederlands.

Een laatste interessante bevinding welke aanleiding geeft voor verder onderzoek is de afwezigheid van het gebruik van Engels als *Lingua Franca* in grensoverschrijdende communicatie. Zowel in het gouvernementele domein als in het commerciële domein wordt er geen gebruik gemaakt van Engels als *Lingua Franca*. Wanneer het gebruik van de taal van de ander als communicatieve modus niet voldoet krijgt LaRa de voorkeur boven het gebruik van ELF, zowel in top-down down constellaties als bottom-up constellaties. Hierbij is met name opvallend dat de jongere generaties (jonger dan 30 jaar) in Nederland geen gebruik maken van ELF, maar ook kiezen voor LaRa. Zij zijn zelfs de grootste groep welke gebruik maakt van LaRa, in verband met minder goede actieve taalvaardigheden in het Duits. De exacte redenen en factoren welke ten grondslag liggen aan het gebruik van ELF, of in dit geval de afwezigheid van ELF, zijn in deze scriptie niet verder onderzocht. Deze bevinding is dan ook een mogelijke interessante aanleiding voor toekomstig onderzoek.

BIBLIOGRAFIE

Baarda, B., Hulst, M. van der & Goede, M. de (2012). *Basisboek interviewen. Handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews*. Groningen: Noordhoff Uitgevers

Backus, A. (2012). *Codeswitching*. Opgehaald van: <http://www.toolkit-online.eu/docs/codeswitching.html>. Geraadpleegd op: 14 augustus 2013

Backus, A., Gorter, D., Knapp, K., Schjerve-Rindler, R., Swanenberg, J., Thije, J.D. ten & Vetter, E. (2013). Inclusive Multilingualism: Concept, Modes and Implications. *European Journal of Applied Linguistics*, 1 (2), pp. 179-215

Bahtina, D., & Thije, J.D. ten (2012). Receptive Multilingualism. In: C. Chapelle (Ed.) *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Beerkens, R. (2010). *Receptive multilingualism as a language mode in the Dutch-German border area* (Vol. 4). Munster: Waxmann Verlag

Bergh, V. D. F. van den & Soete, L. L. G. (1990). *Limburg en de Europese integratie*. Maastricht: Maastricht University

Berkvens, A. M. J. A. (2008). Staatkundige geschiedenis van 'Limburg' 1794-1867. *Ars Aequi* (12), pp. 886-894

Berteloot, A., Wenzel, V. & Ulrichs, S. (2001). *Niederländisch an Schulen in Nord Rhein-Westfalen: Erhebung zum Niederländisch-Unterricht an Schulen in den Regierungsbezirken Münster, Düsseldorf und Köln*. Münster: Waxmann Verlag

Boeije, H. (2005). Kwalitatief onderzoek, in: H. Hart, H. Boeije & J. Hox (Eds.) *Onderzoeksmethoden* (pp. 253-289). Amsterdam: Boom

Booij, G. E. (2001). English as the lingua franca of Europe; a Dutch perspective. *Lingua e Stile* (36), pp. 351-361

Bouwens, S. (2008). *Over de streep: grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland, 1958-2001*. Uitgeverij Verloren

Braunmüller, K. (2002). Semicommunication and accommodation: Observations from the linguistic situation in Scandinavia. *International journal of applied linguistics*, 12 (1), pp. 1-23

Braunmüller, K. (2006). Vorbild Skandinavien? Zur Relevanz der rezeptiven Mehrsprachigkeit in Europa. In: K. Ehlich & A. Hornung (Eds.) *Praxen der Mehrsprachigkeit* (pp. 11-29). Münster: Waxmann

- Braunmüller, K. (2007). Receptive multilingualism in Northern Europe in the Middle Ages: A description of a scenario. In: J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.) *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (pp. 25-47). Amsterdam: Benjamins
- Braunmüller, K. (2013). Communication based on receptive multilingualism: advantages and disadvantages. *International Journal of Multilingualism*, 10 (2), pp. 214-223
- Brewer, J. D. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press
- Clyne, M. (1996). *Inter-cultural communication at work: Cultural values in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cornelissen, G. (1995). De dialecten in de Duits-Nederlandse Roerstreek - grensdialectologisch bekeken. In: *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialecten Naamkunde* (83)
- Cornips, L. (2013). Recent developments in Limburg. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (Eds.) *Language and Space: Dutch (Vol. 3)* (pp. 378-399). Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Council of the European Union (2008). *Council Resolution on a European strategy for multilingualism, 2905th education, youth and culture council meeting*. Opgehaald van: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/104230.pdf. Geraadpleegd op: 3 juli 2013
- Denge, G. J. M. ter (2012). *Linguae Intergermanica: The Use of Low Saxon, English, Dutch, German, and Receptive Multilingualism in Northern Dutch–Northern German Communication*. Utrecht: Universiteit Utrecht (masterscriptie)
- Dresemann, B. (2007). Receptive multilingualism in business discourses. In: J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.) *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (pp. 179-193). Amsterdam: Benjamins
- Driessen, G. (2005). In Dutch? Usage of Dutch Regional Languages and Dialects. *Language, culture and curriculum*, 18 (3), pp. 271-285.
- Ehlich, K. & Rehbein, J. (1986). *Muster und Institution. Untersuchungen zur schulischen Kommunikation*. Narr: Tübingen
- Ehlich, K., Rehbein, J. & Thije, J.D. ten (red.) (1993). *Kennis, taal en handelen: analyses van de communicatie in de klas*. Assen: Van Gorcum
- European Commission. (2007). *A rewarding challenge - How language diversity could strengthen Europe. Proposals from the group of intellectuals for intercultural dialogue set up at the initiative of the European Commission*. Luxemburg: Publications Office of the European Union
- European Commission. (2012). *Studies on translation and Multilingualism. Intercomprehension*. Luxemburg: Publications Office of the European Union

- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In: T. van Dijk (Ed.) *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* (Vol. 2) (pp. 285-284). London: Sage
- Freise, M. (2008). *European civil society on the road to success?* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft
- Fryske Akademy (2012). Mercator, European Research Centre on Multilingualism and language learning. Minderheidstalen. Opgehaald van: <http://www.mercator-research.eu/nl/minderheidstalen/feiten-en-getallen/>. Geraadpleegd op: 14 augustus 2013
- Genesee, F. & Bourhis, R. Y. (1988). Evaluative reactions to language choice strategies: The role of sociostructural factors. *Language & Communication*, 8 (3), pp. 229-250
- Gooskens, C., Kürschner, S., & Bezooijen, R. V. (2011). Intelligibility of standard German and low German to speakers of Dutch. *Dialectologia: revista electrònica*, pp. 35-63
- Goossens, J. (1984). Die Herausbildung der deutsch-niederländischen Sprachgrenze. Ergebnisse und Desiderate der Forschung. *Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialecten Naamkunde* (29), pp. 1-24
- Gumperz, J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist, New Series*, 68 (4), pp. 922-935
- Haugen, E. (1981). Interlanguage. In *ibid.* (1987). *Blessings of Babel. Bilingualism and language planning* (pp. 77-81). Berlin etc.: Mouton de Gruyter
- Ház, É. (2005). *Deutsche und Niederländer. Untersuchungen zur Möglichkeit einer unmittelbaren Verständigung*. Hamburg: Dr. Kovač
- Heller, M. (1999). *Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography*. London: Longman.
- Hinskens, F. (2005). Dialectgrenzen, taalgrenzen en staatsgrenzen. *Taal & Tongval* (2), pp. 3-26
- House, J. (2003). English as a lingua franca: A threat to multilingualism? *Journal of sociolinguistics*, 7 (4), pp. 556-578
- House, J. & Rehbein, J. (2004). What is 'multilingual communication? In: J. House & J. Rehbein (Eds.) *Multilingual communication* (pp. 1-17). Amsterdam: Benjamins
- Hout, R. V., & Wijngaard, H. H. A. (2006). De taal van de regio. Heeft de streektaal een toekomst? Nijmegen: Radboud Universiteit
- Houtkoop, H. & Koole, T. (2005). *Taal in actie, hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Uitgeverij Coutinho
- Hülmbauer, C. (2011). English as a Lingua Franca (ELF). Opgehaald van: <http://www.toolkit-online.eu/docs/elf.html>. Geraadpleegd op: 14 augustus 2013

- Hymes, D. (1971). *On communicative competence* (Vol. 35). Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Knotter, A. (2003). The border paradox. Uneven development, cross-border mobility and the comparative history of the Euregio Meus-Rhine. Opgehaald van: <http://popups.ulg.ac.be/federalisme/document.php?id=237>.
Geraadpleegd op: 15 juni 2013
- Knotter, A. (2008). Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 123 (3), 354-367
- Kocka, J. (2006). Civil society in historical perspective. In: J. Kean (Ed.) *Civil society. Berlin perspectives* (pp.37-50). Oxford: Berghahn Books
- Koole, T. & Thije, J.D. ten (1994). *The Construction of Intercultural Discourse. Team discussion of educational advisers*. Amsterdam: Rodopi
- Koole, T., & Thije, J. D. ten (2001). The reconstruction of intercultural discourse: Methodological considerations. *Journal of Pragmatics*, 33 (4), pp. 571-587
- Kroon, S. & Vallen, T. (2004). Dialect en schoolprestaties: een terugblik. *Dialect en school in Limburg*, (5), pp. 33-54
- Krzyżanowski, M. & Oberhuber, F. (2007). *(Un) Doing Europe: Discourses and Practices of Negotiating the EU Constitution*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Leerssen, J. T. (1995). De bezetting tussen regionaal en nationaal perspectief. *De Maasgouw*, 114, pp. 41-50
- Leijen, F. E. (2011). *Streektaalbeleid in Nederland. De stand van zaken en de rol van het Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden*. Utrecht: Universiteit Utrecht (masterscriptie)
- Lüdi, G. (2007). The Swiss model of plurilingual communication. In: J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.) *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (pp. 159-178). Amsterdam: Benjamins
- Lüdi, G., Höchle, K., & Yanaprasart, P. (2010). Plurilingual practices at multilingual workplaces. In: B. Meyer & B. Apfelbaum (Eds.) *Multilingualism at work: From policies to practices in public, medical and business settings* (pp. 211-234). Amsterdam: Benjamins
- Mamadouh, V. (2011). *Borders, borderlands, boundaries*. Amsterdam. Online: <http://www.toolkit-online.eu/docs/borders.html>. Geraadpleegd op: 15 juni 2013.
- Mazeland, H. (1995). Conversatie-analyse van communicatie in institutionele settings: te veel micro, te weinig macro? In: H. Mazeland & C. Sauer (Eds.) *Communiceren, waarnemen, analyseren. Bijdragen tot het taalbeheersingsonderzoek* (pp. 65-92). Groningen: GLUC

- Milroy, L. & Muysken, P. (1995). *One speaker, two languages. Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge: University Press
- Posner, R. (1991) Der Polyglot Dialog. Ein Humanistengespräch über Kommunikation im mehrsprachigen Europa. In: H. Hafner & A. Schwarz (Eds.) *Semiotik und Didaktik: Festschrift für Otto Keller zu seinem 65. Geburtstag* (pp. 6-10). Bern: Lang
- Rehbein, J. (2006). The cultural apparatus. Thoughts on the relationship between language, culture and society. In: K. Bühlig & J. D. ten Thije (Eds.) *Beyond misunderstanding, the linguistic reconstruction of intercultural discourse* (pp. 43-95). Amsterdam: Benjamins
- Rehbein, J., Thije, J.D. ten & Verschik, A. (2011) Lingua Receptiva (LaRa) - Remarks on the Quintessence of Receptive Multilingualism. *International Journal of Bilingualism*, 16 (3), pp. 248-264
- Ribbert, A. & Thije, J.D. ten (2006). *Rezeptive Mehrsprachigkeit und interkulturelle Kommunikation am Arbeitsplatz*. In: B. Meyer & S. Kameyama (Eds.) *Mehrsprachigkeit am Arbeitsplatz* (109-127). Frankfurt am Main: Peter Lang
- Ribbert, A., & Thije, J.D. ten (2007). Receptive Multilingualism in Dutch–German intercultural team cooperation. In: J. D. ten Thije & L. Zeevaert (Eds.) *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (pp. 73-103). Amsterdam: Benjamins
- Rucht, D. (2003). Zivilgesellschaftliche Akteure und transnationale Politik. In: A. Bauerkämper (Ed.) *Die Praxis der Zivilgesellschaft. Akteure, Handeln und Strukturen im internationalen Vergleich* (pp. 371-389). Frankfurt am Main: Campus Verlag
- Spradley, J. P. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart & Winston, pp. 82-99
- Strüver, A. (2005). Spheres of transnationalism within the European Union: On open doors, thresholds and drawbridges along the Dutch-German border. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (2), pp. 323 – 343
- Thije, J. D. ten (2010). Lingua receptiva als bouwsteen voor de transnationale neerlandistiek. *Internationale Neerlandistiek*, 48 (4), pp. 54-63
- Thije, J. D. ten (2013). Lingua Receptiva (LaRa). *International Journal of Multilingualism*, 10 (2), pp. 137-139
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Wodak, R., Krzyżanowski, M. & Forchtner, B. (2012). The interplay of language ideologies and contextual cues in multilingual interactions: Language choice and code-switching in European Union institutions. *Language in Society*, 41 (02), pp. 157-186
- Zeevaert, L. & Thije, J. D. ten (2007). *Receptive Multilingualism: Linguistic analyses, language policies and didactic concepts* (Vol. 6). Amsterdam: Benjamins

Websites

Cornelissen (n.d.). Dialekkaart mit euverzich van Limburgse en Rienlandjse dialekte. Opgehaald van: http://www.limburgsedialecten.nl/upload/176/COM_09-kaartje-Rienland_groot.png. Geraadpleegd op: 3 juli 2013

Euregio Maas-Rijn (n.d.). *Euregio MR*. Opgehaald van: <http://www.euregio-mr.com/nl/euregiomr>. Geraadpleegd op: 14 juli 2013

Euregionaal Centrum Sittard-Geleen (n.d.). Opgehaald van: <http://www.ehc.sittard-geleen.eu/inleiding>. Geraadpleegd op: 14 juli 2013

Eurobarometer Duits - Europese Commissie (2012). Opgehaald van: http://ec.europa.eu/languages/documents/eurobarometer/e386-factsheets-de_en.pdf. Geraadpleegd op: 15 augustus 2013

Eurobarometer Nederlands - Europese Commissie (2012). Opgehaald van: http://ec.europa.eu/languages/documents/eurobarometer/e386-factsheets-nl_en.pdf. Geraadpleegd op: 15 augustus 2013

Limburg 2012 (n.d.). *Over Limburg*. Opgehaald van: http://www.limburg2012.nl/section.php?sid=items_nl&items_vmd=svw&items_id=limburg. Geraadpleegd op: 2 juli 2013

Limburg 2018 (n.d.). Opgehaald van <http://www.via2018.nl/nl/kandidatuur/culturele-hoofdstad-1.aspx>. Geraadpleegd op: 28 juni 2013

Parkstad Limburg stadsregio (n.d.). Opgehaald van: <http://www.parkstad-limburg.nl>. Geraadpleegd op: 2 juli 2013

Provincie Limburg (n.d.). Opgehaald van: www.limburg.nl/organisatie/organisatieschema. Geraadpleegd op: 24 juni 2013

Road vuur 't Limburgs (n.d.). *Limburgse dialekkaart*. Opgehaald van: http://www.limburgsedialecten.nl/upload/176/Com_09-kaart-Limburgs-dialect_groot.png. Geraadpleegd op: 3 juli 2013

FIGUREN EN TABELLEN

FIGUREN

1	Geschiedenis van de Provincie Limburg 1794 - 1867	12
2	Limburgse dialecten (Raod vuur 't Limburgs, n.d.).....	15
3	Dialectcontinuüm Limburgs dialect (Cornelissen, n.d.).....	16
4	Euregio's in Limburg (Euregionaal Historisch Centrum Sittard-Geleen, n.d.).....	18
5	Vier typen van interactie volgens Lüdi (1987) (Milroy & Muysken, 1995, p. 10).....	21
6	Variabelen van invloed op het gebruik van Receptive Multilingualism (Beerkens, 2010, p. 17).....	24
7	Organisatie Provincie Limburg (Provincie Limburg, n.d.).....	32
8	Parkstad Limburg (Parkstad Limburg stadsregio, n.d.).....	33
9	Keuzeprocess communicatieve modi in het gouvernementele domein	70
10	Keuzeprocess communicatieve modi in het commerciële domein	72
11	Factoren grensoverschrijdende communicatieve modi gouvernementele domein	75
12	Factoren grensoverschrijdende communicatieve modi commerciële domein	76

TABELLEN

1	Corpusoverzicht	35
2	Overzicht etnografische interviews	38

BIJLAGEN

Observatiemodel.....	89
----------------------	----

OBSERVATIEMODEL

Setting & Scene	
Participants	
Ends	
Act sequence	
Key	
Instrumentalities	
Norms for interaction & interpretation	
Genre	

	Luistertaal (andere taal)	Dialect
Taalvaardigheid gespreksdeelnemers		
Bewustzijn		
Attitude		
Blootstelling		
Voorkennis		
Overige aantekeningen		